

**YABRUD'DA (KALAMUN - SURİYE) ROMA VE
ERKEN HİRİSTİYANLIK DÖNEMİ MİMARİSİ**

Afraa RAJAB

**Yüksek Lisans Tezi
Arkeoloji Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Korkmaz MERAL
2025
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI**

Afraa RAJAB

**YABRUD'DA (KALAMUN - SURİYE) ROMA VE ERKEN
HİRİSTİYANLIK DÖNEMİ MİMARİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Korkmaz MERAL**

ERZURUM-2025

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "Yabrud'da (Kalamun - Suriye) Roma Ve Erken Hristiyanlık Dönemi Mimarisi " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için altı ay, patent için iki yıl süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

24.02.2025

Afraa RAJAB

Aslı Islak İmzalıdır

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Korkmaz MERAL danışmanlığında, Afraa RAJAB tarafından hazırlanan bu çalışma 04/02/2025 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından Arkeoloji Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Korkmaz MERAL İmza:

Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Berna KAVAZ KINDİĞİLİ İmza:

Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Sinem COŞKUN İmza:

Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Hanifi ŞAHİN

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

OF27b_V4_03.11.2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
HARİTALAR DİZİNİ	VIII
ÇİZİMLER DİZİNİ.....	IX
GRAFİKLER DİZİNİ	X
RESİMLER DİZİNİ	XI
ÖNSÖZ.....	XV
GİRİŞ	1
I. AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM.....	3
A. Araştırmanın Zaman Dilimi ve Tarihi.....	4
B. Araştırma Yöntemi	4

BİRİNCİ BÖLÜM

YABRUD

1.1. YABRUD'UN TARİHİ COĞRAFYASI.....	5
1.2. YAPILAN ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA TARİHÖNCESİ ÇAĞLARDAN ROMA DÖNEMİ SONUNA KADAR YABRUD	6
1.3. ARAŞTIRMANIN YAPILDIĞI ZAMAN VE TARİHSEL DÖNEM	10

İKİNCİ BÖLÜM

YABRUD VE KALAMUN BÖLGESİ'NİN TARİHSEL ÇERÇEVESİ: ROMA VE BİZANS DÖNEMLERİ

2.1. ROMA BARIŞ DÖNEMİ ve HRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU.....	12
2.2.1. Titus Dönemi ve Hristiyanlara Zulüm (79-81).....	17
2.2.2. Domitian Dönemi (81-96)	17
2.3. İKİNCİ YÜZYILDA BÖLGEDE ROMA İMPARATORLUĞU VE HRİSTİYANLIK.....	18
2.3.1. Hristiyanlığın Yayılışı	19

2.3.2. Zulümler	19
2.3.3. Felsefî ve Teolojik Gelişim	20
2.3.4. Hristiyan Yazıları	20
2.3.5. Kiliselerin Kuruluşu	21
2.3.6. Sosyal ve Politik Zorluklar	21
2.4. MS 3. VE 4. YÜZYILDAKİ DİNİ ZULÜMLER VE ÖNEMLİ İMPARATORLAR	22
2.4.1. Üçüncü Yüzyıldaki Önemli Olaylar	22
2.4.2. Dördüncü Yüzyıldaki Önemli Olaylar	24
2.4.2.1. Diocletianus Dönemindeki Zulüm (303 - 305).....	24
2.4.2.2. Galerius Dönemindeki Zulüm (305 - 311)	25
2.4.2.3. Konstantin'in Dini İtirafı ve Milano Konsili	26
2.4.2.4. Milano Fermanı'nın Maddeleri	27
2.4.2.5. Milano Konsili'nin Önemi	27
2.4.2.6. Milano Konsili'nden Sonra (313)	28
2.4.2.7. Birinci Nikaia Konsili'nin (325)	29
2.4.2.8. Theodosius I: Son Birleşik Roma İmparatoru	32
2.4.2.9. Adrianopolis Savaşı	34
2.5. JUSTINIAN DÖNEMİ: HRİSTİYANLIKLA İLGİLİ ÖNEMLİ DÜZENLEMELER.....	37
2.6. YEDİNCİ YÜZYIL: DÖNEMİN GENEL DURUMU VE GELİŞMELER	39
2.7. ROMA DÖNEMİ'NDE KALAMUN	41
2.7.1. Yabrud'un Hristiyanlığa Geçişi	43
2.7.2. Yabrud'un Piskoposları	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABRUD VE ÇEVRESİNDEKİ ROMA VE ERKEN HRİSTİYANLIK DÖNEMİ MİMARİSİ

3.1. ROMA DÖNEMİ MİMARİSİ	45
3.1.1. Yabrud Bölgesi Mezarları: Iskefta Toplu Mezarları	45
3.1.2. Yabrud Çevresindeki Mezarlar: Ras al-Ayn	49
3.1.3. ElKâbe	49

3.1.4. Nemrud Sarayı.....	52
3.2. HRİSTİYANLIK DÖNEMİ MİMARİSİ.....	53
3.2.1. Yabrud Bölgesi Mezarları	53
3.2.2. Yabrud'daki Helen ve Konstantin Kilisesi	71
3.2.3. Yabrud Çevresindeki Mezarlar	80
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	92
EKLER.....	96
EK 1. HARİTALAR	96
EK 2. ÇİZİMLER.....	100
EK 3. GRAFİKLER	113
EK 4. RESİMLER.....	114
ÖZGEÇMİŞ.....	176

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****YABRUD'DA (KALAMUN - SURIYE) ROMA VE ERKEN HİRİSTİYANLIK DÖNEMİ
MİMARİSİ****Afraa RAJAB****Danışman: Prof. Dr. Korkmaz MERAL****2025, 176 sayfa****Juri: Prof. Dr. Korkmaz MERAL****Doç. Dr. Berna KAVAZ KINDİĞILI****Dr. Öğr. Üyesi Sinem COŞKUN**

Suriye tarih boyunca stratejik bir coğrafi konuma sahip olmasıyla öne çıkmıştır. Bu durum, önemli tarihi medeniyetlerle olan ilişkisini güçlendirmiştir: Kuzeyde Anadolu medeniyeti, doğuda Mezopotamya ve Pers medeniyetleri, batıda Akdeniz, güneyde Arap Yarımadası ve Nil Vadisi. Tüm bunlar, Suriye'yi antik dünyanın en önemli medeniyetleriyle bağlantı noktası haline getirmiştir.

Araştırma konusunun coğrafi bölgesi: Yabrud şehri, Şam'ın yaklaşık 80 km kuzeybatısında yer alan ve Lübnan'ın doğu dağlarının son uzantısı olarak kabul edilen Kalmun bölgesinde bulunmaktadır.

Yabrud'un tarihi çevresi: Yabrud, tarih sahnesinde önemli bir yer tutmakta olup, eski taş devri insanının yerleştiği en önemli bölgelerden biri olarak geniş bir üne sahiptir. Yabrud'un eski insanı tarafından kullanılan taş aletler, o dönemler arasında karşılaştırma ve araştırma için bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, arkeolojik kazılar sayesinde, kalkolitik ve bronz çağlarına ait önemli insan yerleşimlerine de ulaşılmıştır.

Kalmun bölgesi, klasik dönemlerde (Roma öncesi, Roma dönemi, erken Hristiyanlık dönemi ve Bizans dönemi) ve İslam döneminin tüm aşamalarında belirgin bir rol oynamıştır.

Araştırmanın ana konusu, erken Hristiyanlık dönemidir; bu dönem, Kalmun bölgesinin, özellikle Yabrud'un, önemli tarihi kalıntılara sahip olduğu en önemli aşamalardan biridir. Bu kalıntılar hala varlığını sürdürmekte ve arkeolojik ekipler veya araştırmacılar tarafından yeterince ilgi görmemiştir. Bu durum, erken Hristiyanlığın yayılma aşamalarını aydınlatma potansiyeline sahip olduğu için önemlidir. Bu tarihsel dönem, Roma döneminin sona erip Bizans İmparatorluğu'nun kurulmasıyla sonuçlanan önemli bir dönüşüm yaşanmıştır.

Yabrud'daki kalıntılar büyük bir öneme sahiptir çünkü büyük ölçüde sağlam kalmışlardır ve erken Hristiyanlık döneminin en önemli aşamalarını aydınlatmak için araştırma malzemesi oluşturmaktadır.

Kalıntılar, Yabrud'un ana yolunun kenarında özenle oyulmuş farklı şekillerdeki büyük mezarlardan oluşmaktadır. Her mezar, içinde birden fazla tabut barındırmaktadır. Görünüşe göre bazı mezarlar, arka yüzlerinde eski Yunan veya Latin dilinde yazılar ve resimlerle süslenmiştir.

Ayrıca, Roma dönemine ait kalıntılara da değinilecektir; bunlar arasında bir teppe üzerinde yer alan iki büyük tapın kalıntısı ve tepenin altında inşa edilmiş diğer bir tapınak yer almaktadır. Ayrıca, Roma dönemine tarihlenebilen bazı mezarlar da bulunmaktadır. Bu durum, araştırma konusunun (mezarlar) farklı dönemlerden geçtiği inancını pekiştirmektedir: Roma dönemi, erken Hristiyanlık dönemi ve Bizans dönemi. Tüm bunlar, mezarların sistematik çalışması ve bölgedeki keşfedilmiş ve incelenmiş mezarlarla karşılaştırılmasıyla netlik kazanacaktır.

Diğer yandan, Bizans dönemine ait kalıntılar arasında yer alan kiliseler gibi önemli yapılar da ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Yabrud, Kalamun, tapınak, Kaya mezarı, Kilise

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE ARCHITECTURE OF THE ROMAN AND EARLY CHRISTIAN PERIODS IN YABRUD (KALAMUN - SYRIA)

Afraa RAJAB

Advisor: Prof. Dr. Korkmaz MERAL

2025, 176 pages

Juri: Prof. Dr. Korkmaz MERAL

Assoc. Prof. Dr. Berna KAVAZ KINDİĞİLİ

Assist. Prof. Sinem COŞKUN

Syria has been distinguished throughout history by its strategic geographical location, which enabled it to play an important role in its relationship with important civilizations that were of historical importance in all ancient historical eras, such as the Anatolian civilization in the north, the civilizations of Mesopotamia and Persia in the east, the Mediterranean basin in the west, the Arabian Peninsula and the Nile Valley in the south. All of this made it a link with the most important civilizations in the ancient world.

The geographical area of the research topic: Yabrud city, within a large area, called the Qalamoun region, in the northwest of Damascus, which is approximately 80 km away from it, and which is considered the last extension of the eastern Lebanon mountain range.

The historical environment of Yabrud city: Yabrud city is considered one of the important areas on the stage of history, as it gained wide fame due to the discovery of the most important areas inhabited by the ancient Stone Age man, during the ancient Stone Age, and the flint tools used by the ancient Yabrud man have become a model and an example for comparison and research within those eras. Also, archaeological excavations revealed significant human settlement during the Chalcolithic and Bronze Ages.

The Qalamoun region played a prominent role during the classical eras (pre-Roman, Roman, early Christian, and Byzantine), and even the Islamic eras in all their stages.

The research topic focuses mainly on the early Christian period, which is considered one of the most important stages witnessed by the Qalamoun region, especially the city of Yabrud, due to the extremely important antiquities it contains, which still remain until now, as they did not receive attention and research from archaeological missions or researchers, due to the fact that they shed light on an important stage of the spread of Christianity during the first centuries AD, and this historical period of time constituted an important historical transformation in the formation of a new world during that period of time, which was later manifested in the final end of the Roman period and the emergence of the Byzantine Empire.

The remaining monuments in the city of Yabrud are of great importance, because they have remained largely intact, and constitute a research material to shed light, broadly, on the most important historical stages, which are called the early Christian period.

The remaining monuments are a large group of mass graves, of various shapes, located on the edge of the main road, in the city of Yabrud, carefully carved into the rock, and each grave contains a number of graves. It seems that some of these graves were decorated with symbols and shapes, and writings in ancient Greek or Latin, through finding the remains of these drawings on the back facades of the graves.

The remains of the monuments dating back to the previous stage, the Roman period, will also be addressed, which is represented by the remains of two huge temples, one on top of the hill of the hat, and the second was built at the bottom of the hill, and there are also some graves that can be dated to the Roman period. This leads us to believe that the graves (the subject of the research) have passed through multiple periods, the Roman period, the early Christian period, and the Byzantine period. All this will become clear through the systematic study of the tombs, and comparing them with the tombs discovered and studied in the region. On the other hand, the most important remaining monuments from the Byzantine period will be pointed out, such as churches.

Keywords: Syria, Yabrud, Kalamun, Temple, Rock Tomb, Church

KISALTMALAR DİZİNİ

Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Baskı
cm.	: Santimetre
Çiz.	: Çizim
Ed.	: Editör
Fig.	: Figür
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
No-Nr.	: Numara
Res.	: Resim
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Doğu Kilisesinin Tarihi.....	16
Tablo 2. Yabrud'daki Kiliseler	79
Tablo 3. Yabrud'daki En Önemli Dört Manastır:	79
Tablo 4. Mehmet hoca Mezarı ile Huri Yusuf Mağarası Karşılaştırılması	84
Tablo 5. Yabrud'daki Aziz Helena ve Konstantinos Kilisesi ile Aziz Sarkis ve Bakhos Kilisesi Maaloula'daki Kiliselerin Mimari Açısından Karşılaştırılması	85

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Batı Kalamun Haritası	96
Harita 2. Suriye Topoğrafya Haritası.....	96
Harita 3. Yabrud'un Topografik Haritası	97
Harita 4. Ras al-Maara'nın Topografik Haritası	97
Harita 5. Yabrud Sınırları ve Yabrud'un Fiziki Haritası	98
Harita 6. Yabrud'da Vadiler Haritası.....	98
Harita 7. Roma Barış Dönemi Haritası	99
Harita 8. Maaloula haritası.....	99

ÇİZİMLER DİZİNİ

Çizim 1 (Mehmet Hoca) Kraliyet Mezarlığı Planı	100
Çizim 2. (Mehmet Hoca) Kraliyet Mezarlığının Dış Cephesi	100
Çizim 3. Eskifta'daki Katlar Mezarlığı	101
Çizim 4. Manquora Mezarlığı Mezar Planı	101
Çizim 5. Manquora Mezarlığı Mezar Plan	101
Çizim 6. Mankoura Mezarlığı ve Üç Boyutlu Mezar Planı	102
Çizim 7. Kerine Mezarlığı Planı	102
Çizim 8. Oda No 1 Planı	103
Çizim 9. Oda No 2 Planı	103
Çizim 10. Oda No 3 Planı	103
Çizim 11. Oda No 4 Planı	104
Çizim 12. Oda No 5 Planı	104
Çizim 13. Oda No 6 Planı	104
Çizim 14. Oda No 7 Planı	105
Çizim 15. Oda No 8 Planı	105
Çizim 16. Oda No 10 Planı	105
Çizim 17. Oda No 11 Planı	106
Çizim 18. Oda No 12 Plan	106
Çizim 19. Oda No 13 Planı	107
Çizim 20. Oda No 14 Planı	107
Çizim 21. Oda No 15 Planı	108
Çizim 22. Oda No 16 Planı	108
Çizim 23. Oda No 17 Planı	109
Çizim 24. Oda No 18 Planı	109
Çizim 25. Toplu Mezarı	110
Çizim 26. Al-Jarbaniyya A Vadisi Mezarlığı Planı	110
Çizim 27. Al-Jarbaniyya B Vadisi Mezarlığı Planı	111
Çizim 28. Al-Kahf Mezarlığı Planı	111
Çizim 29. Helen ve Konstantin Kilisesi	112

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. Şam Kırsalındaki Klasik Döneme Ait Mezar Türleri Üzerine Anket	113
Grafik 2. Her Odadaki Mezar Sayısı.....	113
Grafik 3. Mezarlar Şekilleri	113

RESİMLER DİZİNİ

Resim 1. Yabrodi İnsan Mağaraları.....	114
Resim 2. Yabrud'dan Taş Aletler.....	114
Resim 3. Harbiyat al-Rashida planı.....	115
Resim 4. İki Silindirik Mühür.....	115
Resim 5. Çanakça (iki gözlü).....	116
Resim 6. Yabrud, Orta Tunç Çağı Kasesi (Al-Maqdissi, Michel. "Suriye'deki Arkeolojik Faaliyetler Kroniği (I)." Syria 70, no. 3/4 , 1993, s. 491).....	116
Resim 7. İlk Nikaia Konsil İkonada, I. Konstantin'in ilk Nikaia Konsili'nde piskoposlar ve patriklerle çevrili olarak, konsilin oluşturduğu inanç yasasını tuttukları bir sahne tasvir edilmektedir.....	117
Resim 8 Mehmet Hoca Mezarı Dış görünüm.....	117
Resim 9. Mehmet Hoca Mezarı Dış Görünüm.....	118
Resim 10. Mehmet Hoca Mezarı Dış Görünüm.....	118
Resim 11. Mehmet Hoca Mezarı Dış görünüm.....	119
Resim 12. Mehmet Hoca Mezarı Dış görünüm.....	119
Resim 13. Mehmet Hoca Mezarı Giriş Odası.....	119
Resim 14. Mehmet Hoca Mezarı Giriş Odası.....	120
Resim 15 Mehmet Hoca Mezarı Giriş Odası.....	120
Resim 16. (Mehmet Hoca) Kraliyet Mezarlığıait, Prof. Nuri Din Akil'in arşivinden, tahrip edilmeden önceki fotoğrafla.....	121
Resim 17. Mar Saba Manastırı'nın Kalıntıları.....	121
Resim 18. Yer Altı Mezarları Dış Görünümü.....	122
Resim 19. Yer Altı Mezarları Dış Görünümü.....	122
Resim 20. Katlı Mezarların Dış Yapısı (1.mezarı).....	123
Resim 21. Katlı Mezarların Dış Yapısı (2.mezarı).....	123
Resim 22. Katlı Mezarların Dış Yapısı (2.mezarı).....	124
Resim 23. Katlı Mezarların Dış Yapısı.....	124
Resim 24. Katlı Mezarların İç Yapısı.....	125
Resim 25. Mankura Mezarlı.....	125
Resim 26. Manqura Mezarlığı'nın İçİ.....	126
Resim 27. Manqura Mezarlığı'nın İçİ (Orta Duvardaki Mezarlar).....	126

Resim 28. Manqura Mezarlığı'nın İçi	126
Resim 29. Manqura Mezarlığı'nın İçi	127
Resim 30. Kayaya Oyulmuş Mezarlar	127
Resim 31. Rasayn Mezarlığı Dışarıdan, Merdivenler Yok Olmadan Önce	128
Resim 32. Cenaze Nişleri ve Merdivan	128
Resim 33. Ras Alain Mezarlığı.....	129
Resim 34. Revak ve Yumurta ve Korint Sütunları	129
Resim 35. Sitenin Yan Görünümü (Yıkılmış Kalıntılar).....	130
Resim 36. Yumurta Desenleri ve Sarmaşık Çiçekleri Ile Süslenmiş.....	130
Resim 37. Yumurta Süslemesi.....	131
Resim 38. Revak ve Yumurta Süslemesi.....	131
Resim 39. Sütun.....	132
Resim 40. Sütundaki Yazı	132
Resim 41. Nemrut Sarayı'nın Gravürü	133
Resim 42. Nemrut Sarayı'nın Planı.....	133
Resim 43. Dini Yazıtlar ve Semboller."	134
Resim 44. Arşivden Qarina Mezarlarının Bir Fotoğrafı.....	134
Resim 45. Oda 1	135
Resim 46. Oda 2	136
Resim 47. Oda 3	136
Resim 48. Oda 4	137
Resim 49. Oda 5	138
Resim 50. Oda 6	138
Resim 51. Oda 6	139
Resim 52. Oda 7	139
Resim 53. Oda 8 (Yerin altında olduğu için ulaşılamadı)	140
Resim 54. Oda 9	140
Resim 55. 10. Oda girişi	141
Resim 56 10. Oda	141
Resim 57. 10. Oda	141
Resim 58. 10. Oda	142
Resim 59. Fresk Sıva Tabakası.....	142

Resim 60. Fresk Sıva Tabakası.....	142
Resim 61. Orta Duvarı Bir Dairenin İçine Bir Haç iziliyor	143
Resim 62. Oda 10 Fresk Sıva Tabakası	143
Resim 63. Oda 10 Boyalı Haç	144
Resim 64. Oda 11	144
Resim 65. Oda 12	145
Resim 66. Oda 12	145
Resim 67. Oda 13	146
Resim 68. Oda 14	146
Resim 69. Oda 15	147
Resim 70. Oda 16	147
Resim 71. Oda 17	148
Resim 72. Oda 18	148
Resim 73. Oda 19	149
Resim 74. Oda 20	149
Resim 75. Res al-Ayn Mezarlığı, Toplu Mezar İle Eşdeğerdır	150
Resim 76. Toplu Mezarın Dış Görünümü	150
Resim 77. Toplu Mezarın Cenaze Nişleri.....	151
Resim 78. Toplu Mezar	152
Resim 79. A Carbaniye Mezarları	153
Resim 80. B Carbaniye Mezarları	154
Resim 81. Bronz Sikke	154
Resim 82. Kayaya Oyulmuş Niş.....	155
Resim 83. Al-Jarbaniyye Vadisi'nde İki İzole Mezar.....	155
Resim 84. Kayaya Oyulmuş Fakro (Mağara)	156
Resim 85. Fakro (Mağara) Mezarları, Kayanın İç Kısmından Oyulmuş.	157
Resim 86. Al Kuz Mezar Planı.....	158
Resim 87. Al Kuz Mezar Planı.....	158
Resim 88. Bir Mezar, Al-Aride Dağı'nda, Altta Bir Niş	159
Resim 89. Dağlık Qarina'da Ulaşılmaması Zor Olan 3 Ayrı Oda	159
Resim 90. İskifta'nın Yanında Bulunan 3 Oval Mezar	160
Resim 91. Helena ve Konstantin Kilisesi	160

Resim 92. Helena ve Konstantin Kilisi.....	161
Resim 93. Azizler Konstantin ve Helena.....	161
Resim 94. Haziran Ayında Güneş Işığının İçeri Girdiği Pencerele rin İç Kısmı.	162
Resim 95. Kiliseye Ait Dış Görünüm.....	162
Resim 96. Ahşap Kapılar.....	163
Resim 97. Kiliseye Ana Kapı ve Sütunların Kalan	163
Resim 98. Dış Duvar da Yunanca Yazı	164
Resim 99. Kilise Sütun Kaideleri, Taş Yapı ve Tavan.	165
Resim 100. İkonlar.....	166
Resim 101. Yüksek Bir Ahşap Kürsü ve Büyük İkonlara Giden Merdiven.....	166
Resim 102. Üzerinde Yazılar ve Çizimler Bulunan Mermer Bir Levha	167
Resim 103. Vaftiz Taşı	167
Resim 104. Sayyid Kilisesi.....	168
Resim 105. Sayyid Kilisesi.....	168
Resim 106. El-Husn Dış Cephesi	169
Resim 107. El -Husn İçeriden Görünüşü.....	169
Resim 108. Ras Al-Maara.....	170
Resim 109. Ras Al-Maara Mezarlarının İç Görünümü.	170
Resim 110. Huri Yusuf Mağarası.	171
Resim 111. Maaloula'daki Roma Mezarlarındaki Yazılar.....	172
Resim 112. Deyr Sarkis Tepesi Mezarları.....	173
Resim 113. Kral ve Kraliçe Mağarası.....	174
Resim 114. Aziz Sarkis ve Bakhos Kilisesi (Maaloula).....	175

ÖNSÖZ

Medeniyetlerin temel yapı taşlarından biri olan mezarlar ve tapınaklar, insan hayatındaki derin anlamları ve etkileriyle dikkat çekmektedir. Mezarlar, yalnızca birer defin yeri değil, aynı zamanda bireyin ve toplumun ölümsüzleşme arzularını, inançlarını ve değerlerini yansıtan simgelerdir. Tapınaklar ise ibadet, sosyal birliktelik ve manevi huzurun merkezleri olarak insanlık tarihindeki yerini almıştır. Bu yapılar, tarih boyunca farklı medeniyetlerin kültürel mirasını anlamak için birer anahtar niteliğindedir.

Bu tez çalışması, akademik ve kişisel hayatımda önemli bir yer tutmuş olup, zorlu bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, destek veren ve yanımda olan birçok kişiye şükranlarımı sunmak isterim.

Her şeyden önce, bu çalışmanın gerçekleşmesi sırasında karşılaştığımız iletişim zorluklarına rağmen, her zaman yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen değerli Danışmanım Prof. Dr. Korkmaz Meral'e içten teşekkür ederim. Ayrıca, Suriye'nin Yabrud bölgesinde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sırasında katkılarıyla bize rehberlik eden ve uzmanlıklarını bizimle paylaşan “Danışman” ekibindeki tüm değerli üyeleri minnettarlıkla anıyorum.

Bu çalışmada önemli bir rol oynayan Mühendis Muhammed El-Khatib'e teşekkür ederim. Alan çalışmaları sırasında bilgi ve deneyimlerini cömertçe paylaşarak araştırmalarımıza büyük katkılar sağlamıştır. Kendisiyle çalışmak benim için hem öğretici hem de ilham verici bir deneyim olmuştur.

Aynı zamanda, temizlik ve saha düzenleme görevlerini üstlenen, titizlikle çalışan ve değerli katkılarıyla sürecimizi kolaylaştıran Çalışan Sayın Ziya El-Ajrad'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Saha çalışmasının yoğun temposunda, gösterdiği özveri unutulmazdır.

Yabrud bölgesinde bulunan ve tarihi eserlerin korunmasında büyük bir sorumluluk üstlenen Arkeolog Nur El-Din Akil'e teşekkürlerimi sunarım. Yerel tarih ve arkeolojik bilgiler konusundaki engin deneyimi, araştırmamızın kalitesini artırmıştır. Özellikle tarihi bölgelerin korunması ve eserlerin yorumlanmasındaki katkıları, bu çalışmanın önemli bir parçası olmuştur.

Aileme olan borcumu ifade etmek kelimelerle anlatılamayacak kadar büyüktür. Bu süreç boyunca bana inanan, destekleyen ve her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkür ederim. Onların sevgisi ve desteği, karşılaştığım zorlukları aşmamda en büyük motivasyon kaynağı olmuştur.

Ayrıca, saha çalışmalarında yer alan ve eserlerin güvenliğini sağlayan Haris-i Asar (Tarihi Eserler Koruyucusu) Sayın Şakir Akil'e teşekkür ederim. Kendisi, saha çalışmalarımız sırasında güvenli bir ortam sağlanması adına değerli katkılarda bulunmuş ve projeye anlamlı bir destek sunmuştur.

Saha çalışmaları süresince iletişim ve lojistik destek sağlayan, aynı zamanda Yabrud bölgesindeki tarihi eserlerin korunmasına yönelik değerli çalışmalara imza atan Şam Kırsalı Eski Eserler Müdürü Sayın Cihad Kahil'e teşekkürlerimi sunarım. Kendisiyle iş birliği yapmak hem keyifli hem de öğretici olmuştur.

Ayrıca, saha çalışmalarım sırasında bana eşlik eden ve değerli yardımlarıyla sürecimizi kolaylaştıran Sayın Muhammed Salim'e teşekkür ederim. Onun desteği, çalışmalarımızın daha verimli ve düzenli bir şekilde ilerlemesini sağlamıştır.

Bu çalışmanın sonunda, bu tez aracılığıyla tarihi Yabrud bölgesindeki Roma ve erken Hristiyanlık dönemine ait yapıların incelenmesi ve bu bölgenin arkeolojik önemi hakkında yeni bilgiler sunmayı amaçladım. Çalışmalarım sırasında bana destek olan, bilgi ve deneyimlerini paylaşan tüm bireylere bir kez daha teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, bu çalışmayı tüm şehitlerin aziz ruhlarına ithaf ediyorum. Onların fedakarlıkları, tarihimizi ve kimliğimizi korumamızda bir ilham kaynağı olmuştur. Allah hepsine rahmet eylesin.

GİRİŞ

Yabrud, geçmişiyile köklü ve zengin bir tarihe sahip olan önemli bir şehirdir. Ayrıca Yabrud, Ortadoğu'nun tarih sahnesinde binlerce yıl boyunca varlığını sürdüren ve çeşitli medeniyetlerin etkisi altında kalan bir yerdir. Yabrud'un tarihi zenginliklerini keşfetmek, bize birçok önemli medeniyetin izlerini sürme fırsatı sunar. Antik Roma kalıntıları, İslami döneme ait mimari eserler ve geleneksel el sanatları gibi birçok değerli mirasa sahip olan Yabrud, kültürel açıdan da büyük bir zenginliğe sahiptir. Yabrud, sadece bir şehir değil, aynı zamanda insanlık tarihindeki önemli bir noktadır. Yabrud, tarihi İpek Yolu üzerinde stratejik bir konumda yer almaktadır.

Bu nedenle, ticaretin canlandığı ve kültürel etkileşimin yoğun olduğu bir geçiş noktası olmuştur. Yabrud'un tarihi, bu ticaret yolları üzerindeki önemini yansıtır ve kültürel etkileri gözlemlenebilir.

Bu çalışma aracılığıyla, Yabrud'un tarihini, önemli keşiflerini ve kazı ve arkeolojik çalışmalarının öğreneceğiz.

Suriye, dünyanın en eski medeniyet merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir ve antik çağlardan itibaren insanlık tarihindeki merkezi rolüyle öne çıkmıştır. Roma döneminde, milattan sonra 1. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar süren bu dönemde, Suriye büyük bir kültürel ve ekonomik gelişme yaşamıştır. Ülke, Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiş ve bu durum, yollar ve şehirler gibi altyapının geliştirilmesine yol açarak ticaretin ve kültürel etkileşimin artmasına katkı sağlamıştır.

Bu dönemdeki Suriye şehirleri, mimari zarafeti ve medeniyet vizyonuyları örnek teşkil etmektedir; Basra, Şam ve Halep gibi şehirler bu dönemin en belirgin örneklerindendir. Ancak, yeterince ilgi görmeyen ve tarihi önemine rağmen unutulmuş birçok şehir ve yer bulunmaktadır.

Bu unutulmuş şehirler, Yabrud, Maaret al-Numan ve Kale al-Husn gibi yerler, Suriye'deki Roma medeniyetinin bıraktığı zengin kültürel mirası anlamak için dikkatle incelenmelidir. Bu yerler, günlük yaşamın, sosyal ilişkilerin nasıl olduğunu göstermekte ve Suriye kimliğinin oluşumuna nasıl katkıda bulunduğunu yansıtmaktadır. Bu şehirleri inceleyerek, bölgedeki medeniyetin şekillenmesinde rol oynayan tarihi dönemleri yeniden keşfedebiliriz.

Bu bağlamda, araştırma, bu unutulmuş şehirlerin önemini ve Roma dönemindeki Suriye tarihi üzerindeki etkilerini ele alacak ve o dönemdeki mimari özelliklere ışık tutacaktır.

Öncelikle Yabrud hakkında konuşmadan önce Kalmun bölgesini tam olarak açıklamak gerekir. Kalmun ismi, 1908 yılında bilim adamı Muhammed Kurd Ali'nin kaleme aldığı "Cebel Kalmun'a Seyahat" adlı makaleden alınmıştır.

Cebel Kalmun, Suriye'nin dağları arasında su, hava ve bitki örtüsü açısından en güzel olanlardan biridir. Ancak, Şam'ın merkezine yakın olmasına rağmen, Lübnan, Hüzmûn, Kuleyb ve Lakkam kadar ünlü olmamıştır. Geçmişte bu dağa "Cebel Sinir" denilirdi ve bu adla coğrafyacıların, tarihçilerin ve şairlerin tanıdığı bir yerdi.

İbn Hurdadhbe, "Masalik ve Mamalik" adlı eserinde - yaklaşık bin yıl önce yazılmıştır - şöyle demektedir: "Şam kenti ve çevreleri: Guta Ovası, Sinir Bölgesi, Baalbek şehri, Bekaa, Lübnan Bölgesi, Cüniye, Trablus, Cübeil, Beyrut, Sayda, Hauran Bölgesi, Golan Bölgesi, Belka'nın dışı ve Göl çevresi, Maab Bölgesi, dağlar ve Şara Bölgesi, Büzre, Amman ve Cabiye."

Sinir Bölgesi, Şam'a en yakın yerlerden biridir. Bu bölgenin kesin bir tanımını Yaqut'un "Ülkeler Sözlüğü"ndeki tanımından daha iyi bulamadım. Yaqut, "Sinir, ilk harfi açık, ikinci harfi kapalı, sonra iki noktası altta olan bir 'y' ile yazılır. Bu, Homs ile Baalbek arasında bir dağdır ve yol üzerindedir. Tepesinde Sinir Kalesi bulunmaktadır. Bu dağ, batıya doğru Baalbek'e kadar uzanır ve doğuya doğru iki köy ve Selamiyye'ye kadar devam eder. Hama'nın doğusunda, Cebel Caleel ise kıyından karşıdadır ve bu iki dağ arasında geniş bir alan bulunmaktadır. Bu alanda Homs, Hama ve birçok ülke yer almaktadır. Bu dağ, Haurin kasabasının bölgesidir ve iki köy ile birleşerek Lübnan'a doğru uzanmaktadır."

Ebu'l-Fida, doğu dağının Şam'ın kuzeyinde Sinir olarak adlandırıldığını belirtmiştir; ayrıca Sinir adı Tevrat'ta da geçmektedir.

Cebel Kalmun, Dric'den Brejc'e kadar uzanır.

En ünlü köyü Saydnaya'dır ve burada Ortodoks Rum Cemaati'ne ait bir manastır bulunmaktadır. Kuzeydoğusunda ise, sadece sarp bir yoldan ulaşılabilen, büyük bir kalesi olan Maalula köyü yer almaktadır. Burada da Ortodoks Rum Cemaati'ne ait büyük bir

manastır bulunmaktadır. 1850 yılında, Beni Harfoush Beyleri Baalbek'ten kaçarken, Şam'ın askerleri Maalula'ya saldırmış ve bazılarını öldürüp bazılarını esir almış, köyü ve manastırı yağmalamışlardır.

Maalula çevresinde, Ayn et-Tina, Bakh'a gibi birçok köy bulunmaktadır ve halk, Suryanice konuşmaya devam etmektedir. Ancak bu dil, günümüzde Arapça'nın gündelik konuşma diline benzer şekilde oldukça bozulmuştur. Maalula'nın kuzeydoğusunda, bazı antik kalıntılar (Harita 1)

I. AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEM

Bu araştırmanın önemi Klasik Döneme ait kalıntılara, özellikle Yabrud şehrindeki mezarlara ışık tutmasında yatmaktadır. Bu kalıntılar, henüz detaylı bir araştırma ve akademik incelemeye tabi tutulmamıştır. Bu konuları ele alan bazı raporlar bulunsa da, güvenilir bir tarihlendirmeye olanak tanıyan ayrıntılara derinlemesine inmemektedir.

Bu araştırmanın amacı, Yabrud şehrinin en önemli zaman dilimlerini aydınlatmak; bu dönemler, özellikle miladi ilk yüzyıllardan Bizans dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Hristiyanlık, devletin resmi dini haline gelmiş ve başkent Roma'dan Konstantinopolis'e taşınmıştır.

Kalmun bölgesi, Şam şehrinin çevresindeki en önemli alanlardan biridir. Bu bölge, miladi ilk üç yüzyılda Hristiyan vatandaşlar için belirgin bir nüfus hareketliliği yaşamıştır. Arkeolojik kalıntılar ve keşifler, bu bölgenin Hristiyan inancını benimseyenlerin, Roma askerlerinin zulmünden kaçarken sığındıkları bir yer olduğunu göstermektedir. Bu kişiler, mağaralarda yaşamış, mezarlarını kayaların yamaçlarına oymuş ve keşfedilmemek için küçük girişler yapmışlardır.

Yabrud şehrindeki kalan mimari yapılar, özellikle mezarlar ve mağaralar, ayrıntılı bir şekilde belgelenip incelenecek; ayrıca, Türkiye'deki Kapadokya gibi diğer bölgelerde bulunan birçok benzer yapı ile karşılaştırılacaktır.

Bu çalışma, bölgenin kültürel ve mimari tarihine dair akademik anlayışı artırmayı ve Yabrud şehrinin tarihsel önemini yeniden değerlendirmeye katkıda bulunacak yeni veriler sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın problemi, Yabrud bölgesine ilişkin arkeolojik çalışmaların azlığıdır; zira klasik dönemler boyunca bu bölgede hiçbir kazı yapılmamıştır. Sonuç olarak, bu konuya dair yayınlar son derece sınırlıdır ve neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu nedenle, araştırma, diğer bölgelerde keşfedilen arkeolojik buluntuları incelemeye yönelerek karşılaştırmalara odaklanacaktır.

A. Araştırmanın Zaman Dilimi ve Tarihi

Araştırma, Klasik dönemlerden Bizans dönemine kadar olan zaman dilimini kapsayacak ve Yabrud bölgesinde yaşanan nüfus hareketliliği ile önemli tarihi olaylara odaklanacaktır.

B. Araştırma Yöntemi

1. Kaynakların ve Referansların Toplanması: Yabrud bölgesine dair önceki çalışmalara ilişkin gerekli kaynaklar ve referanslar toplanacaktır. Bu aşamada, klasik dönemdeki tarihi çevreye odaklanılacak, ayrıca bölgenin tarihi arka planı ve yüzyıllar boyunca nüfus hareketliliği incelenecektir. Ayrıca, Roma dönemindeki taş oymalı mezarlarla ilgili referanslar, özellikle Hristiyanlığın ilk dönemine ait olanlar da değerlendirilecektir.

Topoğrafik Harita Oluşturma: Yabrud şehrinin, Şam şehrine ve çevresindeki bölgelere olan konumunu gösteren bir topoğrafik harita hazırlanacaktır. (Harita 2)

Detaylı Topoğrafik Harita Oluşturma: Yabrud şehrini kapsayan ve incelenecek tüm arkeolojik kalıntıları gösteren kapsamlı bir topoğrafik harita hazırlanacaktır. (Harita 3)
Son olarak Ras al-Ma'ra bölge için bir topoğrafik harita. (Harita 4)

2. Mimari Kalıntıların Sistemik Ölçümü: Yabrud şehrinde keşfedilen tüm mimari kalıntıların sistemik bir şekilde ölçülmesi yapılacak ve bu alanda uzman mühendislerle iş birliği içinde gerekli planlar hazırlanacaktır.

Bu yöntem, Yabrud bölgesindeki arkeolojik çalışmalar için kapsamlı bir çalışma çerçevesi sunmayı ve bu bölgenin kültürel ve mimari tarihine dair akademik anlayışı güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YABRUD

1.1. YABRUD'UN TARİHİ COĞRAFYASI

Yabrud, antik dönemlerde önemli bir yerleşim yeri olarak öne çıkan, tarihi coğrafya açısından Orta Doğu'nun Levant bölgesinde yer alan bir şehirdir. Günümüzde Suriye toprakları içinde bulunan Yabrud, bu bölgenin tarihsel ve kültürel mirası açısından önemli bir yere sahiptir. (Harita 5)

Yabrud, Suriye'nin batısında, Şam'ın kuzeydoğusunda, Şam'a yaklaşık 80 kilometre uzaklıkta bulunan bir şehirdir. Yabrud, çevresindeki dağlarla çevrili bir vadide yer almaktadır. Lübnan sınırına yakın bir konumdadır. Yabrud, Anti-Lübnan Dağları'nın eteklerinde yer alır. Yabrud, Doğu Lübnan Dağları'na bitişik olan Kalamun Dağları zinciri içinde yer alır ve etrafı çoğunlukla yüksek ve parlak kahverengi renkte devasa kayalıklarla çevrilidir¹

"Yabrud", tarih öncesi dönemlerde insan yerleşimlerinin en önemli bölgelerinden biri olarak kabul edilir. Şehir çevresinde dağlara oyulmuş doğal mağaralar ve vadilerde bulunan mağaralar keşfedilmiştir. Araştırmacı Alfred Rust, bu mağaraların bulunduğu bölgenin, tarih öncesi dönemlerde Doğu Yakası'nın en ünlü vadilerinden biri olan "Eskifta Vadisi" olduğunu belirtmiştir. Suriyeli araştırmacı Nour al-Din Aqeel, şehri tanımlarken, "Yabrud" kelimesinin Aramice olduğunu ve Mezopotamya bölgesindeki kil tabletlerinde geçtiğini ifade etmiştir.²

"Yabrud" ismi, Yunan coğrafyacısı Batlamyus tarafından yazılan "Coğrafya" adlı kitapta geçmektedir. Şehir Roma İmparatorluğu'nun bir parçasıydı ve önemli bir Roma kenti olarak biliniyordu.³

Yabrud ismi kökenine dair farklı tefsirler bulunmaktadır ve bu ismin eski çağlara kadar uzandığı düşünülmektedir. İsmi, soğuktan veya Sami kökenli "soğuk" kelimesinin

¹ A.Pastors, G.C.Weniger ve J.F. Kegler, "Yabroud II'de (Suriye) Orta-Üst Paleolitik Geçiş", *Rust Kazısından Elde Edilen Litik Malzemenin Yeniden Değerlendirilmesi*, 48.

² Akil Nouraldin, *Yabroud Tarih ve Medeniyet*, Dar Saad Al-Din, Şam 1995, 117.

³ Akil Nouraldin, *Yabrud Mağaralarının Keşifleri*, Şam, Dar Saad Al-Din, 1987, 5.

bir işareti olarak gelmiş olabilir. Yabrud aynı zamanda Roma ve Bizans dönemlerinde "Iabruda" olarak da bilinirdi.

Bazı dilbilimciler, Yabrud isminin kökenini açıklamak için dilbilim verilerine dayanmaktadır. Aramice kelimeyi "yab" ve "rod" şeklinde iki parçaya ayırarak, yakındaki Cirod şehriyle karşılaştırarak açıklama yaparlar. İki yerleşim arasındaki farklılıklar, coğrafi ve topografik olarak deniz seviyesine göre yükseklik farkı ve sıcaklık farkları göz önüne alındığında, "yab" parçasının yüksek, "ce" parçasının ise alçak anlamına geldiği ve bu şekilde Yabrud'un yüksek yer anlamına geldiği, Cirod'un ise alçak yer anlamına geldiği yorumlanabilir. "Rod" kelimesinin ise "eski insanların bir anneden türeyen grup" anlamına geldiği ve bu bağlamda Yabrud'un yüksek mağaralarında yaşayan eski insan kabilelerinin, Cirod Gölü'nün tuzlu bölgesine inerek yerleştiği olasılığı üzerinde durulmaktadır. Yabrudlular, sağlıklı bir topluluk olarak tanımlanabilir; sağlam bir çörek ticareti yapmakta ve günde yaklaşık yirmi koyun kesmektedirler—bu durum, bu topraklarda refahın bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Neredeyse tüm refah düzeyine sahip topluluklar gibi, düzenli bir şekilde yönetilen bir halktırlar. Bu görüş, yazarlar Richard F. Burton ve Charles F. Tyrwhitt Drake tarafından ifade edilmektedir.

1.2. YAPILAN ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA TARİHÖNCESİ ÇAĞLARDAN ROMA DÖNEMİ SONUNA KADAR YABRUD

Yabrud'daki arkeolojik alanları tesadüfen keşfeden Alman Alfred Rust, MS 1930-1933 yılları arasında dört mevsim geçirmiştir. Araştırmasının sonuçlarını MS 1950'de Rust'ın çalışmaları, Almanca olarak "Die Höhlenfunde von Jabrud (Syrien)" adıyla yayımlanmış, ardından 1987 yılında Muhammad Qaddour tarafından Arapçaya çevrilerek "Jabrud Mağarasının Keşifleri" adıyla yayımlanmıştır. Bu eser, Arap Levant ve Avrupa bölgeleri arasında ilginç karşılaştırmalar sunmakta olup, Suriye'nin tarihöncesi antik sitelerinde yapılan ilk organize, sistematik ve bilimsel kazı olarak kayda geçmiştir.⁴ (Resim 1).

Daha sonra Joseph Nasrallah, 1934-1940 yılları arasında Suriye Antikalar Dairesi'nin görevlendirmesiyle Yabrud ve Kalamun bölgesiyle ilgili çeşitli tarihî

⁴ Akil, *Yabrud Mağaralarının Keşifleri*, 7.

dönemlerle ilgili arkeolojik araştırmalar yaptı. Bu çalışmaların çoğunun sonuçları, Suriye Arkeoloji Yıllığı dergisinde yayınlandı.⁵

Suriye Genel Antikalar ve Müzeler Müdürlüğü, 1963-1965 yılları arasında Ali Abu Assaf ve Qasim Tuwair liderliğinde Yabrud'da bazı kazılar ve arkeolojik çalışmalar yaptı. Bu çalışmalar, Eskefta Vadisi'nin kuzeyindeki Habyat al-Rashida'da rastlantısal olarak mezarların ortaya çıkması üzerine gerçekleştirildi.

Ayrıca, Suzuki ve Kupori'nin liderliğindeki Japon bir kazı, 1967-1968 yaz aylarında Mıshkuna Vadisi ve Hureyya Vadisi'nde bazı arkeolojik araştırmalar yaptı.⁶

Daha sonra, Ralf Solecki'nin başkanlığını yaptığı ve Columbia Üniversitesi'nden bir Amerikan misyonu, 1963-1964-1965 yıllarında üç kazı sezonu gerçekleştirdi.⁷ Jeoloji ve paleontoloji uzmanlarının da katıldığı bu çalışmalar, daha sonra Ralph Solecki ve eşi Rose Solecki'nin liderliğinde 1987-1989 yılları arasında üç sezon daha devam etti. Bu sezonlarda, şehir çevresindeki bölgelerde arkeolojik taramalar gerçekleştirilmiş ve Eskefta'daki ilk sığınakta kazı çalışmaları devam etmiştir. Bu çalışmalara Yabrud'dan Nuruddin Aqil de katılım göstermiştir. 2006-2010 yılları arasında ise, Nicholas Conrad'ın başkanlığını üstlendiği Alman arkeolojik ekip, Mıshkuna Vadisi'ndeki mağaralarda kazı çalışmaları yapmıştır.

Yabrud'da, çevresindeki dağları saran vadilerde, Hurriya, Askafata ve Qarina gibi birçok tarih öncesi yerleşim alanı kaydedilmiştir. Ayrıca, Roma ve Bizans dönemlerine ait mezarlar ve kalıntılar da bulunmuştur (Harita 6). Yabrud ve Sahel arasında yer alan Şarba Manastırı ise, Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen önemli bir dini yapıdır.

Sahel köyünün üzerinde yükselen Hisn Dağı, köyü gözlemleyen bir kale olarak hizmet vermiştir ve Roma ile Bizans dönemlerine ait birçok mezara ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca, El-Musharafa köyü çevresindeki çeşitli arkeolojik alanlar incelenmiştir. Bu alanlar arasında Kaf, Burad, Wadi Zuwijir, El-Harba ve Arad El-Harba

⁵ Ebu Asaf, "A. Yabrud Kazılarına İlişkin Ön Rapor", *Arkeolojik Yıllıklar*, Cilt 15, Bölüm 2, 60.

⁶ R. Solecki, R. Solecki, *Yabrud'daki Arkeolojik Araştırma Raporu*, Columbia Üniversitesi, Çev. Shawqi Shaath, Halep Üniversitesi, 1987, 161.

⁷ R. Solecki, & R. Solecki, "Yabrud'daki Arkeolojik Araştırma Raporu", *Arkeolojik Yıllıklar*, 162.

yer almaktadır. Ras al-Ma'arra'daki kaya platosu ve çevresindeki alan da Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen yapılarla ilgili yapılan incelemelere tabii tutulmuştur."⁸

Çalışmalar Alfred Rust ile başladı ve araştırmaları, Yabrud bölgesinde 15 km'lik bir alanda arkeolojik bir inceleme yapmayı içeriyordu.

Bu inceleme sonucunda, taş aletlerin (Resim 2). bolluğuyla kendini gösteren birçok arkeolojik alan ortaya çıktı. Ayrıca, altı sığınak ve mağara incelenmiştir. Bu sığınaklardan üçü, Rust tarafından tarih öncesi dönemlerde Doğu'nun en ünlü vadilerinden biri olarak tanımlanan Eskifta Vadisi'nde kazılmıştır. Bu sığınakların Homo erectus, Neandertal ve modern insanlar tarafından sürekli ve yoğun bir şekilde kullanıldığı, iki yüz bin yıldan daha uzun bir süre boyunca, Eski Taş Devri (Paleolitik) alt, orta ve üst dönemler, Orta Taş Devri (Mezolitik) ve Yeni Taş Devri (Neolitik) dönemleri boyunca uzandığı tespit edilmiştir Rust, taş alet yapımında özgün yöntemlere sahip yeni medeniyetlere tanık olmuştur, en ayırt edici olanı ise Yabrud medeniyetidir. Yabrud medeniyeti, yerel ve özgün bir medeniyet olup, Asilyen, Musteriyen ve Levantin gibi yaygın dünya çapında yayılan sanat endüstrilerine benzerlik göstermektedir.⁹

Yabrud, tarihi dönemler boyunca yerleşimin devam ettiği bir yer olmuştur ve bu dönemi en önemli şekilde temsil eden keşif, bir çiftçinin tesadüfen bulduğu mezarlar grubudur. Bu mezarlar, Eskifta Vadisi'nin kuzeyinde, Harbiyat al-Rashida'da bulunan bir araziye bağ bozumu için düzenlerken keşfedilmiştir. Ali Abu Assaf ve Kasım Tayyur başkanlığında bir ekip oluşturulmuş ve 1964 yılında kısa bir kazı sezonu gerçekleştirilmiş, bunu 1965 yılında başka bir sezon izlemiştir ve bazı mezarlara ulaşılmıştır. Ekibin, MÖ 1950-1500 dönemine tarihlenen dokuz mezar bulduğu bilinmektedir, bu dönem Amorit-Kenani dönemi olarak adlandırılmaktadır ve buluntular, Yabrud'un Orta Tunç Çağı (MÖ 2. binyıl) boyunca yerleşimin devam ettiğine dair kanıtlar sunmuştur.¹⁰ (Resim 3).

Mezarlar, 30-50 cm derinlikte düzenli ve paralel sıralar halinde kazılmıştır. Dikdörtgen şeklinde olan bu mezarlar, dolmen mezarlarına benzeyen bir yapıya sahiptir

⁸ Chronique Archéologique En Syrie, *Syria'daki Arkeolojik Faaliyetler Hakkında Yıllık Kazı Raporlarını Belgeleyen Özel Sayı*, Al-Bassel Arkeoloji Araştırma ve Eğitim Merkezi Tarafından Belgelenmiştir. Mahmoud Hammoud ve İbrahim Amiri Tarafından Yazılmıştır. Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Kültür Bakanlığı, 2007, Kazı Raporları, 62.

⁹ Akil, *Yabrud Mağaralarının Keşifleri*, 9

¹⁰ Ali Abo Assaf, *Arkeolojik Yıllıkları*, 60.

ve kapıları kuzeye doğru yönelmiştir. Büyük, düzensiz kireç taşı bloklarından basitçe inşa edilmiş ve büyük taş levhalarla çatılandırılmıştır. Boşluklar, küçük taşlar ve çamur ile kapatılmıştır. Ortalama boyutları yaklaşık 240x135 cm olan bu mezarlar, Güney Levant bölgesinde yaygın olan bir modele sahiptir. Filistin'deki Majdou, Tell el-Ghassul ve Al-Azma mezarlarına benzerlik gösterir ve Suriye'deki diğer bazı mekanlara, Öğarit ve Tell Ahmar'daki mezarların bazılarına benzerlik gösterir.¹¹

Yabrud mezarları, toplu mezarlar olup, her bir mezar en az beş kişinin kalıntılarını içerir. Mezar 3'te, bir omurganın bir omurunu delen bir bronz mızrak ucu parçası bulunmuştur, bu da mezar sahibinin cinayete kurban gittiğini göstermektedir.¹²

Bu mezar, özel bir cenaze eşyası koleksiyonu da içermekteydi, bu da onun klan liderinin veya halkın önemli bir üyesinin kalıntılarını barındırdığını göstermektedir. Mezarda bulunanlar arasında dört Çanakça (iki gözlü) bulunmaktadır (Resim 4).

Benzerlerine Ürdün'deki Amman, Ürdün'deki Zerqa ve Suriye'nin güneyindeki Zakiye. İlki, kasabasında rastlanmıştır. Mezar numara (4), on iskeletin bulunmasıyla dikkat çekmektedir ve görünüşe göre yaklaşık dört yüzyıl boyunca kullanılmıştır. İçinde, iki silindirik mühür keşfedilmiştir Eski Babil dönemine (yaklaşık M.Ö. 1800) aittir ve boyutları 2.6x1 cm'dir. Bu mühür, parlak siyah hematit taşından yapılmıştır ve üzerinde, başında iki boynuzu olan bir taç giymiş tanrıça tasvir edilmektedir. Tanrıçanın önünde, miğfer ve kısa bir elbise giymiş bir kral yer almaktadır; sol elini kemerine koymaktadır. Tanrıça ile kral arasında, üstünde hilal bulunan bir asa yer almakta ve asa arasında güneş yer almaktadır. Asa etrafında ise üç satır yazı bulunmaktadır: "Sin – Lu- Abilt, oğlu – Zaba- Ba – Hasir, tanrı Sin'in hizmetkârı."¹³ İkinci mühür, mezarın üst kısmında bulunmuş olup, Mitanni dönemine (M.Ö. 1500-1350) aittir. Cam hamurundan yapılmış olan bu mühür, mavi renktedir ve boyutları 2x0.9 cm'dir. Mühürde, başında bir miğfer olan, kısa bir elbise giymiş bir adam yürürken tasvir edilmiştir. Sağ elinde bir hurma ağacı tutmakta ve yukarıda spiral bir çizgi ile birlikte, arkasında birbirine bağlı ve geriye bakan iki gazelle (ceylanla) birlikte resmedilmiştir.¹⁴

¹¹ Ali Abo Assaf, *Arkeolojik Yıllıkları*, 71.

¹² Ali Abo Assaf, *Arkeolojik Yıllıkları*, 61.

¹³ Ali Abo Assaf, *Arkeolojik Yıllıkları*, 63.

¹⁴ Ali Abo Assaf, *Arkeolojik Yıllıkları*, 62.

Ayrıca, boyut ve üretim teknikleri açısından farklılık gösteren üç hançer bulunmuştur. Basit bronz bıçaklar, keskin kenarları ve baş kısımlarıyla birlikte bulunmuştur. Ayrıca mızrak uçları, hançerler, giysi tokaları, el bıçakları, bilezikler ve takılar (küpelere, yüzükler, başlıklar ve boncuklar) ile birlikte amuletler bulunmuştur. Ayrıca çanaklar, eyerler, kaseler, zeytinyağı sürahileri, tencere, testi ve normal sürahiler gibi çeşitli çömlek eşyaları bulunmuştur¹⁵ (Resim 6).

Yabrud, Aramiler döneminde büyük bir gelişme gösterdi ve MÖ 1. binyılda (yüzyılda) bazı kaynaklarda adı geçtiği belirtilmektedir. Bu kaynaklardan bazıları Asur Kralı III. Şalmaneser (MÖ 859-835) ve Asurbanipal (MÖ 669-627) hakkındaki yıllıklardır. Ayrıca, Eski Ahit'te de adı geçer. Ancak, bu döneme ait kalıntılara henüz rastlanmamıştır, ancak Heliopolis ve Konstantinopolis'de kilise olarak inşa edilen yapıların Aramiler döneminde bir güneş tapınağı olduğuna inanılmaktadır. Daha sonra Roma döneminde Jüpiter Tapınağı'na dönüştü. İbrad'ın Aramice'nin konuşulduğu eski şehirde, belki de El-Kubba Tepesi'nde yer aldığı düşünülmektedir.¹⁶

1.3. ARAŞTIRMANIN YAPILDIĞI ZAMAN VE TARİHSEL DÖNEM

Araştırmaya 2024 yılının dördüncü ayında başlanmış ve altıncı aya kadar sürdürülmüştür. Bu süre zarfında, arkeolojik alanlar detaylı bir şekilde temizlenmiş ve bölgedeki arkeolojik yükseltme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Çalışma süreci boyunca, mühendis Muhammed El-Khatib ile işbirliği yapılmış, ayrıca alanların güvenliğini sağlamak ve gerekli bilgilerin temin edilmesinde destek sağlayan bir koruma görevlisinden de faydalanılmıştır.

Çalışmanın içeriği, temizlik işlemleri sırasında dikkatlice hareket edilerek, araştırma ve inceleme sürecini engelleyebilecek tüm engellerin ortadan kaldırılmasını kapsamaktadır. Ayrıca, mevcut kalıntıların ve eserlerin belgelenmesi amacıyla arkeolojik yükseltme teknikleri uygulanmış, bu sayede arkeolojik alanların kültürel ve mimari tarihine dair doğru ve güvenilir veriler elde edilmiştir.

¹⁵ Ali Abo Assaf, *Arkeolojik Yıllıkları*, 70-72.

¹⁶ Nouraldin Akil, *Yabrud Tarihinden Sayfalar*, Şam 2000, 35.

Bu deneyim, bilgi ve öğrenme açısından oldukça zengindi. Mühendisler ve arkeologlarla çalışma fırsatı, bölgenin tarihini ve eski medeniyetler bağlamındaki önemini daha derinlemesine anlamama olanak tanıdı.

Aynı yılın sekizinci ayından on birinci ayına kadar çalışmaya devam ettim. Bu süreçte, bana yardım eden öğretmen Muhammed Salim, moloz kaldırma ve alanları temizleme konularında destek sağladı. Ayrıca, işimizi hızlandıran bir işçi de bizimle birlikte çalıştı.

Bu aşamada, arkeolojik alanlardan istenmeyen kalıntıları ve materyalleri kaldırmaya odaklandık; bu da önemli kalıntılara ve gömülü eserlere ulaşmamızı sağladı. Çalışmalar, Şam Uluslararası Müzesi'nde görevli olan öğretmen Kasımoğlu'nun denetiminde yürütüldü. Onun yönlendirmeleri ve deneyimi, çalışmanın kalitesini ve doğruluğunu sağlamakta büyük rol oynadı. Ayrıca, araştırma sürecinde bilimsel destek ve değerli kaynaklar sunan Dr. İbtisam Duyub ile iş birliği yaptım.

Muhammed Salim'in çabaları da çok değerliydi; teknik destek sağladı ve işi organize etme ve görevleri etkin bir şekilde dağıtma konusunda yardımcı oldu. Ekip olarak iş birliğimiz, araştırma sürecini daha akıcı hale getirdi ve arkeolojik alanların belgelenmesinde ve tarihlerini daha iyi anlamamızda önemli bir ilerleme kaydetmemizi sağladı. Bu deneyim, arkeoloji alanındaki bilgimi artırdı ve araştırma hedeflerine ulaşmada takım çalışmasının önemini vurguladı.

Ayrıca, Nuri Din Akil, bölgeyi daha derinlemesine açıklayarak değerli bilgilerini benimle paylaştı. Savaş öncesinde yabancı misyonlara eşlik ettiği için geniş bir deneyime sahipti; bu nedenle, arkeolojik alanlar ve yerel tarih konusundaki görüşleri son derece zengin ve faydalıydı.

Onunla iş birliği, araştırmama ek bir boyut kattı ve bölgenin kültürel ve mimari tarihini daha derinlemesine anlamamı sağladı. Eserler ve tarihi alanlar hakkında yaptığı analizler ve yorumlar, çalışmalarımı yönlendirmekte çok önemliydi; bu, detayları belgelememe ve her alanın daha geniş bağlamını anlamama yardımcı oldu.

Önceki araştırma misyonları ile ilgili deneyimi ve yerel tarih konusundaki derin bilgisi, onunla çalışmayı zenginleştirici ve ilham verici bir deneyim haline getirdi.

İKİNCİ BÖLÜM

YABRUD VE KALAMUN BÖLGESİ'NİN TARİHSEL ÇERÇEVESİ: ROMA VE BİZANS DÖNEMLERİ

2.1. ROMA BARIŞ DÖNEMİ ve HRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU

Roma Barış Dönemi (Pax Romana): Roma Barış Dönemi, veya "Pax Romana", MÖ 27 ile MS 180 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nda görülen olağanüstü bir barış ve nisbi istikrar dönemidir. Bu dönem, Roma tarihinin en büyük dönemlerinden biri olarak kabul edilir; ekonomik refah, siyasi istikrar ve kültürel genişleme ile karakterizedir.¹⁷

Pax Romana Döneminin Başlangıcı: Pax Romana dönemi, Augustus'un iktidara yükselmesiyle başlamıştır. Augustus, yıllarca süren iç savaşların ardından güçlü bir merkezi hükümet kurmuştur. MÖ 31'deki Aktium Savaşı'ndaki zaferi, Roma Cumhuriyeti'ni sarsan iç çatışmaları sona erdiren önemli bir dönüm noktasıdır.¹⁸ Aktium Savaşı askeri açıdan özel bir savaş olmasa da, siyasi sonuçları son derece önemliydi. Bu savaş, MÖ 131'den beri süregelen iç savaşların bir yüzyılımı sona erdirdi ve barış dönemi başladı.¹⁹

Augustus'un Hayatı: Gaius Gaius Octavius, daha sonra Augustus olarak anılacak olup, MÖ 23 Eylül 63 tarihinde Roma yakınlarındaki Velletri şehrinde doğmuştur. Soylu bir Roma ailesine mensup olan Augustus'un babası Gaius Octavius, Roma Cumhuriyeti'nde üst düzey bir subay olarak görev yaparken; annesi Atia, Julius Caesar'ın yeğeni olmasıyla dikkat çekmekteydi.

Octavius, Roma'da edebiyat, hitabet ve Yunanca gibi alanlarda kapsamlı bir eğitim almıştır. Bu tür eğitimler, Roma aristokrasisinin genç mensupları için bir gelenek olarak kabul edilmekteydi. Bunun yanı sıra felsefe ve askeri strateji üzerine de çalışmalar yapmış, bu sayede yönetim becerileri ve devlet idaresinde önemli bir donanıma sahip olmuştur.²⁰

¹⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/Pax_Romana.com

¹⁸ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Roma,%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu.com>

¹⁹ S. A. Nasri, *Roma İmparatorluğu'nun Siyasi ve İdari Tarihi*, Arap Yeniden Uyanış Yayınları, Kahire 1991, 18.

²⁰ <https://tr.wikipedia.org/wiki/Augustus.com>

Octavius, amcası Julius Caesar'ın kişiliğinden derin bir şekilde etkilenmiş ve Caesar onu uygun bir mirasçı olarak görmüştü. Genç yaşlarda, askeri liderlik üzerine eğitim almaya başlamış ve savaşlar ile siyasi organizasyonda yüksek bir zeka sergilemiştir. Bu eğitim ve ailevi etkiler, onun Roma'da iktidara yükselmesine hazırlıkta kritik unsurlar olmuştur.

MÖ 27 tarihinde Senato, Octavius'a "Augustus" unvanını verdi. Bu terim, Latince'deki "augere" fiilinden türetilmiştir ve "kutsal" anlamına gelmektedir. Yunancası "sebastos" olup "şanslı seçilmiş" demektir. Bu unvan, Augustus'un tanrısal bir figür olarak kullanılmasını sağlayan bir anahtar olmuştur. MÖ 27 yılından sonra ise, iki şekilde "imparator" unvanını aldı; birincisi, kendi ismi olarak, ikincisi ise birçok zaferi simgeleyen onur unvanı olarak.²¹

Siyasi Reformlar: İktidara yükseldikten sonra, Augustus önemli siyasi reformlar gerçekleştirmiştir. Şövalye sınıfına (Equites) hükümette daha fazla önem vermiş, bu da imparatorluğun istikrarını artırmış ve kendi otoritesini pekiştirmiştir.

Sonuç olarak, Roma Barış Dönemi, Augustus'un iktidara yükselmesiyle başlamış ve güçlü bir merkezi hükümetin kurulmasıyla devam etmiştir. Aktium Savaşı, MÖ 31'de, imparatorluğun iç karışıklıklarını sona erdiren kritik bir dönüm noktası olmuştur.²² Aydıllığı (Aediles) üstlendikten sonra, adayların praetorluk veya yargı başkanlığı için başvurma hakkı doğar; burada praetor, başkanın yardımcısıdır. Praetorluk, konsolosluk için bir adım olarak kabul edilir ve adayın senato üyeliği tarihini tamamlar. Görev süreleri sona erdikten sonra konsoloslar, bekleyen başka görevlerle karşılaşır; örneğin, önceki konsüller (proconsul) olarak eyalet yöneticisi, bir ordunun veya imparatorluğun yönetiminde legatus (müdür) veya Roma veya İtalya'daki sorunları incelemek için kurulan komisyonda curator (denetçi) olarak atanabilirler²³

Roma Barış Dönemi: Roma Barış Dönemi (Pax Romana), Roma İmparatorluğu'nun tarihindeki en önemli dönemlerden biridir. Bu dönem, MÖ 27 yılında Augustus'un iktidara gelmesiyle başlamış ve MS 180 yılına kadar sürmüştür. Augustus, iç savaşlar

²¹ Nasri, 29.

²² Nasri, 34

²³ Nasri, 34

sonrası güçlü bir merkezi hükümet kurmuş ve MÖ 31 yılındaki Aktium Savaşı, imparatorluğu sarsan iç çatışmaların sona erdiği bir dönüm noktası olmuştur.²⁴

Güvenliğin sağlanmasının ardından, Augustus birçok siyasi reform gerçekleştirmiştir:

Şövalyeler Sınıfının Rolünün Güçlendirilmesi (Equites): Bu sınıfa yeni idari ve askeri görevler verilmiş, bu da hükümetin etkinliğini artırmıştır.²⁵ **Senato Reformları (Senatus):** Adaylık için yeni şartlar getirilmiş ve üst sınıfların etkisinin sürdürülmesi sağlanmıştır. Senato, Cumhuriyet döneminde yönetimin merkezidir ve Augustus, bu rolün imparatorluk döneminde de devam etmesini istemiştir. Çoğu siyasi deneyime sahip kişi, senato okulundan yetişmiş olup, bu sayede tüm hükümet işlerine yönelik görevler doldurulmuştur.

İç savaşlar ve senatodaki güvenlik bozuklukları sonucunda, Augustus MÖ 28'de yeni bir senato üyesi listesi yayınlamış ve uygunsuz bulduğu 200 üye liste dışı bırakılmıştır. Bu listenin en üstünde Augustus'un adı, senato başkanı olarak yer almıştır. Bunu takiben, MÖ 18 ve 12'de yeni listeler duyurulmuştur.

Bu listelerin sonucunda, senato üyesi sayısı bin kişiden altı yüze düşmüştür. Her yıl, görev süreleri sona eren yirmi praetor otomatik olarak senato üyesi olmuştur (Ipso Facto).²⁶

Augustus'un Senatoyu Güçlendirme Stratejisi: Augustus, senato üyeliği için sadık olan kişilerin bu görevleri üstlenmesini sağlamaya özen göstermiştir. Ayrıca, aristokrat olmayan kökenlere sahip kişileri aday göstermiş ve gerekli finansman sağlamıştır; bu da, Roma toplumunun orta ve alt sınıflarının senato üyeliğine giden liderlik pozisyonlarını üstlenmesine olanak tanımıştır. Bu şekilde, süvariler ilk kez senatoya katılmış ve yapı değişikliği meydana gelmiştir. Senato, yeni yetkiler kazanarak, üst düzey bir anayasa mahkemesi haline gelmiş ve toplantılarına konsoloslar başkanlık etmiştir. Senato üyeleri, büyük yasal ihlaller (Proditio Patriae) gibi suçlar işlediklerinde yargılanmıştır.²⁷

²⁴ Nasri, 18

²⁵ Nasri, 39

²⁶ Nasri, 35

²⁷ Nasri, 38

Senato Üyelerinin Hakları: Senato üyeleri, adaylık ve konsolosluk görevlerine katılma gibi özel ayrıcalıklara sahipti. Adayların, yeterliliklerini sağlamak için belirli bir servete (bir milyon sesterc) sahip olmaları gerektiği yasalarla şart koşulmuştur.²⁸

Alt Sınıflara Fırsatlar Açılması: Alt sınıfların asker olarak orduya katılmalarına izin verilmiş, bu da onlara yeni fırsatlar sunmuştur.²⁹

Askeri Reformlar: Augustus, Roma ordusunu daha etkili ve düzenli hale getirecek şekilde yeniden yapılandırmıştır. Orduya alım ve eğitim sistemini geliştirerek, ordunun hazır olmasını ve etkinliğini sağlamıştır. Ayrıca, Roma ordusundaki kalıcı birliklerin sayısını artırarak, askeri istikrarı sağlama ve imparatorluk sınırlarını güvence altına alma konusunda önemli katkılarda bulunmuştur. Bu, kaleler ve surlar inşa etmeyi ordunun erzak ve teçhizat dağıtımını güvence altına almak için lojistik sistemini geliştirmeyi içermektedir.³⁰

Augustus'un Süvari Sınıfı Üzerindeki Etkisi: Augustus, mali konularda derin bir uzmanlığa sahip olan süvari sınıfının devlet yönetimindeki kritik rolünü kavramış ve onların tarihsel olarak üstlendikleri mali temsilcilik görevinden faydalanmıştır. Bu sınıfın deneyiminden yararlanarak devlet dairelerinin yönetiminde etkin bir biçimde görevlendirilmesini sağlamış ve bu uygulama, kamu hizmetlerinin geliştirilmesini amaçlayan Augustus reformlarının temel taşlarından biri olmuştur. Süvari sınıfının mali ve idari uzmanlığı ile hızlı karar alma yetkinliği, hem imparatorun otoritesini pekiştirmiş hem de imparatorluğun genel çıkarlarını güçlendirmiştir.³¹

Halk Organizasyonları ve Seçim Reformları:

Augustus, devletin alt kademelerinde yer alan küçük görevlerin sayısını belirlemiş ve bu sayıyı yirmi altıdan ona düşürmüştür. Bu değişiklik, rekabeti teşvik etmiş ve yeteneklerin sergilenmesini sağlamıştır. Seçim sürecinin siyasi önemini vurgulamak için Augustus, kendisi de Mars Meydanı'na (Campus Martius) inerek, kendi adaylarını desteklemek için seçim etkinliklerine katılmayı alışkanlık haline getirmiştir.

²⁸ Nasri, 37

²⁹ Nasri, 41

³⁰ Nasri, 40

³¹ Nasri, 39

MS 5 yılında Augustus, Comitia Centuriata üzerinde küçük değişiklikler yapmış ve her biri yüz senatör ve süvariden oluşan on komiteye, konsolosluk ve praetorluk adaylarını seçme yetkisi vermiştir. Augustus, süvarileri soylulardan daha çok tercih etmiştir; çünkü süvariler, Roma'nın yanı sıra İtalya'nın her yerinden gelmektedir. Bu, Augustus'un Roma ve ailelerinin İtalya üzerindeki hakimiyetini kırmasını sağlamıştır.³²

Sosyal ve Siyasi Yapı: İmparatorluk, ince bir sınıf sistemine sahipti ve her sosyal sınıfın siyasi hırsları için belirli sınırları vardı. Augustus, sınıflar arasında bir uzlaşma durumu (Concordia Ordinum) oluşturarak sistemin istikrarını sağlamıştır.

Siyasi Hayatın Seyri: Birçok senato üyesi, askeri kariyere başladıktan sonra sivil görevlere geçiş yapmıştır. Bu durum, Roma'daki askeri ve siyasi yaşam arasındaki sıkı bağı yansıtmaktadır.³³

Ekonomik ve Kültürel İstikrar: Barış Dönemi boyunca Roma, imparatorluğun doğu bölgeleri—özellikle Suriye, Filistin ve Mısır—siyasi ve ekonomik istikrarın hâkim olduğu bir süreç yaşamıştır. Bu dönemde ticaret hacmi önemli ölçüde genişlemiş, doğu ile batı arasındaki kültürel etkileşim artmış ve bu dinamik, doğu şehirlerinin ekonomik refahını ve sosyo-kültürel gelişimini desteklemiştir.³⁴ (Harita 7)

Tablo 1. Doğu Kilisesinin Tarihi

Pagan İmparatorluğu Döneminde Kilise	(MS 313 Öncesi)
Hristiyan İmparatorluğu Döneminde Kilise	(MS 312-610)
Elçilerin Döneminde Hristiyanlık	MS 30-100)

2.2. İLK YÜZYILDA ZULÜM

İlk yüzyılda Hristiyanlara yönelik zulüm, İmparator Neron döneminde başlamıştır. Neron, MS 64 yılında meydana gelen Büyük Roma Yangını'ndan Hristiyanları sorumlu tutarak, Hristiyanlık inancını yasaklayan bir ferman yayınlamıştır. Bu doğrultuda, tutuklamalar ve yargılamalarla yürütülen bir baskı kampanyası başlatılmıştır.

³² Nasri, 39

³³ Nasri, 38

³⁴ Nasri, 43

Birçok Hristiyan, idam, hapis ve işkence gibi zalimce yöntemlerle işkenceye maruz kaldı. Bazıları ceza olarak yakıldı, diğerleri ise kamu meydanlarında idam edildi. Zulüm, Asya'ya kadar uzandı ve Aziz Paul ile Aziz Petrus'un idamıyla sonuçlandı.

Bu zulüm, Hristiyanlar arasında dayanışmayı artırdı ve Hristiyanlığın diğer bölgelerde yayılmasına yol açtı; Hristiyanlar zulüm karşısında cesaret ve güçlü bir inanç gösterdi. Neron'un zulmü, Hristiyanlık tarihindeki bir dönüm noktasıydı; bu, hükümet tarafından sistematik olarak Hristiyanların zulme uğradığı ilk dönemlerden biri olarak kabul edildi ve sonraki yüzyıllardaki daha fazla zulüm için bir temel oluşturdu.³⁵

2.2.1. Titus Dönemi ve Hristiyanlara Zulüm (79-81)

Titus, Hristiyanların Roma İmparatorluğu'ndaki zulümlerinin tarihinin bir parçası olarak kabul edilmektedir. Ancak Titus, Neron'un dönemindeki gibi sistematik bir zulüm uygulayıcısı olarak bilinmemektedir. Yine de, onun döneminde gerçekleşen olaylar, Hristiyanların durumunu etkilemiştir. Titus'un hükümdarlığı döneminde sistematik bir zulüm olmamakla birlikte, bu dönem, Domiçyan gibi sonraki imparatorların uygulayacağı zulümler için bir temel oluşturmuştur. Titus, bir imparator olarak imparatorlukta istikrarı sağlama çabası içindeydi, bu nedenle o dönemde Hristiyanlara karşı organize bir zulümden kaçınmıştır.³⁶

2.2.2. Domitian Dönemi (81-96)

Domitian döneminin (81-96) Hristiyanlık tarihi açısından en sert zulümlerin yaşandığı dönemlerden biri olduğu kabul edilir. Domitian, otoriter yönetim tarzıyla tanınırdı ve Hristiyanları, imparatorlara tapınmayı reddettikleri için hedef almıştır. Titus'tan sonra iktidara gelen Domitan, merkezi otoriteyi güçlendirmeye çalışmış ve kendisini bir tanrı olarak görmüştür. Bu, Hristiyanlarla arasında gerginliklerin artmasına neden olmuştur. Domitian, Hristiyanları sosyal ve dini düzen için bir tehdit olarak görmüş ve bu nedenle onlara karşı sert önlemler almıştır. Hristiyanların inançlarına yönelik sorgulamalar ve yargılamalar yapılmış, inançlarından vazgeçmeyenler idam cezasına

³⁵ M. Yetim, & I. Dik, *Doğu Kilisesinin Tarihi ve Batı Kilisesinin Önemli Olayları*, Paulus Yayınları, Beyrut 1999, s.26

³⁶ Yetim, ve Dik, 26

çarptırılmıştır. Tarihsel kaynaklara göre, birçok Hristiyan, bazı havariler de dahil olmak üzere, öldürülmüş ve işkenceye maruz kalmıştır. Hristiyanlığı kabul eden akrabalarını idam edip sürgün etmekten bile çekinmedi.³⁷

Domitian dönemindeki zulümler, Hristiyanlar arasında dayanışmayı güçlendirmiş ve topluluğun zorluklar karşısında daha birleşik bir duruş sergilemesine olanak sağlamıştır. Bu süreç, Roma toplumunun Hristiyanlığa bakış açısında önemli bir dönüşüm noktası oluşturmuştur. Hristiyanlık, bu dönemde Yahudilikten bağımsız bir din olarak algılanmaya başlanmış ve bu durum, Hristiyanlara yönelik baskıların artmasına zemin hazırlamıştır. Ancak, söz konusu zulümler büyük ölçüde Roma ile sınırlı kalmıştır.

Dini ve Politik Etkiler: Tapınağın yıkılması, hem Yahudiler hem de Hristiyanlar üzerinde uzun vadeli etkiler bırakmıştır. Yahudiler için bu olay, Tanrı'nın gazabının bir işareti olarak algılanmış ve kimlik krizine yol açmıştır. Tapınağın kaybı, ibadet merkezinin kaybı anlamına gelmiş ve Yahudilerin dini uygulamalarını yeniden değerlendirmesine neden olmuştur. Bu tarihten itibaren, ibadetlerin odak noktası kurban sunumlarından dua ve incelemelere kaydırılmıştır. Hristiyanlar, tapınağın yıkılmasını, İsa'nın öğretilerinde yer alan kehanetlerin bir gerçekleşmesi olarak yorumlamışlardır. Bu olay, Hristiyanlığın Yahudilikten ayrışmasını daha da pekiştirmiş ve Hristiyanların kendilerini bağımsız bir din olarak tanımlama sürecine ivme kazandırmıştır.³⁸

Yıkılan tapınak, Kudüs'teki İkinci Tapınak olup, Herod Tapınağı olarak da bilinir.

2.3. İKİNCİ YÜZYILDA BÖLGEDE ROMA İMPARATORLUĞU VE HRİSTİYANLIK

İkinci yüzyıl, Hristiyanlık tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönemde Hristiyanlara yönelik sistematik ve resmi zulüm, esasen miladi üçüncü yüzyılda başlamış olsa da, Hristiyanlar ikinci yüzyılda da Roma İmparatorluğu'ndaki çoğunluğun şüphe, hakaret, küçümseme ve fiziksel tehditlerine maruz kalmışlardır. Bu düşmanlık, zaman zaman gerçeklere dayansa da, çoğunlukla asılsız söylentilerden kaynaklanıyordu. Örneğin, Hristiyanların gizli ve özel ritüeller gerçekleştirdikleri, ahlaka aykırı eylemlerde

³⁷ Yetim, ve Dik, 27

³⁸ Yetim, ve Dik, 20

bulundukları ve putperest tanrıları reddettikleri için ateist olarak nitelendirildikleri iddiaları, bu söylentilere dayanan suçlamalardan bazılarıydı.

Muhtemelen Romalılar, Hristiyanların Mesih'in güçlü bir şekilde dönüşünü beklmeleri ile kıskanç Yahudilerin dünya sonu inançlarını birbirine karıştırmışlardır. Bu durum, Hristiyanların ve Yahudilerin, Roma'yı tehdit olarak görmelerine yol açmıştı, çünkü Roma hükümeti, isyanları sert ve acımasız bir şekilde bastırıyordu. Bu bağlamda, Vahiy Kitabı'nın, Yahudi yazılarından Ezra'nın Dördüncü Kitabı ile benzerlikler taşıdığı da söylenebilir.

Hristiyanlar, savunmasız oldukları için zulme maruz kalıyorlardı. Kilise hala gizli bir örgütlenmeydi ve Hristiyanlar, toplumda çok küçük bir azınlıktı³⁹.

2.3.1. Hristiyanlığın Yayılışı

Hristiyanlık, Filistin'de küçük bir hareket olarak başlamış olsa da, kısa sürede Roma İmparatorluğu genelinde yayılmaya başladı. İkinci yüzyılda, Roma, İskenderiye ve Antakya gibi birçok büyük şehirde Hristiyan toplulukları vardı. Bu yayılma, elçilerin ve öğrencilerin aktif misyonerlik faaliyetleri, ayrıca tüccarların ve seyahat edenlerin Hristiyan fikirlerini yeni bölgelere taşımasıyla gerçekleşti. Savunucular, Hristiyanlığın toplum içinde bir yer bulmasına ve dini hoşgörü ile saygı kazanmasına yönelik her türlü çabayı gösterdiler, vurgulayarak belirttiler ki, Hristiyanlar yaşadıkları dünyayı kabul ediyorlar ve günlük yaşamları ile gelenekleri, diğer insanlarınkinden farklı değildi.⁴⁰

2.3.2. Zulümler

İkinci yüzyılda, imparatorluk genelinde sistematik bir zulüm olmamakla birlikte, Hristiyanlar yerel yönetimlerden büyük zorluklar yaşadılar. Hristiyanların dini uygulamaları hakkında, çocuk etleri yemek veya tuhaf ritüeller yapmak gibi asılsız iddialar ortaya atıldı, bu da zulümlerin gerekçesini oluşturdu. Bu dönemde idam edilen en belirgin kişilerden biri, 155 yılında şehit edilen Smyrna Başpiskoposu Polycarp'tır; o, Hristiyan inancının sembolü haline gelmiştir.⁴¹

³⁹ J. Lorimer, *Kilisenin Tarihi: Babalar Dönemi, İlk Yüzyıldan Altıncı Yüzyıla*, 2013, 77.

⁴⁰ Lorimer, 77

⁴¹ Lorimer, 97

2.3.3. Felsefi ve Teolojik Gelişim

İkinci yüzyıl aynı zamanda Hristiyan teolojisinin de başlangıcını içeriyordu. Tertullian MS 160 yılında Yunanlılara hitaben yazdığı bir kitapta, Yunan felsefesini eleştirmiş ve Hristiyanlığın doğru felsefe olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır ve Athenagoras Roma hükümdarı Marcus Aurelius'a, ruhun ölümsüzlüğünü kanıtlamaya çalışan bir kitap yazdığı gibi bazı düşünürler Hristiyanlığı savunan ve inançlarını açıklayan metinler yazmaya başladılar. Özellikle Tertullianus, teolojik savunuculuğun şekillenmesinde oldukça etkiliydi ve Hristiyan eleştirisini ele alan birçok eser yazdı. Özür adlı eseri Hristiyanları kendilerine yöneltilen suçlamalara karşı savundu.⁴²

2.3.4. Hristiyan Yazıları

İlk Hristiyan yazarlar, elçilerin yöntemlerini takip ederek, insanlara basit bir dille aktarılan dini öğretimi sunmuşlar ve bunu kısa eserler veya kişisel mektuplar halinde kaleme almışlardır. Bu nedenle "apostolik babalar" olarak adlandırıldılar.

İkinci yüzyılın başlarında, bazı entelektüel putperestler Hristiyanlığı benimsediler ve kalemlerini, zulme uğrayan dini savunmak ve iyi niyetli putperestleri aydınlatmak için kullandılar. İgnatius, elçiler Petrus ve Paul'un öğrencisiydi ve Antakya'da başpiskopos olarak atanmıştı; bu görevde yaklaşık kırk yıl kaldı. 107 yılında Roma'da imparator Trajan'ın zafer kutlamaları sırasında yırtıcı hayvanlara yem olarak atılmasına hükmedildi. Antakya'dan Roma'ya on askeri koruma altında seyahat ederken, İzmir'de Aziz Polikarp ile durdu ve Efes, Tralles ve Manisa kiliselerinin temsilcileri onu ziyaret etti. Giderken her bir heyete kendi kiliselerine iletmek üzere bir mektup verdi. İzmir'deyken Roma halkına, onlara gelişini bildiren bir mektup yazdı ve onlardan, yüksek otoriteye karşı kendisi için şefaet etmemelerini istedi. Bu mektup, Mesih'e duyduğu sevgi ve şehitlik arzusuyla doluydu⁴³Daha sonra İzmir'den korumalarıyla ayrıldı ve Troas'ta durarak Aziz Polikarp'a ve geçtiği İzmir ile Filadelfiya kiliselerine mektuplar yazdı. Roma'da arenada yırtıcı hayvanlara yem olarak atıldı ve parçalandı. Kilise, onun şehit oluşunu 20 Aralık'ta kutlamaktadır.

⁴² Lorimer, 75

⁴³ Yetim, ve Dik, 61-64.

Aziz İgnatius, ilk Hristiyanların yaşamını belgeleyen yedi mektup bıraktı. Ayrıca, "üçlü birlik hataları", "Maniheizm", "Montanizm", "Nasrani", "peygamberler" ve "gizemcilik" gibi sapkınlıkların isimlerini belirteceğim.⁴⁴

2.3.5. Kiliselerin Kuruluşu

Hristiyan topluluklarının büyümesiyle birlikte, daha gelişmiş organizasyon yapıları ortaya çıkmaya başladı. Yerel liderler ve piskoposlar atanarak, öğretilerin birleştirilmesi ve ruhsal ile idari meselelerin yönetimi sağlandı. Bu düzen, dışsal zorluklarla başa çıkmada yardımcı oldu. Yerel kiliseler, piskoposun ruhsal lider olduğu hiyerarşik bir sistem izlemeye başladı; bu da Hristiyan kimliğini güçlendirdi. İkinci yüzyıl boyunca, Hristiyanlık tarihinde önemli figürler öne çıktı. Bu kişilerden biri, Antakya Başpiskoposu Ignatius'tur; kendisi, farklı kiliselere birçok mektup yazdı ve birliği koruma ve inanca bağlı kalma çağrısında bulundu. Ayrıca 107 yılında Roma'da idam edilmesiyle şehit olan Ignatius, şehitlik fikrinin gelişimine katkıda bulundu. Origen ise Hristiyan düşüncesinin gelişiminde büyük bir etki yaratarak, Kutsal Kitap'ı yorumladı ve birçok teolojik metin yazdı.⁴⁵

2.3.6. Sosyal ve Politik Zorluklar

İkinci yüzyılda Hristiyanlar, sosyal ve politik zorluklarla karşılaştılar. Hristiyanlık, Roma sistemine tehdit olarak görülüyordu; bu nedenle yasadışı bir hareket olarak addediliyordu. Hristiyanlar, Roma tanrılarına ibadet etmeyi reddettikleri için zulme maruz kaldılar. Ancak, Hristiyanlık büyümeye devam etti ve farklı sosyal sınıflardan, özellikle köleler ve kadınlar gibi birçok takipçi kazandı⁴⁶.

⁴⁴ Yetim, ve Dik, 64-37.

⁴⁵ Yetim, ve Dik, 39

⁴⁶ Yetim, ve Dik, 12

2.4. MS 3. VE 4. YÜZYILDAKİ DİNİ ZULÜMLER VE ÖNEMLİ İMPARATORLAR

2.4.1. Üçüncü Yüzyıldaki Önemli Olaylar

Üçüncü yüzyıl miladi, Hristiyanlık tarihi açısından kritik bir dönemdi; bu dönemde dini zulümler, Roma İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde belirgin bir şekilde artış göstermiştir. Bu yüzyıl, Hristiyanlığın siyasi ve sosyal değişimlerden büyük ölçüde etkilendiği bir dönemdir ve Hristiyanlar ile Roma otoriteleri arasında gerilimlerin artmasına neden olmuştur.⁴⁷

Üçüncü yüzyılda kilise, artık küçümsenen bir azınlık değildi ve imparatorların ona karşı Trajan gibi belirsiz bir tutum sergilemesi mümkün değildi. İmparatorlar ya ona saygı gösterecek ya da onu zulmedip yok edeceklerdi.

İmparator Septimius Severus (193-211), Hristiyanlarla uzlaşmaya başladı. Doğu'ya seyahat ettikten sonra, Hristiyanlığın büyüdüğünü ve pagan yönetiminin varlığına tehdit oluşturduğunu fark etti. Hristiyanlığı tamamen yok etmenin imkansız olduğunu anladıktan sonra, en azından etkinliğini ve yayılmasını sınırlamak istedi. Bu nedenle, insanları Hristiyanlığa geçişten men eden ve yeni katılanların peşine düşülmesini emreden bir ferman yayınladı. Ayrıca, Hristiyanlığa birçok kişiyi çeken İskenderiye Okulu'nu kapatmaya çalıştı, ancak bu girişimi başarısız oldu. Romalılar arasında, zulmün bir imparatorluk döneminden diğerine geçebilmesi için yeni bir imparator tarafından özel bir ferman çıkarılması gerektiği yönünde bir yasal gelenek oluştu. Üçüncü yüzyıldaki bazı imparatorlar bu tür bir ferman yayınlamaktan kaçındıkları için, kilise huzurlu dönemler yaşadı.⁴⁸

Kilise, Suriyeli kökenli imparatorlar döneminde bu huzurdan faydalandı. Caracalla (211-217), Elagabalus (217-222) ve Alexander Severus (222-235) Hristiyanların destekçileriydi. Sonuncusu, kendi tapınağında Mesih'in resmini pagan tanrılarının yanı sıra yerleştirdi ve Hristiyanlara, Tanrı'ya istedikleri gibi ibadet etme ve kendi ibadet yerlerini inşa etme hakkını tanıdı. Onun ardından tahta geçen Maximinus Thrax (235-238), seleflerinin tüm politikalarıyla çelişen bir politika izlemeye başladı. Hristiyanlara

⁴⁷ Yetim, ve Dik, 31

⁴⁸ Yetim, ve Dik, 32

zulmetti ve özellikle başpiskoposları hedef aldı. Fermanı tüm Roma topraklarında uygulanmadı çünkü bazı bölgeler buna karşı geliyordu.⁴⁹

Bir dizi karışıklığın ardından, Philip the Arab (244-249) tahta geçti. Hristiyan piskoposlar ve yazarlarla dosttu, özellikle ünlü Hristiyan yazar Origen ile. Hakkında gizlice Hristiyan olduğu söyleniyordu. Dördüncü yüzyılın başında kilise tarihçisi Eusebius, Antioch piskoposu Babylas'ın ona tövbe ettirdiğini belirtir. Bu huzurlu dönemden sonra, kilise son elli yılın en yoğun zulmüyle karşılaştı. Bu zulüm Roma kökenli imparator Decius (249-251) tarafından başlatıldı. Roma geleneklerini yeniden canlandırmayı hedefleyen Decius, doğu etkilerini, Roma dininin kalbine sızmaya devam eden tehditleri yok etmeye karar verdi ve Hristiyanlara karşı kapsamlı bir yok etme savaşı başlattı. Valilere, her zaman vatandaşların dinini kontrol etmeleri için ara sıra denetimler yapmalarını emretti. Şüpheli inançlara sahip olanları, putlara ibadet etmeye ve kurban sunmaya zorladı. Putlara ibadet edenler, diğer zulümlerden muaf tutulmak için yazılı bir belge aldılar. Kurban sunmayı reddeden ve Mesih'in Tanrı olduğunu kabul edenler, hapse atıldı ve inançlarını inkar edene veya ölene kadar işkence gördüler. Bu zulümde birçok kişi hayatını kaybetti ve birçok Hristiyanın cesareti zayıfladı.⁵⁰

Valerianus (253-260) başlangıçta Hristiyanlara nazik ve hoşgörülü davrandı, ancak 257'de onlara karşı döndü. Bu tutum değişikliğinin nedeni, putperest rahiplerin onu Hristiyanların krallık üzerindeki felaketlerin nedeni olduğunu ikna etmesiydi. Ayrıca, danışmanı Macrianus, devletin borçlarını kapatmak için kilisenin mülklerine el koyma fikrini ona önerdi. Kral, tüm Hristiyanları yok etmenin imkansız olduğunu anladı ve sadece piskoposları takip etmeye ve toplu toplantıları yasaklamaya karar verdi. Kilisenin gelirlerine, mezarlarına ve ibadet yerlerine el koydu. Çok sayıda piskopos sürgün etti, zengin Hristiyanların mülklerini el koydu ve birçoğunu öldürdü; diğerlerini ise kölelik seviyesine indirdi.

Galerius, kiliseye barış getirdi ve Hristiyanların ibadet yerlerini ve mezarlarını geri verdi. Ardından Aurelianus (270-275) geldi ve güneş tanrısının ibadet edildiği yeni bir

⁴⁹ Yetim, ve Dik, 32

⁵⁰ Yetim, ve Dik, 33

monoteist din kurmayı düşündü. Hristiyanlara zulmetmek için bir ferman hazırladı, ancak onu yayımlamadan ve uygulamadan önce öldürüldü.⁵¹

Kilise, dördüncü yüzyılın başına kadar huzur ve sükun içinde yaşadı. Bu dönemde, putperestlerin Hristiyanlığı yok etme çabalarının son bir girişimi oldu. Bu, en şiddetli saldırı ve en büyük zulümdü, ancak Hristiyanlık, şehitlerinin kanı ve haçın bayrağı sayesinde putperestliği yendi.⁵²

2.4.2. Dördüncü Yüzyıldaki Önemli Olaylar

Miladi dördüncü yüzyıl, Avrupa ve dünya tarihinin kritik bir dönemiydi; bu dönemde birçok önemli olay gerçekleşmiş ve tarihin seyrini etkilemiştir. İşte bu yüzyılda meydana gelen en önemli olaylardan bazıları:

2.4.2.1. Diocletianus Dönemindeki Zulüm (303 - 305)

Hristiyanlar, 257 yılında İmparator Valerianus'un zulmünün sona ermesinden bu yana huzur ve güven içinde yaşıyorlardı. 284 yılında Diocletianus Roma'da iktidarı devraldığında, Hristiyanlara da huzurlu bir yaşam sunmaya devam etti. Ancak Roma İmparatorluğu'nun genişliğini gören Diocletianus, devleti dört büyük bölüme ayırdı; kendisi bir bölümün hükümdarı oldu ve diğer bölümlerde üç farklı krallık kurdu. Bu krallar Maximianus, Galerius ve Constantius Chlorus'tu.

Galerius, doğudaki bölümü yönetiyordu ve paganizme derin bir bağlılık gösteriyordu; Hristiyanlara karşı derin bir nefret besliyordu. Hristiyan subayları ordusunda rahatsız etmeye başladı ve onları sebepsiz yere görevden aldı. Diocletianus'u Hristiyanlara zulmetmeye ikna etmek için elinden geleni yaptı ve başarılı oldu. 302 yılında İmparator Diocletianus, ordudaki herkesin putlara kurban sunmasını emreden bir karar çıkardı; aksi takdirde hizmetten azledilecekti. Bu karar, zulmün başlangıcını temsil ediyordu. 303 yılının 23 Şubatında Diocletianus, kiliselerin yıkılması, kutsal kitapların yakılması ve Hristiyanların sivil haklardan mahrum bırakılması yönünde bir ferman

⁵¹ Yetim, ve Dik, 33

⁵² Yetim, ve Dik, 34

yayınladı. Bazı Hristiyanlar kutsal kitapları teslim etmeyi reddettikleri için öldürüldüler ve devletin doğu bölgelerinde karışıklıklar çıktı.⁵³

2.4.2.2. Galerius Dönemindeki Zulüm (305 - 311)

Constantius Chlorus 306 yılında öldü ve yerine oğlu Konstantin geçti. Batıda siyasi durum karıştı ve yönetim Licinius ve Konstantin arasında bölündü. Doğuda ise Galerius ve yardımcısı Maximinus Daia iktidardaydı. Bu iki hükümdar, Hristiyanlara tarihte benzeri görülmemiş bir zulüm uyguladılar, özellikle Mısır ve Suriye'de. Hristiyanlar dağıldı; birçok kişi çöllere ve ıssız yerlere kaçtı, diğerleri ise Pers topraklarına sığındı. Binlerce Hristiyan, kılıç darbeleriyle şehit oldu; cellatların elleri yoruldu.

Galerius, kötü bir hastalığa yakalandı ve savaş pişmanlığına düştü. 311 yılının Nisan ayında, kendisi ve yönetim ortakları Konstantin, Licinius ve Maximinus Daia adına, Hristiyanların dini ibadetlerini yapmalarına ve toplanmalarına izin veren bir ferman yayınladı; bu, zulmün sona ermesi için bir adım olarak görüldü (311 - 313).

Maximinus Daia, Galerius'un ölümünden sonra Mısır, Suriye ve Küçük Asya'daki kanlı zulmü sürdürdü.⁵⁴

Bu dönemde, Konstantin ile Maxentius arasında batıda bir savaş çıktı; Konstantin rakibi Maxentius'u yendi ve Roma'ya zaferle girdi. Senato onu büyük imparator olarak tanıdı. Kilise lehine bazı yasalar çıkardı. 312 yılının 28 Ekim'inde Maximinus Daia'ya doğuda zulmü durdurması için bir mektup yazdı; ancak Maximinus Daia, Hristiyanların güvenini kazanamayacak gizli bir ferman yayınladı. Genel politikaları ve Hristiyanlara karşı hoşgörölü tutumları, bu görüşmelerin sonuçları "Milan Fermanı" olarak adlandırıldı; ancak bu konuda özel bir ferman yayınlanmadı.⁵⁵

313 baharında, doğuda Licinius ile Maximinus Daia arasında bir savaş çıktı; Licinius zafer kazandı ve 313 Haziran'ında, Asya Minor'un başkenti Nicomedia'da Milan görüşmelerine atıfta bulunarak, Hristiyanlara tam özgürlük tanıyan bir ferman yayınladı ve kendilerine el konulan mülklerin geri verilmesini emretti. Maximinus Daia, Mısır ve Suriye'de Licinius'un politikasına uymak zorunda kaldı ve 313 yılında din özgürlüğü

⁵³ Yetim, ve Dik, 72

⁵⁴ Yetim, ve Dik, 73

⁵⁵ Yetim, ve Dik, 74

sağlayan bir ferman çıkardı. Maximinus Daia kısa bir süre sonra öldü ve Licinius doğunun hükümdarı oldu. Yeni din hoşgörüsü yasalarını uygulamaya koydu⁵⁶

2.4.2.3. Konstantin'in Dini İtirafı ve Milano Konsili

Büyük Konstantin veya Konstantin I, Batı medeniyetinin şekillenmesinde kritik bir rol oynamış önemli bir tarihi figürdür. 306 ile 337 yılları arasında Roma İmparatoru olarak hüküm sürmüş ve Hristiyanlığı benimseyerek onu Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline getirmiştir.⁵⁷

Konstantin I'in Hristiyanlığı kabul etmesi, dördüncü yüzyılın başlarında Batı medeniyetinin seyrini değiştiren en önemli olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu önemli olay, yalnızca bireysel bir dini değişiklik değil, aynı zamanda Roma İmparatorluğu ve Hristiyanlık üzerindeki derin siyasi dönüşümlerin de bir yansımasıydı. Tarihsel Arka Plan Konstantin'in itirafından önce, ikinci ve üçüncü yüzyıllar, Hristiyanların binlerce kişinin şehit olduğu ağır zulümlerle karşılaştığı bir dönemdi. Milano Konsili (313), bu bağlamda tarihi bir toplantı olarak öne çıkmaktadır. Bu toplantı, Roma İmparatorluğu'nun batısındaki imparator Konstantin I ve doğusundaki imparator Licinius arasında Milano şehrinde gerçekleşmiştir⁵⁸.

Milano Konsili, Hristiyanlık tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir; bu toplantıda kabul edilen Milano Fermanı, Roma İmparatorluğu'nda dini özgürlük sağlayarak, Hristiyanların yaşadığı yıllarca süren zulmü sona erdirmiştir.⁵⁹

Milano Konsili'nin Arka Planı Bu konsilden önce, Hristiyanlık, özellikle İmparator Diocletianus döneminde "büyük zulüm" olarak bilinen bir dönemden geçiyordu. Konstantin'in batıda iktidara gelmesi ve Hristiyanlığı desteklemesiyle, Hristiyanlara yönelik muamelede yavaş bir değişim başladı. 312 yılında Milvian Köprüsü'ndeki zaferinden sonra, Konstantin'in bir haç vizyonu gördüğüne inanılır ve bu, Hristiyanlığı desteklemesinin önemini fark etmesine yol açmıştır⁶⁰

⁵⁶ ???????

⁵⁷ https://tr.wikipedia.org/wiki/L._Konstantin

⁵⁸ ???????

⁵⁹ Yetim, ve Dik, 75

⁶⁰ Lorimer, 66.

2.4.2.4. Milano Fermanı'nın Maddeleri

Milano Fermanı, bu konsilden çıkan en önemli belgedir ve Hristiyanların imparatorluk içindeki durumunu değiştiren bir dizi maddeyi içermektedir. İşte bu fermanın en önemli maddeleri:

Dini Özgürlük: Hristiyanlara ve diğer dinlere, inançlarını serbestçe yaşama hakkı tanındı. Ferman, imparatorlukta yaşayan tüm vatandaşlara, sadece Hristiyanlara değil, dini özgürlük tanınmasını öngörmüştür. Temel hedef, her bireyin seçtiği dini inancı benimsemesine ve ceza veya zulüm korkusu olmadan ibadet etmesine izin vermektir.

Kiliselerin Yeniden İnşası: Hristiyanların zarar gören kiliselerini yeniden inşa etmeleri için izin verildi.

Maddi Tazminat: Hristiyanların geçmişte maruz kaldıkları zulümler nedeniyle tazminat talep etme hakları tanındı. Ferman, önceki zulüm dönemlerinde Hristiyanlardan alınan tüm mülklerin, kiliseler ve araziler dahil, geri verilmesini emretmiştir. Ayrıca, Hristiyanların uğradığı kayıplar için tazminat ödenmiştir.

Zulümlerin Sonlandırılması Ferman, Hristiyanlara yönelik tüm zulüm biçimlerinin sona erdiğini ve hapis, sürgün ve idam gibi uygulamaların kaldırıldığını teyit etmiştir. Hristiyanlara dini ibadetlerini kamuya açık bir şekilde yapma hakkı tanınmıştır. Ayrıca Ferman, Hristiyanlara, imparatorlukta diğer vatandaşlarla eşit haklar tanımış, onlara yönelik hukuki ayrımcılığın sona ermesini sağlamıştır.

Bu maddeler, Hristiyanların Roma İmparatorluğu'ndaki haklarının tanınması açısından kritik bir adım olmuş ve Hristiyanlığın yayılmasına büyük katkı sağlamıştır.

2.4.2.5. Milano Konsili'nin Önemi

Hristiyanlıkta Dönüm Noktası

Milano Fermanı, Hristiyanlığı zulme uğramış bir din olmaktan çıkarıp resmi olarak tanınan bir din haline getirmiştir; bu da onun imparatorluk genelinde büyümesine ve yayılmasına olanak tanımıştır.

Konstantin'in Hristiyanlık desteği, onu reformcu bir imparator ve dinler arası hoşgörüyü ve imparatorlukta birliği sağlama çabası içinde bir lider olarak güçlendirmiştir⁶¹

Milano Fermanı, Hristiyanlığın 380 yılında İmparator Theodosius I döneminde

Roma İmparatorluğu'nun resmi dini olmasına zemin hazırlamıştır. Milano Konsili ve fermanı, Hristiyanlık ve dünya tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu olay, yüzyıllar süren zulmü sona erdirmiş ve Roma İmparatorluğu'nda yeni bir dini hoşgörü dönemi başlatmıştır. Bu durum, sadece Hristiyanların statüsünü değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda Roma İmparatorluğu'nun yapısını ve din ile devlet arasındaki ilişkileri derinden etkilemiştir.

2.4.2.6. Milano Konsili'nden Sonra (313)

Milano Konsili'nin toplanması ve 313 M'de Milano Fermanı'nın yayımlanmasından sonra, Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlık ve devlet arasındaki ilişkide köklü değişiklikler yaşandı. Hristiyanlar, zulme uğrayan bir azınlık olmaktan çıkarak, tam dini özgürlüğe sahip bir dini grup haline geldi. Zamanla, imparatorluğun siyasi ve kültürel dokusunun temel bir parçası oldular. İşte Milano Konsili'nden sonra yaşanan en önemli olaylar ve sonuçlar:

1. Hristiyanlığın Yayılması ve Resmi Destek: Milano Fermanı'ndan sonra, İmparator Büyük Konstantin, Hristiyanlığı açıkça desteklemeye başladı. Bu destek, Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi ve Roma'daki Aziz Petrus Kilisesi gibi büyük kiliselerin inşasını kapsıyordu. Konstantin ayrıca, Hristiyan kilisesine (piskoposlara) vergi muafiyeti gibi avantajlar sağlayarak, Hristiyanlar arasındaki hukuki ihtilafların çözümünde yetki vermiştir.⁶²

2. Hristiyanlığın Egemen Din Olması: Milano Fermanı'nın ardından geçen yıllarda, Hristiyanlık daha da yaygınlaştı. Roma vatandaşları ve askerleri, İmparator Konstantin'in artan etkisiyle Hristiyanlığa geçmeye başladı; bu, Hristiyanlığı imparatorluk için bir birleştirici unsur olarak sunmaya yönelik bir çabaydı. Dördüncü yüzyılın sonlarına doğru,

⁶¹ Lorimer, 237

⁶² Yetim, ve Dik, 76

özellikle İmparator Theodosius I döneminde, Hristiyanlık 380 M'de Salonius Fermanı ile Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline geldi.

3. Hukuki ve Sosyal Reformlar: Milano Fermanı'ndan sonra, Hristiyanlık Roma yasaları üzerinde etkili olmaya başladı. Kamuya açık yerlerde yapılan pagan kurbanları gibi bazı pagan uygulamaları yavaş yavaş yasaklandı. Ayrıca, Hristiyan değerleri Roma yasalarına dahil edildi; kölelerin durumunu iyileştirme gibi düzenlemeler yapıldı ve gladyatör dövüşleri gibi sert eğlence biçimleri yasaklandı.⁶³

4. Dini ve Kültürel Dönüşümler: Milano Fermanı, tüm dinlere özgürlük tanınmasına rağmen, paganizm yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başladı. Zamanla, Roma devleti paganizmi marjinalleştirerek Hristiyanlığı desteklemeye yöneldi. Konstantin döneminde, birçok pagan tapınağı Hristiyan kiliselerine dönüştürüldü ve devlet kaynakları kiliseyi desteklemek için tahsis edildi.⁶⁴

5. Hristiyanlık İçindeki Bölünmeler: Hristiyanlığın büyümesiyle birlikte, içsel zorluklar ve inanç farklılıkları ortaya çıktı. Bu durum, Ariusçuluk gibi sapkınlıkların ortaya çıkmasıyla başladı; bu akım, Mesih'in tanrılığını reddediyordu. Bu bölünmeler, İmparator Konstantin'in 325 M'de Birinci Nikaia Konsili'ni toplamasına yol açtı; burada bu meseleler tartışıldı ve Hristiyanlığın ilk resmi inanç formülü (Nikaia İmanı) belirlendi.

6. Dini ve Siyasi İktidarın Birleşimi: Milano Konsili'nden sonra, kilise otoritesi ile siyasi otorite arasında büyük bir yakınlık oluştu. Konstantin, imparatorlukta birliği sağlamak için kiliseyi bir araç olarak kullandı. Bu yakınlık, kilise ve devlet arasında uzun süren bir ortaklık ilişkisinin kurulmasına yol açtı; bu ilişki, yüzyıllar boyunca devam etti ve her iki taraf arasında karşılıklı etkileşim sağladı.

2.4.2.7. Birinci Nikaia Konsili'nin (325)

Hristiyanlığın Yerleşmesindeki Rolü

Birinci Nikaia Konsili, 325 yılında (günümüzdeki Türkiye'nin İzmit şehri) toplanmış olup, Hristiyanlık tarihinin en önemli olaylarından biridir. İmparator Büyük Konstantin tarafından çağrılan bu konsil, Hristiyan kilisesindeki doktrinal anlaşmazlıkları

⁶³ Lorimer, 241

⁶⁴ Nasri, 437

çözmek ve özellikle Mesih'in doğası ile Tanrı Baba ile olan ilişkisini belirlemek amacıyla toplanmıştır. Bu konsil, Hristiyanlığın yerleşmesinde önemli bir rol oynamış, inanç birliği sağlamış, kilise düzenini tesis etmiş ve kilise ile devlet arasındaki ilişkiyi pekiştirmiştir. İşte konsilin Hristiyanlığın yerleşmesindeki rolü.⁶⁵ Bizans ikonalarından biri, I. Konstantin'in ilk Nikaia Konsili'nde patrikler ve piskoposlarla çevrili olarak, konsilin oluşturduğu inanç yasasını tuttuklarını göstermektedir (Resim 7).

1. Doktrinal Anlaşmazlıkların Çözümü ve Hristiyan İnancının Birleştirilmesi
Nikaia Konsili'nden önce, kilise ciddi doktrinal bölünmeler yaşıyordu; bunların en önemlisi, İskenderiyeli Arius'un öğretileri etrafında dönen tartışmalardı. Arius, Mesih'in tanrılığını reddederek onu Tanrı Baba'dan daha düşük bir yaratık olarak görüyordu. Bu tartışma "Ariusçuluk" olarak biliniyor ve kilisenin ve imparatorluğun birliğini tehdit ediyordu.

Nikaia Konsili'nde, Hristiyan dünyanın farklı bölgelerinden yaklaşık 318 piskopos bir araya gelerek bu konuyu tartıştı. Arius'un öğretileri sapkınlık olarak kınandı ve konsil, "Mesih'in yaratılmamış olduğunu ve Baba ile özde bir olduğunu" vurgulayan Nikaia İmanı'nı oluşturdu.⁶⁶

Bu Hristiyan inancının birleştirilmesi, farklı kiliseler arasında uyum sağlamaya yardımcı oldu ve Hristiyanlık için ortak bir inanç temeli sundu.

2. Hristiyan İmanının Yasasının Belirlenmesi

Nikaia Konsili'nin en önemli başarılarından biri, Nikaia İmanı'nın oluşturulmasıydı; bu, Hristiyan ortodoks inancının temel taşlarından biri haline geldi. Bizans ikonalarından biri, I. Konstantin'in ilk Nikaia Konsili'nde patrikler ve piskoposlarla çevrili olarak, konsilin oluşturduğu inanç yasasını tuttuklarını göstermektedir Bu iman:

- Tanrı Baba, Oğul ve Kutsal Ruh arasındaki ilişkiyi tanımladı ve Kutsal Üçleme'nin anlaşılmasına zemin hazırladı.
- Mesih'in tanrılığını ve kurtuluş ile yaratılışındaki rolünü vurgulayarak, Hristiyan inancını güçlendirdi ve inananlar için daha anlaşılır hale getirdi.

⁶⁵ Yetim, ve Dik, 92

⁶⁶ Yetim, ve Dik, 93

- Çeşitli bölgelerdeki Hristiyan öğretisinin birleştirilmesine katkıda bulunarak, kilisenin gücünü ve öğretilerini pekiştirdi.⁶⁷

3. Kilisenin Otoritesinin Güçlendirilmesi

Nikaia Konsili, Hristiyanlığın gelişimi için önemli bir dönüm noktasıydı; bu, kilisenin otoritesini güçlendirdi ve Hristiyan topluluğunun birliğini sağladı. Konsil, Hristiyan inançlarının ve uygulamalarının standartlaşmasına yardımcı oldu ve böylece kilisenin toplum üzerindeki etkisini artırdı.⁶⁸

Birinci Nikaia Konsili'nin Hristiyanlığın Yerleşmesindeki Rolü

- Kilise Yapısının Düzenlenmesi: Konsil, piskoposların rolünü, özellikle Roma Piskoposu (Papa), İskenderiye ve Antakya piskoposlarını kilisenin başlıca liderleri olarak vurguladı.
- Kilise Yasalarının Kabulü: Hristiyan yaşamını düzenleyen kilise yasaları kabul edildi; örneğin, Paskalya Bayramı'nın tarihi belirlendi. Bu, farklı kiliseler arasında dini uygulamaların birleştirilmesine katkıda bulundu.⁶⁹

4. Kilise ve Devlet Arasındaki İlişkinin Güçlendirilmesi

Konsilin İmparator Büyük Konstantin tarafından düzenlenmesi, kilise ile devlet arasındaki ilişkinin pekiştirilmesi açısından önemli bir adımdı. Konsili çağırarak, Konstantin Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nda birleştirici bir güç olarak destekledi. Bu destek:

- Kilisenin dışsal tehditler karşısındaki konumunu güçlendirdi.⁷⁰
- Hristiyanlığın imparatorlukta resmi olarak kabul edilen bir din haline gelmesine yardımcı oldu; bu, 380 M'de İmparator Theodosius I döneminde Hristiyanlığın resmi din olmasına zemin hazırladı.

Nikaia Konsili, kilise içindeki felsefi ve teolojik zorluklarla yüzleşmek için önemli bir zemin sağladı. Ariusçuluk'u kınayarak, konsil kilisenin iç bölünmelere karşı koyabileceğini ve net teolojik standartlar oluşturabileceğini vurguladı. Ayrıca, kararları gelecekteki evrensel konsillerin yapılmasına örnek teşkil etti.

⁶⁷ Lorimer, 253

⁶⁸ Nasri, 445

⁶⁹ Nasri, 446-445

⁷⁰ Lorimer, 254

Hristiyan inancının birleştirilmesi ile kilise, dışsal zorluklarla, özellikle pagan dinleriyle rekabet etme konusunda daha güçlü hale geldi. Nikaia Konsili'nin kararları, Hristiyanlığa organizasyonel güç kazandırarak, imparatorlukta kültürel ve dini egemenliğini artırdı.⁷¹

Birinci Nikaia Konsili, Hristiyanlığın yerleşmesinde merkezi bir rol oynamış, inancın birleştirilmesi, iman yasasının belirlenmesi ve kilisenin otoritesinin güçlendirilmesi gibi önemli katkılarda bulunmuştur. Ayrıca, kilise ile devlet arasındaki ilişkiyi güçlendirerek, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda egemen din haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Konsil, Hristiyanlık tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını işaret ederken, kilisenin siyasi, sosyal ve dini yaşamda merkezi bir güç haline gelmesine yardımcı olmuştur.

2.4.2.8. Theodosius I: Son Birleşik Roma İmparatoru

Theodosius I, 11 Ocak 347'de doğmuş ve 17 Ocak 395'te ölmüştür. "Büyük Theodosius" olarak da bilinen Theodosius, birleşik Roma İmparatorluğu'nun son imparatorudur; çünkü ölümünden sonra imparatorluk ikiye bölünmüştür. İspanya'da doğmuş, yüksek rütbeli bir askeri liderin oğlu olduğundan, Roma ordusunda ilerlemesi kolay olmuştur. 374 yılında, Moesia'da bağımsız bir komutanlık üstlenmiş ve Sarmat saldırılarına karşı başarılar elde etmiştir; ancak babasının ölümünden sonra kısa bir süre emekli olmuştur.⁷²

Önemli Başarıları:

Askeri Kriz Yönetimi: Theodosius, 378'de Adrianopolis Savaşı'nda İmparator Valens'in ölümünden sonra zor bir dönemde görev üstlenmiştir. Doğu İmparatoru olarak atanmış ve Got saldırıları ile başa çıkmada büyük zorluklarla karşılaşmıştır. 382'de Gotlarla bir antlaşma imzalayarak onların imparatorlukla müttefik olarak yerleşmelerine izin vermiştir; bu, bölgedeki askeri durumu stabil hale getirmiştir.

Hristiyanlığın Güçlendirilmesi: Theodosius, Hristiyanlığın güçlü bir savunucusuydu. 381 yılında Kostantiniye Konsili'ni çağırarak, Ariusçuluğa karşı ortodoks inancı pekiştirmiştir. Ayrıca, paganizme karşı sert önlemler almış, pagan

⁷¹ Yetim, ve Dik, 89-90

⁷² Nasri, 464

uygulamalarını yasaklayan ve tapınakları kapatan fermanlar yayımlayarak Hristiyanlığı imparatorluğun resmi dini haline getirmiştir.

İdari Reformlar: Theodosius, etkili ve sert bir yönetici olarak biliniyordu. Kostantiniye'deki Forum Tauri'yi genişleterek, antik çağın en büyük kamu alanı haline getirmiştir. Ayrıca, başkentin altyapısını geliştirerek, imparatorluğun başkenti olarak konumunu güçlendirmiştir.⁷³

İç Savaşlar: Hükümdarlığının son yıllarında, Theodosius, Magnus Maximus ve Eugenius gibi rakiplerle zorluklar yaşamıştır. 388 ve 394 yıllarında onlara karşı başarılı askeri seferler düzenleyerek, imparatorluğu kendi yönetimi altında birleştirmiştir. 394 yılındaki zaferi, onu imparatorluğun mutlak hâkimi yapmıştır.

Mirası: Theodosius, 395 yılında vefat etmiş ve geride, doğuda Arkadius ve batıda Honorius olmak üzere iki oğluna bölünmüş bir imparatorluk bırakmıştır. Hristiyanlık tarihi açısından merkezi bir figür olarak Theodosius, politikalarıyla Hristiyanlığı güçlendirmiş ve paganizmi marjinalleştirmiştir. Ancak, ölümünden sonra imparatorluğun bölünmesi, Avrupa tarihini etkileyen uzun vadeli sonuçlar doğurmuştur.⁷⁴

Önemli Başarıların Özeti

- **İmparatorluğun Birleştirilmesi:** Theodosius, Adrianopolis Savaşı'ndan sonra bölünmüş olan Roma İmparatorluğu'nu birleştirmeyi başarmıştır.
- **Hristiyanlığın Resmi Din Haline Gelmesi:** Theodosius, 380 yılında Milano Fermanı'nı yayımlayarak Hristiyanlığı imparatorluğun resmi dini yapmış ve 3. ile 4. yüzyıllarda süregelen dini hoşgörüyü sona erdirmiştir.
- **Paganizmin Ortadan Kaldırılması:** Theodosius, paganizmi ortadan kaldırmak için geniş çaplı bir kampanya düzenlemiş, pagan tapınaklarını kapatmış ve pagan ritüellerini yasaklamıştır.
- **İmparatorluğun Bölünmesi:** Theodosius'un ölümünden sonra Roma İmparatorluğu, doğu ve batı olarak ikiye ayrılmıştır; Arkadius doğu kısmı, Honorius ise batı kısmını yönetmiştir.⁷⁵

⁷³ Nasri, 462

⁷⁴ Nasri, 464

⁷⁵ Nasri, 467

2.4.2.9. Adrianopolis Savaşı

Adrianopolis Savaşı, 9 Ağustos 378' yılında gerçekleşmiş olup, Roma tarihinin en kritik savaşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu savaş, Roma İmparatorluğu ile Gotlar arasında gerçekleşmiştir. Savaş, Got Savaşları (376-382) kapsamında yaşanmış olup, Gotların Hunların saldırıları sonrası Roma topraklarında istikrar talep etmesiyle başlamıştır.⁷⁶

376 yılında, Alfivus ve Fritigern liderliğindeki Gotlar, Hunların saldırıları sonucu yerlerinden edildiği için Doğu Roma İmparatorluğu'nda istikrar sağlamak üzere izin talep etmiştir. İmparator Valens, onlara müttefik olarak yerleşmelerine izin vermiştir; ancak kötü koşullar, Gotların Romalılara karşı isyan etmesine yol açmıştır. Bir dizi hareketli savaşın ardından Valens, liderliği üstlenmeye karar vermiş ve Gotlarla yüzleşmek için ek kuvvetler toplamıştır.⁷⁷

Savaşın Önemli Nedenleri

1. Gotların Göçü: 4. yüzyılın ortalarında, Gotlar, doğu Avrupa'daki topraklarından Hunlardan kaçmak için göç etmiştir ve Roma İmparatorluğu sınırları içinde yerleşmişlerdir.
2. Romalılar ile Gotlar Arasındaki Çatışma: Romalılar ve Gotlar arasında yiyecek ve toprak temini gibi konularda çatışmalar ortaya çıkmış ve bu durum gerginlikleri artırmıştır.⁷⁸
3. Roma Yönetimindeki Kötü Yönetim: Roma İmparatorluğu'nun Gotlara karşı politikası belirsizlik ve tutarsızlık göstermiş, bu da gerginlikleri artırmıştır.

Savaş, günümüzdeki Edirne şehrinin yakınlarında gerçekleşmiştir. Roma ordusu, İmparator Valens'in komutasında yaklaşık 15,000 ile 30,000 asker arasında değişen bir güçle savaşıırken, Gotların sayısı ise 12,000 ile 20,000 arasında olmuştur. Romalıların sayısal üstünlüğüne rağmen, Gotlar kesin bir zafer kazanmış ve İmparator Valens hayatını kaybetmiştir.

Savaşın sonuçları Roma İmparatorluğu için felaket olmuştur; Roma ordusu yaklaşık 10,000 ile 15,000 asker kaybetmiş, Gotların kayıpları ise bilinmemektedir.

⁷⁶ Nasri, 446,245

⁷⁷ W. Walker, *Hristiyan Kilisesinin Tarihi*, New York 1921, 127-128.

⁷⁸ Nasri, 462

Adrianopolis'teki Got zaferi, Roma İmparatorluğu'nun zayıflığını göstermiş ve diğer Cermen kabilelerinin saldırılarının artmasına yol açarak, sonraki yıllarda Roma'nın askeri ve siyasi durumunun kötüleşmesine katkıda bulunmuştur.

Adrianopolis Savaşı, Roma İmparatorluğu tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir; bu, imparatorluğun çöküşünü hızlandırmıştır. Ayrıca, kaos ve işgaller döneminin başlangıcı olmuş ve bu süreç sonunda Batı Roma İmparatorluğu'nun 5. yüzyılda düşmesine yol açmıştır. Savaş, Gotların bölgedeki askeri güç olarak konumunu pekiştirmiş ve Avrupa'daki siyasi dengelerde büyük değişikliklere neden olmuştur.⁷⁹

2.4.2.10. Sanat, Felsefe ve Dil Üzerindeki Etkiler: I. Konstantinos'un Dini Tanınması

Konstantin Dönemi ve Hristiyanlığın Tanınması: 2. ve 3. yüzyıllarda, Hristiyanlar ciddi bir zulme maruz kaldılar; bu dönemde binlerce Hristiyan, Roma otoriteleri tarafından gerçekleştirilen zulümler sonucu şehit edildi. Bu zulümlerin amacı, mevcut sosyal ve politik düzenin korunmasıydı; Hristiyanlık, geleneksel inançlarla çelişen değerleri ve ilkeleri nedeniyle bu düzene bir tehdit olarak görülüyordu.

Aktium Savaşı ve Hristiyanlığın Yayılışı: Aktium Savaşı, Akdeniz tarihindeki önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaş, MÖ 31 yılında Roma ordusu komutanı Antonius ile Kraliçe Kleopatra'nın desteğiyle gerçekleşti. Diğer tarafta ise Octavius'un gemileri bulunmaktaydı. Taraflar arasında deniz savaşı olarak gerçekleşen bu çatışma, Antonius'un savaşın sonunda çökmesiyle sonuçlandı. Bu zaferin ardından, Octavius'un birlikleri MÖ 30 yılında İskenderiye'ye girdi ve böylece Mısır, Roma'nın kontrolüne geçti. Akdeniz havzasındaki diğer bölgeler de Roma'nın hakimiyeti altına girdi ve bu durum yaklaşık beş yüzyıl boyunca sürdü.⁸⁰

Senato ile yapılan anlaşmalar sonucunda, Augustus (Octavius) Doğu ülkelerini, yani Büyük Suriye, Fenike, Kilikya, Kıbrıs ve Mısır'ı kontrol etti. Ancak gerçek yönetim, askeri ve mali gücünü elinde bulunduran Octavius'un elindeydi⁸¹. Suriye, Roma

⁷⁹ Walker, *Hristiyan Kilisesinin Tarihi*, 129-131.

⁸⁰ Nasri, 20

⁸¹ Nasri, 27

İmparatorluğu'nun doğu sınırını oluşturuyor ve Roma ordusunun dört lejyonunu barındıran bir askeri üs görevi görüyordu; ayrıca silah üretiminin merkeziydi.⁸²

Konstantinopolis, Hükümdar Nero, Yunan kültürüne ve Yunan sanatına düşküncü⁸³. MÖ 64 yılında Roma'da çıkan büyük yangın, dokuz gün sürdü ve şehrin en önemli bölgelerini, ticaret alanlarını ve tepelere inşa edilmiş evleri yaktı. Yangın sonucunda birçok Roma sakini hayatını kaybetti. Halk,⁸⁴ bu yangını Neron'un düzenlediğini düşündü ve korku içinde, bazı danışmanları Hristiyanları suçladı. Bu durum, Hristiyanların Roma'daki ilk zulmünü başlattı.⁸⁵

MS 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun güvenliği mükemmel bir durumdaydı; tek bir imparator, tek bir ordu ve tek bir yasa vardı. Bu durum, İncil'i yaymak isteyen misyonerlere büyük bir kolaylık sağladı. Ayrıca, Yunan dilinin tüm halkları bir araya getiren bir bağ oluşturması, Yeni Ahit'in çoğu metnin bu dilde yazılması da önemli bir faktördü. Roma İmparatorluğu'ndaki dini hoşgörü, Hristiyanlığın yayılmasında etkili oldu.⁸⁶

Hristiyanlık davetinin başlangıcında, Roma Akdeniz çevresinde birleşmişti ve bu dönem barış dönemi olarak adlandırılıyordu.⁸⁷

Hristiyanların karşılaştığı ilk zulüm, İsa'yı öldüren Yahudiler tarafından gerçekleşti. Hristiyanlar, hapis, sopa cezası ve ölüm tehditleriyle karşılaştılar. Aziz Stephen, onlarla tartışırken taşlanarak öldürüldü. Bu olay, Hristiyanlığın Kudüs dışına yayılmasında bir tetikleyici oldu.⁸⁸

Hristiyanlık, Filistin ve Suriye'nin her tarafında yayılmaya başladı ve Kıbrıs, Fenike ve Antakya'ya ulaştı. Antakya, Hristiyanlık için önemli bir merkez haline geldi; burada "Hristiyan" terimi ilk kez kullanıldı. Kudüs, Hristiyanlığın yayılması için bir merkezken, Antakya, pagan dünyasına açılan kapı oldu.⁸⁹

⁸² Nasri, 74

⁸³ Nasri, 164

⁸⁴ Nasri, 166

⁸⁵ Nasri, 167

⁸⁶ Lorimer, 17

⁸⁷ Yetim, ve Dik, 15

⁸⁸ Yetim, ve Dik, 17

⁸⁹ Yetim, ve Dik, 18

Şam'ın Hristiyan tarihi, başlangıçtan beri Aziz Pavlus ile yakından ilişkilidir. Pavlus, daha önce Şaul Tarsuslu olarak biliniyordu ve Küçük Asya'daki Tarsus şehrinde doğmuştu. Kendisi, fanatik bir Yahudi Farisi idi. Şaul, yeni dini yeniden canlandırma sözü vermişti ve Hristiyan olan Yahudileri yakalamak için Şam'a gitmişti. Ancak yolda, kendisine İsa görünerek hayatında köklü bir değişime neden oldu ve adı Pavlus olarak değişti. Daha sonra, Hristiyanlık dinini yaymak için en önemli elçilerden biri oldu ve Antakya'yı merkezi olarak benimsedi. Kıbrıs, Anadolu, Makedonya, Yunanistan ve nihayet Roma'da vaaz verdi; burada 64 yılında Neron tarafından öldürüldü⁹⁰

İsa'nın havarileri, Hristiyanlığın yayılmasında önemli bir rol oynamıştır ve İncil birden fazla dilde yazılmıştır: Matta İncili'nin aslen Aramice yazıldığına inanılmaktadır, ancak günümüzde en yaygın versiyonu Yunanca'dır. Matta İncili, dört kanonik İncilden biridir ve İsa'nın öğretilerini ve soyunu içerir.

Markos İncili, Yunanca olarak yazılmıştır ve en eski İncil olarak kabul edilir. İsa'nın yaşamı ve eylemleri üzerine odaklanır ve genellikle pagan bir kitleye hitap etmek üzere yazıldığı düşünülmektedir.

Luka İncili de Yunanca yazılmıştır. İsa'nın yaşamı ve öğretileri hakkında zengin ayrıntılar sunar ve en kapsamlı İncil olarak kabul edilir.⁹¹

2.5. JUSTINIAN DÖNEMİ: HRİSTİYANLIKLA İLGİLİ ÖNEMLİ DÜZENLEMELER

Justinian Dönemi (527-565), Bizans İmparatorluğu tarihindeki en önemli dönemlerden biri olarak kabul edilir. Bu dönemde, Hristiyanlıkla ilgili yasalar ve politikalar üzerinde köklü değişiklikler yaşanmıştır. İmparator Justinianus I, Hristiyanlığı imparatorluğun resmi dini olarak güçlendirmek için merkezi bir figür olmuştur ve bıraktığı hukuki ve dini miras günümüzde bile etkisini sürdürmektedir.⁹²

Hristiyanlıkla İlgili Yasalar

- **Justinianus Kodu:** Justinianus'un en önemli başarılarından biri, Roma yasalarını toplamak ve düzenlemek için "Justinianus Kodu"nu (Corpus Juris Civilis) oluşturmasıdır.

⁹⁰ Yetim, ve Dik, 19

⁹¹ Yetim, ve Dik, 22

⁹² Walker, 154.

Bu kod, yalnızca yasaların derlenmesi değil, aynı zamanda Hristiyanlıkla ilgili yasaları da içermekteydi. Hristiyanlığın, devletin medeni hukukunun bir parçası haline gelmesini sağladı. Justinianus'un mutlak otoritesini yansıtan bu durum, kilise yasalarının imparator tarafından belirlenmesini vurgulamaktadır.⁹³

• **Sapkınlıkla Mücadele:** Justinianus, son derece dindar biriydi ve imparatorlukta Hristiyanlığın birliğini sağlamak için çaba gösterdi. 553 yılında, sapkınlıklarla mücadele etmek amacıyla İstanbul'da bir kilise konsili topladı. Nestoryanizm ve Apollinarizm gibi akımlara karşı koymaya çalıştı. Bu çabalar her ne kadar tam anlamıyla başarılı olmasa da, Hristiyanlığın ortodoks inancını güçlendirme arzusunu gösteriyordu.⁹⁴

• **Ayrıcalıklı Gruplara Yönelik Yasalar:** Justinianus, donatist ve montanist gibi sapkın Hristiyan gruplarına karşı yasalar çıkardı. Bu yasalar, mülklerin ellerinden alınması ve sivil hakların kısıtlanması gibi ağır cezalar içeriyordu. Bu yasaların amacı, imparatorlukta dini birliği sağlamakken, aynı zamanda dini azınlıklara karşı zulmü artırmıştı.

• **İbadet Özgürlüğü:** Sert yasalara rağmen, Justinianus zaman zaman sapkın Hristiyanlara karşı hoşgörülü davrandı, özellikle de huzursuzluk yaşayan bölgelerde. Ancak genel politika, devletin dini olarak ortodoks Hristiyanlığı teşvik etmeyi hedefliyordu.⁹⁵

Kültürel ve Dini Etkiler: Justinianus'un yönetimi altında, Bizans İmparatorluğu sanatta ve mimaride bir canlılık yaşadı. Ayasofya gibi birçok muhteşem kilise inşa edildi ve bu, ortodoks Hristiyanlığın sembolü haline geldi. Justinianus'un çıkardığı yasalar, imparatorluğun kültürel ve dini kimliğinin şekillenmesine katkıda bulundu ve onu dünyada Hristiyanlığın merkezi haline getirdi.⁹⁶

Justinian Dönemi, Hristiyanlık ve Bizans İmparatorluğu tarihi açısından kritik bir dönemdir. Çıkardığı yasalarla Justinianus, Hristiyanlığı resmi din olarak güçlendirmiştir ve bu durum imparatorluğun dini ve kültürel yaşamını derinden etkilemiştir. Hukuki ve

⁹³ Al-Kahli, N. M. F. Anbar Üniversitesi / Eğitim Fakültesi / Tarih Bölümü. 2022.

⁹⁴ W. Durant, *Medeniyet Hikayesi*, Dar Al-Jil, Beyrut 2002, 224.

⁹⁵ Durant, 224

⁹⁶ Durant, 224

dini mirası günümüzde bile tartışılmakta ve incelenmektedir; bu da bu dönemin Batı medeniyetinin şekillenmesindeki önemini vurgulamaktadır.

2.6. YEDİNCİ YÜZYIL: DÖNEMİN GENEL DURUMU VE GELİŞMELER

Yedinci Yüzyılın Başlangıcı: Yedinci yüzyıl, insanlık ve kilise tarihinde yeni bir dönem başladı. Roma İmparatorluğu'nun doğu ve güney bölgeleri, beşinci yüzyılın sonlarından itibaren Konstantinopolis ve Roma'dan dini bir ayrılıkla kopmuştu. Yedinci yüzyılın başlangıcıyla birlikte, bu bölgeler, Büyük İskender'in fetihlerinden bu yana bin yıl boyunca bağlı oldukları Yunan dünyasından siyasi olarak ayrıldı. Bu siyasi ayrılığın nedeni, Pers istilas ve Arap fetihleriydi; bu durum, Suriye, Mısır, Irak ve Kuzey Afrika'yı kapsayan yeni bir Arap ulusu oluşturdu ve bu bölgelerdeki Hristiyanlık etkisi zayıfladı.

Diğer yandan, Yunan ve Roma dünyasının geri kalanı, Avrupa'nın batısı ve Bizans doğusu olmak üzere iki zıt parçaya bölündü. Barbar kabileler batıyı işgal etti ve bu durum, özellikle Yunan kültürünün kalıntılarını yok ederek, yeni Latin halklarının ortaya çıkmasına yol açtı. Bu süreçte, Roma İmparatorluğu'nun tek varisi olan Bizans doğusu, Yunan bir doğu karakteri kazandı ve Roma gelenekleri ile Latinceyi göz ardı etti; bu diller, İmparator Justinianus döneminde hâlâ canlıydı. Zamanla, doğu ve batı arasındaki uçurum derinleşti; her biri kendi kimliğini oluşturmaya başladı ve birbirinden uzaklaştı.

Part İstilasının Etkisi (609 - 629): Bu dönem, Part ve Roma krallıkları arasında askeri bir çatışma yaşandı. Partlar, altıncı yüzyıl boyunca birkaç kez Kuzey Suriye'yi fethetmişti. Khosrow I (590-628) doğudaki Bizans topraklarını kalıcı olarak ele geçirmeye karar verdi. Persler, Fırat Nehri'ni geçerek Halep'i (609) ve Antakya'yı (611) ele geçirdi; ardından güneye doğru ilerleyerek Şam'ı fethetti ve 5 Mayıs 614'te Kudüs'e ulaştı. Bu işgal sırasında, savunma yapamayanlara karşı kitlesel öldürmeler gerçekleştirildi ve Patrik Zekeriya esir alındı. Persler, kutsal haçı ülkelerine götürdü.

610 yılında, Herakleios, Konstantinopolis'te yönetimi devraldı. Bu sırada barbarlar Tuna Nehri'ni geçerek Balkanları işgal etti; bu durum, Herakleios'u onlarla müzakere etmeye zorladı. Ardından tüm gücüyle Perslere karşı savaşılmaya yöneldi. Konstantinopolis Patriği Sergius, savaş masraflarını karşılamak üzere kilise gelirlerinden Herakleios'a mali yardım sağladı. Herakleios, şehrin savunmasını Patriğe devrederek ordunun başına geçti.

Roma ve Pers arasında savaş, 622'den 629'a kadar yedi yıl sürdü. Herakleios'un yokluğunda, barbarlar 626 yılında şehri kuşattı ve kuşatma, Meryem Ana'ya atfedilen bir mucize ile ancak kaldırılabilirdi. Herakleios, Perslere karşı savaşı kazandı ve onları barış talep etmeye zorladı; bu da onların Mısır ve Suriye'den çekilmesine ve Roma'nın Ermenistan üzerindeki etkisinin genişlemesine yol açtı. Herakleios, kutsal haçı geri alarak 630 yılında Kudüs'e büyük bir törenle girdi.

Bu olaylar sırasında, Patrik Anastasios, Pers işgali sırasında Yahudilerin çıkardığı bir isyan sonucu Antakya'da öldürüldü. Persler, meliklerin yerine geçecek birini atamalarına izin vermedi, ancak Yakubi mezhebine tam özgürlük tanıdı. Bizans yönetimi geri döndüğünde, Yakubiler büyük zorluklarla karşılaştı. Herakleios, Suriye ve Ermenistan'dan geçerken, bu bölgelerin halkları arasındaki dini bölünmenin boyutunu fark etti ve bölünmeyi gidermeye çalıştı; ancak bu çabaları başarısız oldu.

Arap Fütuhatları (636 - 711): Pers ve Roma devletleri barış antlaşmasına ulaşmadan, Arap İslam saldırısıyla karşılaştılar. Arap kabileleri çölde harekete geçerek Pers devletine yöneldi ve 636 yılında Kadisiye Savaşı ve 643 yılında Nihavend Savaşı gibi iki kritik savaş sonrasında bu devleti kontrol altına aldılar. Kadisiye zaferi, Arapların Irak'ı fethetmesine olanak tanırken, Nihavend zaferi İran'ın fethini sağladı; bu nedenle Nihavend, "fetihlerin fethi" olarak adlandırıldı.

Suriye'deki Roma kontrolündeki şehirler, birer birer Arapların eline geçti. Araplar ve Romalılar arasında gerçekleşen kritik savaş, 636 yılında Yermuk Savaşı oldu. 639 yılında Amr bin As, Mısır'a bir sefer düzenleyerek Romalılarla Heliopolis Savaşı'na girdi ve 640 yılında büyük bir zafer elde etti. Ardından 641 yılında İskenderiye'yi kuşattı. Bu sırada, Roma Patriği Kirus, şehrin anahtarlarını kendisine teslim etti. Kasım ayının 29'unda, Bizans orduları İskenderiye'yi terk etti. Mısır Valisi Abdullah bin Sa'd, Berka ve Libya'yı fethetmek üzere yola çıktı. Yedinci yüzyılın sonunda, Araplar Kuzey Afrika'nın tamamını ele geçirmiş ve 711 yılında Endülüs'e girmişti.

Raşid Halifeler, 636'dan 643'e kadar Suriye, Pers, Mısır ve Küçük Asya'nın bir kısmını fethetti (639 - 644). Emevi Halifeleri (661 - 750) ise Kuzey Afrika ve Endülüs'te Araplık ve İslam bayrağını yaydılar. Muaviye'nin donanması, yaklaşık beş yıl boyunca

(673 - 678) Konstantinopolis'i kuşattı. Araplar ile Romalılar arasındaki sınırlar, bu şekilde iki yüzyıl boyunca değişmeden kaldı, sürekli savaşlara rağmen.⁹⁷

Kalamun, İtorya Devleti'nin bir parçasıydı. İtoryalılar, çağdaş Batılı tarihçiler ve araştırmacılar tarafından Arap bir halk olarak kabul edilmektedir. MÖ 4. yüzyılın sonlarında Büyük İskender'in Suriye'ye ulaşmasıyla tarihe adım attılar. MÖ 333 yılında İskender, Sur limanını kuşatırken İtoryalılar onun ordusuna saldırdı. Usta okçular olarak, İskender'i bir askeri sefer düzenlemeye zorladılar. İskender, onlara karşı savaştı ve tehdidi ortadan kaldırdı. İskender'den sonra da İtoryalılar, savaşçı kimliklerini sürdürdüler.

Ünlü kralları (Manius veya Ma'in) olarak bilinen kişidir; Selefkosların, İskender'in halefleri arasında onu tanıdığı düşünülmektedir. Bu dönemde İtoryalıların etkisi, Yabrud ve Qara doğuda, Hauran güneyde ve güneybatıda genişlemiştir. İtoryalılar, batı Kalamun, Hermon Dağı, Lübnan Bekaa ve Golan'ı kapsamaktadır. Şam'ı kontrol altına alma girişiminde bulundular, ancak Şam halkı kendilerini Nabateanların korumasına almışlardır.

MÖ 64 yılında Romalıların Suriye'yi işgaliyle, güney Suriye, Nabateanlar ve İtoryalılar arasında bölünmüştü. Bu iki grup arasında hakimiyet için çatışmalar yaşanmış ve İtoryalılar Golan'daki bazı topraklarını kaybetmiştir. İtoryalılar, zorlu savaşçılar olarak tanınmış ve birçok Roma imparatoru tarafından özel koruma olarak istihdam edilmiştir.

Eski araştırmacılar, Romalı komutan Pompeius'un Suriye'yi yeniden düzenlerken İtoryalılarla özel bir ilişki kurduğunu ve bazı mülklerini geri verdiğini öne sürmektedir; ancak onlardan bir şehir olan (Qanata veya Cennet) elinden alınmıştır. İtoryalıların bilinen son kralı, paralar ve bazı tarihi metinlerden tanınan (Zenodorus) olarak bilinir. İtoryalılar, "yüksek rahip" ve "vali" unvanlarını taşımışlardır; bu unvan, dini ve sivil bir otoriteyi temsil etmektedir.

2.7. ROMA DÖNEMİ'NDE KALAMUN

İtoryalıların iki başkenti vardı: biri dini olan (Baalbek), güneşi tapınak olarak kabul eden bir şehir, diğeri ise tarihçi (Yulios) tarafından (Gera) olarak bilinen ve Arap tarihçileri tarafından (Ain al-Jar) olarak adlandırılan, günümüzde (Anjar) olarak bilinen

⁹⁷ Yetim, ve Dik, 151-152

şehir. Bizanslı Stefanos'a göre bu şehrin kurucusu veya yenileyeni (Monikos) olup, bu şehir (Khalcis) adıyla anılmıştır. Anjar, MÖ 2. binyılın sonları ve 1. binyılın başlarında (Aram Suba) adı verilen bir Aram krallığının başkenti olmuştur.

İtoryalıların Akdeniz kıyısındaki en önemli merkezlerinden biri (Arqa) şehri olup, bu şehir de (Jijarate veya Zgharta) olarak bilinir. Roma devleti, İtoryalıları yok etmeye çalışmış ve onlar, Hauron Dağları'nın yamaçlarına çekilip, zorlu mağaralara sığınmışlardır. Ancak Roma ordusu çok büyüktü ve bu nedenle onlara karşı zafer kazanmış ve ağır bir savaş tazminatı ödemeye zorlamışlardır. İtoryalıların toprakları, Roman Suriye eyaletine bağlı bir bölge haline gelmiştir.

Çağdaş Arap tarihçi Philip Hitti, İtoryalılar hakkında şunları yazmıştır: "İtoryalı krallığı, İtorya olarak bilinen Arap kabilelerinden oluşmaktadır. Bu kabileler, Suriye'de ve özellikle Bekaa'da bağımsız bir krallık kurmayı başarmışlardır. İtoryalılar, Arap kabileleridir ve dilleri Aramice'ydi; toprakları bazen Batı Lübnan, Kızıl Dağ, Hauran ve Filistin'in bazı kısımlarını kapsamaktadır."

İtoryalılar, Yunan ve Roma tarihçilerinin eserlerinde sıkça anılmaktadır; cesaretleri ve ok atma becerileri üzerine çokça bilgi bulunmaktadır. Dinleri hakkında çok az bilgi mevcut olup, muhtemelen komşuları Nabateanlar gibi güneş ve gezegenleri, özellikle Venüs ve Bacchus'u tapınmışlardır. Nabatean yazılarında sıkça bahsedilen bu tanrılar, Hauran ve Lajat'ta da geçmektedir.

Bazı tarihçiler, İtoryalıların Sabîi olduklarını ve Hz. İsa'nın ortaya çıkmasıyla birlikte Hristiyanlığa birçok havari gönderdiklerini belirtmektedir. İtorya Roma eyaleti haline geldikten sonra, gençleri Roma ordusuna katılmış ve Kuzey Afrika'da savaşmışlardır.

Ghassaniler, İtoryalı krallığını ve Nabatean krallığını miras almışlardır ve bu bölgelerde, Bekaa, Kızıl Dağ, Hauran ve Ürdün'ün doğusundaki Ma'an gibi yerleri kontrol altına almışlardır. Eski zamanlarda Kalamun'un dağları ve yaylaları, üzüm bağlarıyla geniş bir üne sahipti. Roma, Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak, bu bölgeden en kaliteli şarapları ithal ediyordu. Bu şaraplara "yayla şarabı" adı verilmekteydi ve Roma ile Bizans dönemlerinde büyük rağbet görmekteydi⁹⁸

⁹⁸ Akil, *Yabrud Tarihinden Sayfalar*, 120

2.7.1. Yabrud'un Hristiyanlığa Geçişi

Rumlar, Yabrud'u ayrıca Mefiliye olarak bilmektedir. Bu isim, Şam şamisi Paul Halabi'nin anlattığına göre kutsal Tevrat'ta geçmektedir. "Makarios'un Hristiyan Ülkelerine Seyahati" adlı eserinde şöyle demiştir:

"Ve Karadan ayrıldık (yani Halabi halkından) ve Yabrud'a doğru yöneldik ve oradaki görkemli kiliseleri ve aziz Mar Kounin'in bahçelerini ziyaret ettik."

Paul, Yabrud'un zengin bahçelerini ve lezzetli meyvelerini tarif ederken, kutsal Tevrat'ta geçen Mefiliye bahçelerine de atıfta bulunmuştur; bu, onun eski adıdır.⁹⁹

Yabrud, Hristiyanlığı erken dönemde, Büyük Konstantinos'tan önce kabul etmiştir. İmparatorluk yolu üzerinde önemli bir askeri merkez olarak, İyi Haber'i diğerlerinden önce duymuştur. Şehir, misyonerlik merkezi ve Şam Metropolit'i'ne bağlı piskoposluklar arasında bir piskoposluk koltuğu haline gelerek gelişmiştir ve Fenike-Lübnan'ın ikinci piskoposluklarından biri olmuştur.¹⁰⁰

2.7.2. Yabrud'un Piskoposları

Yabrud'un piskoposları silsilesi, 451 yılında toplanan Kalkedon Konsili'nden başlamaktadır.

Eusebius: Eusebius, Yabrud'un bilinen ilk piskoposudur ve Şam piskoposu Teodoros ile birlikte Kalkedon Konsili'ne katılmıştır. Eusebius, 457 yılında Fenike-Lübnan piskoposları tarafından İmparator Leon'a gönderilen itiraz mektubunu imzalayanlar arasında yer almıştır; bu mektup, monoenergizm rahipleri ve İskenderiye Patriği Proterius'e karşı yaşanan şiddet olaylarını konu almıştır.

Thomas: Thomas, tek doğa inancını savunanların yanındaydı. İmparator Justinianus, 20 Eylül 518'de Antiochus'un Saüryus'unu ve takipçilerini sürgün eden bir ferman çıkardığında, Yabrud piskoposu Thomas da sürgün edilen piskoposlar arasındaydı. Thomas, Suriye çölüne sığınmıştır.

⁹⁹ H. H. Athanasios, "Hristiyan Suriye'nin İlk Bin Yılında", *Antakya Tarihi ve Arkeolojisi*, Cilt 5, Şam 1997, 324.

¹⁰⁰ H. Al-Zayyat, *Şam ve Çevresindeki Kütüphaneler*, Maarif Matbaası, Mısır 1902, 161.

İlya: İlya, sekizinci yüzyılın ortalarında yaşamış olup, Aziz Yuhanna Damski'nin "İnanç Düzeni" adlı eserinde önemli bir rol oynamıştır. İlya'nın, tek irade sahipleriyle karışmaması gerektiği belirtilmiştir; bu da onun onlara yakın olduğunu göstermektedir. Monoenergizm, Kelmoun bölgesinde güçlü kalmaya devam etmiştir.

Sonraki Gelişmeler

On sekizinci yüzyılda, Rum Katolik Cemaati belirginleşmiş ve Yabrud, Cava Piskoposluğu'na bağlanmıştır. Ayrıca, on dokuzuncu yüzyılın başlarında Baalbek Piskoposluğu'na da bağlanmıştır. 1849-1899 yılları arasında, Gregoryus Ata ile birlikte, Humus, Hama ve Yabrud piskoposlukları tek bir piskoposlukta birleştirilmiştir.¹⁰¹

Piskoposluk Kütüphanesi: Yabrud piskoposluk kütüphanesi, Süryanice ve Arapça el yazmaları içermektedir. Bu kütüphane, bazıları ortaçağ dönemine ait olan vaazlar, azizlerin yaşam öyküleri ve litürjik el yazmaları içeren bir koleksiyona sahiptir; bu da onun Arap kökenli olmadığını göstermektedir¹⁰²

İdari Bölünmeler: Rum Katolik Cemaati belirlendiğinde, Yabrud Cava Piskoposluğu'na bağlandı. Bazen bu piskoposluk, Homs Metropolit'i'ne bağlıydı veya ondan ayrılıyordu. 1761 yılında, atılan piskopos Athanasius Jouhar tarafından, sayın Grigorius Haddad atanmış, seçilen piskopos Maximus Hakim tarafından da Yusuf Sefer göreve getirilmiştir.

Anlaşmazlıklar

Bu dönemde, piskoposlar arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Grigorius Haddad'ın imzası, aynı yıl içinde yazılan bazı belgelerde yer almıştır. Ayrıca, 1764 yılında Roma'da basılan Şuwiriyah rahibeleri için yazılan bir belgede, Papa XIII. Klement'ten gelen bir af, ikinci piskopos Yusuf Sefer'e yönlendirilmiş ve kendisi "Kier Yusuf Metropolit'i Cava" olarak anılmıştır.¹⁰³

¹⁰¹ Athanasios, 324-325.

¹⁰² Al-Zayyat, 161

¹⁰³ Al-Zayyat, 162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABRUD VE ÇEVRESİNDEKİ ROMA VE ERKEN HRİSTİYANLIK DÖNEMİ MİMARİSİ

3.1. ROMA DÖNEMİ MİMARİSİ

3.1.1. Yabrud Bölgesi Mezarları: Iskefta Toplu Mezarları

Mehmet Hoca Mezarı: Isıkefta Vadisi'nin derinliklerinde, yüzyıllara uzanan tarihi sırları barındıran benzersiz bir mimari eser bulunmaktadır. Bu mezar, nesiller boyunca verilmiş birçok adla tanınmaktadır; bazıları onu "kraliyet mezarı", diğerleri ise "Mar Saba Mağarası" veya "Mehmet Hoca Mezarı Ziyareti" olarak adlandırmaktadır (Resim 8).

Bu toplu mezar, yüksek bir dağın kayalarına oyulmuştur. Cephesini, biri ayakta diğeri oturmuş olmak üzere iki yüksek aslan heykeli süslemektedir; sanki girişini dikkatle korumaktadırlar (Resim 9).

Kapının iki yanında, sayıları on yediye ulaşan bir dizi taş anıt yükselmektedir; bunlardan üçü, sağ tarafta, bu yerde son istirahatgahına kavuşmuş olanların sayısını gösteren derin oyulmuş anıtlardır (Resim 10,11,12).

Kapıya, kayaya oyulmuş küçük bir merdivenle ulaşılmaktadır. Kapı, boyutları yaklaşık 2.5×3 m olan bir holle açılmaktadır. Buradan iç avluya, dış kapıdan daha büyük olan iç kapıdan geçilmektedir; avlunun boyutları yaklaşık 4.5×5 m'dir. Sağ duvarında, her birinde birer mezar bulunan iki kemerli niş bulunmaktadır (Resim 13).

Dış kapıda, belki de ışık girmesi veya kapının açılmasını kolaylaştırmak amacıyla, dikdörtgen şeklinde bir açıklık olduğu gözlemlenmiştir. Her iki yanda birer mezar olduğu düşünülmektedir ve ardından ikinci odaya ikinci kapıdan geçilmektedir (Resim 14,15).

İkinci kapıda ise, kapının yerleştirileceği iki menteşe olduğu gözlemlenmiştir; bu da kapının hem içeriden hem dışarıdan açılabileceğini göstermektedir.

Orta tabutta bir kartal figürü bulunduğu söylenmiştir ve bu, Hristiyanlık öncesi dönemde kullanıldığı düşünülen bir simge olarak, Roma dönemine ait olan Hoca Yusuf

Manastırı ile karşılaştırıldığında, şüphesiz Roma dönemine aittir; çünkü kartal figürü, güneş tanrısı Jüpiter'i simgeler.

Ön duvarda üç kemer bulunmaktadır; yan kemerler birer mezar içerirken, orta kemer yalnızca bir mezar içermektedir. Ayrıca, bu mezarın önünde taş bir tabut içinde ayrı bir mezar kalıntıları vardır; bu, tahrip edilmeden önceki durumdur.

Sol duvarda iki mezar içeren iki kemer, sağ duvarda da iki mezar bulunmaktadır. Orta duvarın sol köşesinde ise dikey bir tabut da bulunmaktadır (RESİM 16).

Hoca Yusuf Manastırı ile karşılaştırıldığında, kapının ahşaptan yapılmış olması veya Bizans döneminde değiştirilmiş olması muhtemeldir. Bu mezarın Roma dönemine ait olduğu düşünülmekte olup, milattan sonra 2. ile 4. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir¹⁰⁴. Görünüşe göre, 4. yüzyıldan sonra kullanımına son verilmiştir. Buraya gömülen kişilerin kimlikleri hâlâ bilinmemektedir. Çünkü kim olduklarına dair herhangi bir yazıt bulunamamıştır. Gömülenlerin, Jüpiter Tapınağı'na hizmet eden din adamları ya da bu bölgedeki önde gelen ailelerden kişiler olması muhtemeldir.

Ancak: Dıştaki mezar duvarında 17 mezar taşı varsa ve 3 mezar taşında da iki tane girintili ve bir tane de çıkıntılı küçük mezar taşları varsa, bu, annelerle çocuklarına ait mezarlar mı demektir? Bunun gömülme ile bir ilişkisi var mı? Bu mezarı, İtalya medeniyetinden Bizans medeniyetine geçişin bir örneği olarak değerlendirmek mümkün mü? (Çizim 1, 2) Dışarıda, sol tarafta Mar Saba Manastırı'nın kalıntılarına dair izler bulunmaktadır; bu manastır Yabrud'un batısında, Sıkafı Vadisi'nin en üstünde, bir su kaynağına yakın bir konumda yer almaktadır. Manastır günümüzde bir harabe haline gelmiştir ve geriye kalan tek şey, insanların adaklarını kabul eden kayaya açılmış bir yarıktır (Resim 17). Zeytinyağı, sülfür ve bir tapınak çatısının ahşap desteklerinin kalıntıları burada bulunmaktadır; bir duvarı yüksek dağın kayasıdır. Sonra, baş ve on keşişin oturabileceği şekilde özenle oyulmuş bir taş oturma yeri vardır. Daha sonra güzel bir kapıya sahip geniş bir mağara yer almaktadır. "Mağara geniş bir alana sahiptir; büyük bir kapıdan sonra boş bir oda gelir, ardından birincisinden daha büyük ikinci bir kapı vardır. Arkasında, üç bölümü olan geniş bir alan, kemerli bir geçit ve bitişik mezarlar

¹⁰⁴ I. Amiri, S. Ruya, *Şam Kırsalında Klasik Dönemdeki Mezarlar ve Cenaze Törenleri*, Genel Müdürlük, Kültürel Miras ve Müzeler, 2013, 127.

bulunur; bunlardan birinin üzerinde, havaya yükselen ve önündeki bir gence işaret eden bir tanrıça resmi vardır." Bu mağara, ölü keşişlerin şehri olmuştur.

Katlar Mezarı: İskefta'daki Mezarlar Üzerine İnceleme Bu mezarlar, Akropol'ün batısında, İskefta bölgesinde yer alan bir grup yer altı kayalarına oyulmuş mezardır ve ayrıca taşlara oyulmuş bir dizi mezar içermektedir.

Yer Altı Mezarları: Bu grup, sağda tarafta birbirine paralel dört mezardan oluşmaktadır ve her bir mezar birbirine karşı yer almaktadır. İlk mezar, iki mezar içermekte olup, solda rastgele yerleştirilmiş mezar grupları görünmektedir. Tüm yer altı mezarlarının uzunluğu 200 ile 225 santimetre arasında değişmektedir. Alanın kuzeybatısında ise küçük bir mezar bulunmaktadır. (Çizim 3). (Resim 18,19).

Taşlara Oyulmuş Mezarlar: Bu mezarlar, yer altındaki mezarların hemen üstünde yer almakta olup, iki gömü odasından oluşmaktadır. Mezarlığın sağında bir mezar bulunmaktadır, yanında büyük kare şeklinde bir çukur yer alıyor; bu, Yabrud'daki türünden ilkidir. Çukurun solunda ise küçük bir mezar veya belki de ölümlerin kalıntıları yerleştirmek için bir çukur vardır, detayları net değil, ancak bir platform veya kalıntıları olduğu görülmektedir (Resim 20,21,22).

İkinci mezara ulaşmak için bir merdiven bulunmaktadır. İkinci mezar, Mehmet Hoca Mezarı yönünde yer almakta olup, dikdörtgen şekilli bir kapı vardır ve kapının yerleşiminde kalıntılar bulunmaktadır. İçeride, üç tabutun üst üste konulabileceği üç kenar içermektedir. (Resim 23).

İlk mezarın alt kısmı, başın gömü yönünde eğimli olup, kemer yoktur. Kapının önünde tamamen yok olmuş bir taş merdivenin kalıntıları bulunmaktadır. İkinci ve üçüncü mezar arasında yerde iki dairesel çukur bulunmaktadır.

Üçüncü mezar, yine Mehmet Hoca Mezarı yönünde yer almakta olup, burada kapı yine dikdörtgen ve kavisli bir şekildedir. Kapının önünde dışa doğru kapının yerleşiminde kalıntılar bulunmaktadır. Mühendis, kapıların yukarı doğru açılacağına inanmaktadır, çünkü kapının üstündeki duvar, dik açılarla oyulmuştur.

İçeriye giriş, bir merdiven aracılığıyla olmaktadır ve üç mezar içermektedir; yanlardaki mezarlar yüksektir, ortadaki ise alçaktır. Ayrıca, başın yerleşiminde bir üçgen şeklinde iç boşluk bulunmaktadır; bu, mezar çatısının kapağını sabitlemek içindir. Yan

mezarların tavanı eğimli bir şekil alırken, ortadaki mezar ise köşeli bir şekil alacak şekilde oyulmuştur. Mezarlıkların sağında taş kesimi kalıntıları bulunmaktadır (Resim 24).

Manqura Mezarı: Manqura Mezarı, İskefta kasabasının üst yolunda, Yabrud'daki Akrobwal'ın batısında yer almaktadır. Bu mezar, mezar mimarisinin iyi örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir; iç yapısı korunmuş ve üç oda ile dört mezar içermektedir.¹⁰⁵ (Resim 25).

Mimari Yapı

Kapı: Kapı kare şekildedir ve üstünde bir kemer oyması bulunmaktadır (Resim 26).

Merdiven: Kaya içinde bir merdiven bulunmaktadır; boyutları 37×25 cm, kare bir avluya (yaklaşık 175×150 cm) çıkmaktadır.

Odalar, Orta Oda: İki dikey mezar içermektedir. Odanın uzunluğu 182 cm, her mezarın genişliği 52 cm'dir. Tavanı kemer şeklindedir. (Resim 27).

Sağ Oda: Bir yatay mezar içermekte olup, boyutları 172×55 cm'dir. (Resim 28).

Sol Oda: Yine bir yatay mezar içermektedir; boyutları 181×52 cm'dir. Her odanın yüksekliği yaklaşık 90 cm'dir. (Resim 29).

Genel Durum

Mekan genel olarak iç yapısını korumaktadır, ancak sol odanın kuzey duvarı hasar görmüştür. Diğer mezarlarla karşılaştırıldığında, lamba yerleştirmek için bir açıklık olmadığı gözlemlenmiştir. (Çizim 4,5)

Üst Mezarlar

Kayanın üst kısmında üç mezar bulunmaktadır ve tamamlanmamış bir dördüncü mezarın başlangıcı da mevcuttur. Bu mezarların boyutları farklılık göstermektedir; kaya eğimi nedeniyle bunları detaylı bir şekilde inceleme fırsatım olmamıştır. Ayrıca, mezarların ağaç dikmek için bir alana dönüştürülmesi de dikkat çekmektedir. (Resim 30).

Mankura Mezarı, bölgedeki mezar mimarisinin önemli bir örneğini temsil etmektedir ve doğal faktörler ile çevresel değişikliklerin arkeolojik alanların korunmasında karşılaşılan zorlukları yansıtmaktadır. (Çizim 6)

¹⁰⁵ Amiri ve Ruya, 129

3.1.2. Yabrud Çevresindeki Mezarlar: Ras al-Ayn

Bu mezar, Kâbe'den (Akropol) güneybatıya 3,9 km mesafede, Ras El-Ayn yolunun başlangıcında sağ tarafta yer almaktadır¹⁰⁶.

Bir mağara içinde oluşturulmuş ve düzenlenmiş bir mezar olup yaklaşık 3 metre yükseklikte yer almaktadır. Mezara inen bir merdivenle donatılmış olup alt kısmı, yan yol inşaatı sırasında tahrip edilmiştir (Resim 31).

Mağara boyunca uzanan Aile mezarı, mağara boyunca yaklaşık iki metre uzunluğunda ve bir buçuk metre yüksekliğindedir. Mezara giden güney yönünde bir avlu bulunmaktadır. Sol tarafta, tamamlanmamış mezarlar veya çocuk mezarları içerebilecek bir avlu vardır. Kuzeybatı duvarda iki mezar nişi, güneydoğu duvarda ise başka bir mezar nişi bulunmaktadır. Sağ tarafta bir avluya giden bir merdiven vardır. Bu avluların kurbanlar veya adaklar için kullanıldığı düşünülmektedir; ayrıca göğüs bölgesinde yatay bir ana mezar olduğu ve gömme yönünün batıya baktığı görülmektedir. Önünde iki dikey mezar bulunmaktadır. Sağdaki mezarda bir mezar nişi bulunmaktadır. Bu üç mezar arasında bir avlu veya kurbanlar ve adaklar için bir yer olabilir Avlu dışı doğru yönlendirildiği için içe doğru bir kaplama yeri olmadığı görülmektedir." . (Resim 32, 33).

3.1.3. ElKâbe

Eski bir kalenin veya kalesinin kalıntıları, Yabrud'un eski mahallelerini ortasında yer alan "Küba Tepesi" adı verilen bir tepenin zirvesinde yer almaktadır. Bahsedilen yapı, şehrin kuzeyinde yer almaktadır. Bu tepe, şehrin en eski yerleşim alanlarından biri olarak kabul edilmekte olup, geçmiş çağlarda şehrin çekirdeği ve canlı bir merkezi olmuştur. Tarihsel önemi olmasına rağmen, bu alanda henüz herhangi bir arkeolojik kazı veya bilimsel keşif yapılmamıştır.¹⁰⁷ (Resim 34).

Tepede, klasik mimarinin belirgin kalıntıları gözlemlenmektedir; kale duvarlarının bazıları büyük taşlarıyla hâlâ ayakta ve birkaç metreyi aşmayan silindirik bir taş sütun da bulunmaktadır. Bu yapı, şehir kuzeyinde sert kireçtaşı çıkıntısı üzerine inşa edilmiştir ve buraya ulaşan engebeli bir yol vardır.

¹⁰⁶ Amiri ve Ruya, 246.

¹⁰⁷ Akil, *Yabrud Tarihinden Sayfalar*, 35.

Tüm tepe, klasik mimarinin izlerini göstermektedir; ancak modern binaların yeni duvarları, doğu portikosunun kalıntıları dışında her şeyi gizlemektedir. (Resim 35). Dört sütundan sadece yarısı kalmış, güneyde iki, kuzeyde ise üç frustra ile birlikte, oldukça dikey durumdan sarsılmıştır; her iki sütunun da başlıkları eksiktir. Arkalarında, yumurta desenleri ve sarmaşık çiçekleri ile süslenmiş (Resim 36,37,38) .

zarif bir kapının tek bir uzun kanadı bulunmaktadır. Yerel halk bu yapıya "Kasr Bardawil" demektedir; ve burada o savaşçı kral yaşadı, ta ki bir güzel günde, Antara'nın yoldaşı olan Abu Jayd el Halalah tarafından öldürülene kadar, MS 550 civarında yaşamıştır.¹⁰⁸

Bu sitelere, yazarlar Richard F. Burton ve Charles F. Tyrwhitt Drake tarafından atıfta bulunulmuş ve burası "Lebuti Yabrud" olarak adlandırılmıştır.

Güneş tanrısına adanmış pagan tapınağı, daha sonra Yabrud'un tanrısı Jüpiter'e (Malikyabrodis) adanarak inşa edilmiştir. Roma imparatorları, özellikle Heliogabalus, Yabrud'a büyük bir ilgi göstermiştir. Heliogabalus, Yabrud'daki tapınağı genişlettikten sonra Yabrud tanrısının tapınmasını Roma'nın Pantheon'una dahil etmiştir. (Roma'da yapılan kazılarda Yabrud tanrısına adanmış bir sunak keşfedilmiştir. Tel al-Kabaa ile Helen ve Konstantin Kilisesi arasında bir yol olduğu düşünülmektedir. Bu yolun bazı duvarları ve sütunlarının temelleri hala mevcut durumdadır.

Sitede, Korint tarzında süslenmiş sütun başlıklarının detayları yer almaktadır. Korint tarzı, klasik mimarinin üç ana tarzından biridir (Doric, İyonik ve Korint). Korint tarzı, Acanthus bitkisinin kıvrımlı ve simetrik şekilde süslenmiş yapraklarına odaklanan karmaşık süslemeleriyle öne çıkar.

Bir beyaz veya gri taştan yapılmış bir sütun görüyoruz ve zamanla aşınmaya uğramış. Şekil: Sütun, tam ve yüksek silindirik bir biçimde görünmektedir. Bu tasarım, düz ve sağlam sütunları tercih eden klasik mimariyi işaret eder. Sütun, nisbeten pürüzsüz bir yüzeye sahip ancak doğal etkenler nedeniyle aşınmış durumda. Bu yazının Sezar'a ait olduğu söylenmiştir (Resim 39,40).

¹⁰⁸ R. F. Burton ve C. F. Tyrwhitt Drake, *Keşfedilmemiş Suriye (Lübnan, Anti-Lübnan, Kuzey Lübnan ve 'Alah'a Ziyaretler)*, Tinsley Brothers, Londra 1887, 369.

Yumurta ve ok (egg-and-dart), yumurta ve dil (egg-and-tongue), yumurta ve çapa (egg-and-anchor) veya yumurta ve yıldız (egg-and-star) olarak da bilinen bu süsleme unsuru, kalıp profilinin temel çeyrek yuvarlak, konveks ovolo yüzeyini süsleyen bir dizi detaydan oluşur. Genellikle bir yumurta şeklindeki nesne ile V şeklindeki bir elemanın (örneğin, bir ok, çapa veya dart) alternatif olarak yer aldığı bir tasarımdır. Bu unsur, ahşap, taş, alçı veya diğer malzemelerden yapılmış ovolar üzerine oyulmuş veya başka şekilde şekillendirilmiştir. Atina Akropolü'ndeki Erechtheion gibi antik Yunan mimarisinde yer alır. Daha sonra Romalılar tarafından da kullanılmış ve günümüzde Klasik tarzda inşa edilen modern binaların başlıklarını süslemeye devam etmektedir (örneğin, Washington, D.C.'deki Jefferson Anıtı'nın İyonik başlıkları veya Bükreş'teki Romanya Athenaeumu'nun başlıkları). Yumurtamsı şekli (yumurta) ve dişli yaprak (dart) opyum haşhaşını ve yapraklarını temsil ettiğine inanılmaktadır.

Sütun başlıklarını ve saçakları süslemek için kullanılır ve "Astragal" olarak adlandırılan boncuklu bir süsleme ile eşlik eder.

Bu desen, Mısır sütun başlıklarından türetilmiştir; geniş ve dar yaprak sıraları, yarım daire şeklindeki süslemeler oluşturacak şekilde dönüşür.

Bu desen, klasik sanatlarda bağımsız bir süsleme haline gelerek kemerler ve yarım daire şekilli desenlerde kullanılmıştır.¹⁰⁹

Palmettes: Palmette süsü, hurma yaprakları veya nilüfer çiçeği gibi çiçek yapraklarından ilham alan bir dekoratif tasarımdır ve tarih boyunca sanat ve mimaride kullanılmıştır. İlk olarak Antik Mısır'da birlik ve yeniden doğuşun bir sembolü olarak ortaya çıkmış, kapı girişlerini süslemek için kullanılmış ve hayat ile yenilenmeyi simgelemiştir. Daha sonra bu tasarım Yunanlara ve Romalılara geçmiştir. Yunanlar, bu süse "Anthemion" adını vermiş ve frizler ve bordürler gibi mimari süslemelerde kullanmıştır. Romalılar ise buna defne dalları ekleyerek zafer, dönüşüm ve ölümden sonraki yaşamı simgelemiştir.¹¹⁰

¹⁰⁹ Michael Ryan, (Ed.). "İrlanda ve Ada Sanatı Ms 500-1200": 31 Ekim - 3 Kasım 1985 Tarihlerinde University College Cork'ta Düzenlenen Bir Konferansın Bildirileri, Royal Irish Academy, Dublin 1987, 96.

¹¹⁰ Fatima Zahra, Safrizal Shahir. "Palmette Motifinin Gelişimi ve Evrimi: İslam Mimarisi Üzerindeki Etkisi", *Scientific Journal oif Latvia University of Life Sciences and Technologies, Landscape Architecture And Art*, 21(21), 2022, Universiti Sains Malaysia, Sanat Fakültesi, Malezya 2022, 126.

3.1.4. Nemrud Sarayı

Konum ve Yapı: Nemrut Sarayı, Ayn el-Jouze Vadisi'nde, aynı adı taşıyan kuyunun güneybatısında, vadinin yanında yer almaktadır. Yabrud'un güney yolunda, Rankus'a giden yolda. Tapınak, Washil Dağı'nın eğiminde, 295° açıyla inşa edilmiş olup kuzeye bakmaktadır. Yapım malzemesi kaba kireçtaşıdır ve mimari tarzı, sütunlarla çevrili basit Dor düzenine (Doric) dayanmaktadır.¹¹¹ (Resim 41).

Tapınağın Detayları: Boyutlar ve Tasarım: Tapınağın toplam uzunluğu: 16,76 m

Toplam genişlik: 9,87 metre. İç duvarlar: Kuzeyden güneye uzunluk 10,97 metre, kısa duvarların genişliği 6,1 metre. Batı duvarı, en net şekilde korunmuş olan kısım olup uzunluğu 13,41 metredir Sütunlar: Sütunların çevresi: 66 cm. Sütunlar arası mesafe: 132 cm. Kuzey sütunları, eğimden dolayı güney sütunlarından daha uzun (4,8 metre kuzey, 2,44 metre güney). Sütun sayısı: Uzun taraflarda 8, kısa taraflarda 5 sütun. (Resim 42). Friz ve Korniş: Yatay kabartmalarla süslenmiştir: Alt şerit: 7,62 cm, Orta şerit: 10,16 cm, Üst şerit: 12,7 cm, Kornişin toplam derinliği: 22,86 cm.¹¹² Çatı: Çatı, ahşap malzemeden yapılmıştır ve eğimli büyük taşlar, ahşap kirişleri desteklemek için kullanılmıştır. Tapınak, yakındaki kaynakla bağlantılı bir yerel tanrıya adanmıştı. Daha sonra, Yunan yazıtları ve sütunlardaki haç işaretlerinden anlaşıldığı üzere, bir Hristiyan kilisesine dönüştürülmüştür.¹¹³ Basit süslemeler ve izole konumu, tapınağın eski dönemlerde dini amaçlarla kullanıldığını göstermektedir.

Dini Dönüşümler: Bazı sütunlarda eski Yunan haçları dahil olmak üzere yazıtlar bulunmuş, bu da tapınağın daha sonra bir Hristiyan kilisesine dönüştürüldüğünü göstermektedir. Pagan ibadetinin Suriye ve Filistin'de 420 yılına kadar devam ettiği belirtilmektedir. İmparator II. Theodosius, 407 yılında, Hristiyanlar tarafından kullanılmayan tüm pagan tapınaklarının yıkılmasını emreden bir ferman yayımlamıştır. Tapınağın klasik mimarisi ve izole konumu, başlangıçta dağ veya kaynakla bağlantılı yerel bir tanrıya adandığını, daha sonra ise Hristiyanlık için kullanıldığını göstermektedir¹¹⁴.

¹¹¹ Burton ve Tyrwhitt Drake, 109.

¹¹² Burton ve Tyrwhitt Drake, 110.

¹¹³ Burton ve Tyrwhitt Drake, 112.

¹¹⁴ Burton ve Tyrwhitt Drake, 112.

Dini Yazıtlar ve Semboller:

Yunan Yazıtı: Yunan yazıtı, süslü bir taş üzerine açıkça kazınmış olarak bulunmuştur (muhtemelen kırık bir lento parçası) ve uzunluğu 83 cm'dir. Yazıt: **"IAMAIXOΣ BAPIBAOY TΩ ΘΕ (Ω?)":**¹¹⁵ Türkçeye "Iamlixos Baribaou" veya "Iamlixos Barvao'nun oğlu" olarak çevrilebilir Yazıt, muhtemelen yerel bir tanrıya adanmış dini bir bağlılığı ifade etmektedir

Süryani Yazıtı: Kuzeydoğu sütunlarından birinde, dikey olarak kazınmış, kaba ve eksik bir Süryani yazıtı bulunmaktadır. Bu yazıt, sütunların dini törenler veya ritüellerdeki önemini göstermektedir.

Yunan Haçları: Süryani yazıtının hemen altında, iyi kazınmış iki eski Yunan haçı bulunmuştur. Bu haçlar, tapınağın zamanla pagan ibadetinden Hristiyan kullanımına geçişini yansıtmaktadır.¹¹⁶ (Resim 23).

3.2. HRİSTİYANLIK DÖNEMİ MİMARİSİ

3.2.1. Yabrud Bölgesi Mezarları

Şehir, on üç kilise, dört manastır ve çok sayıda mezarlık ile rahiplerin inzivaya çekildiği kallayeler (küçük hücreler) gibi unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Kent, farklı yerlere dağılmış birçok kiliseyle süslenmişti; bu durum, Bizanslıların buradaki güçlü etkisini ve Hristiyanlığın o dönemdeki refahını yansıtmaktadır. Ancak, YABRUD, Arap-İslam fethi sonrasında köklü değişimlere tanık oldu. Bu kiliselerin çoğu camiye dönüştürülürken, bazıları zamanla harabe haline gelmiş ve bakımsızlığa terk edilmiştir.¹¹⁷

Qareena Nawaeis (Kounan Hücreleri): Yabrud Vadisi'nin kenarları, artık kullanılmayan, kayalara oyulmuş birçok eski mezar içermektedir. Bu mezarların bazıları yamaçlarda yüksek bir konumda bulunmakta, bu da onlara ulaşmanın zor olduğunu göstermektedir; diğerleri ise yer seviyesinde yer almakta ve ticaret alanları olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

¹¹⁵ Burton ve Tyrwhitt Drake, 115.

¹¹⁶ Burton ve Tyrwhitt Drake, 116.

¹¹⁷ Athanasius, 332

Bu mezarlar, akropolün güneydoğusunda, Ra's al-Ayn'a giden ana yolun sol tarafında yer almaktadır. Bu mezarların sayısının yaklaşık 20 olduğu tahmin edilmektedir ve durumu, tam olanlar, yıkık olanlar ve yer altındaki mezarlar arasında değişkenlik göstermektedir.

Bu nawaeislerin çoğu, kuzeybatı yönünde bir girişi olan kare bir avluya açılmaktadır; avlunun kenar uzunluğu yaklaşık iki metre olarak tahmin edilmektedir. Bu avluyu çevreleyen üç mezar odası, kemerli tavanlara sahiptir ve mezarlardan, taş duvarlarla ayrılmıştır. Bu mezarların bazıları, Bizans-Roma döneminde yaygın olan bir tarzda, Yunan yazıtları ve resimleri içermektedir.¹¹⁸

Bu mezarlarda bulunan yazı tarzı, Mar Musa el-Habashi Manastırı ve Kapadokya bölgesinde bulunan yazıtlarla benzerlik göstermektedir. Türkiye'de, bölgenin tam olarak tarihlendirilmesi zordur çünkü bölge ihmal edilmektedir, oysa toprakta çok sayıda seramik bulunmakta, ben de bunları fotoğrafladım ama incelemedim.

Aziz Konon ile ilgili mağaralar, Roma-Bizans dönemine ait mezarlar olarak kabul edilmektedir; bu mağaralar, Qraina Vadisi'nin iki yanında uzanan kayalıkların içine oyulmuştur. Bu mağaraların, Hristiyan ermitlerin yaşaması için tahsis edildiği düşünülmektedir. Aziz Konon tarafından şeytanları hapsedmek için kullanıldı¹¹⁹

Günümüzde, Qraina'daki küçük gölün batı kıyısında, kilise duvarlarında kullanılan taşlara benzeyen büyük taş blokları gözlemlenmektedir. Kaynağın yakınında bir nympheum (su tapınağı) olduğu ve bu tapınağın, Hristiyanların pagan tapınaklarını ele geçirdiği dönemde bir manastıra dönüştürüldüğü tahmin edilmektedir. Ancak bu manastır, savaş sırasında tamamen yok edilmiştir.¹²⁰ (Resim 44).

Bu durumu doğrulayan, bulduğum haç işaretleridir. (Çizim 7)

Birinci oda (Çizim 8):

Kapı kare şekildedir ve üzerinde oymalı bir kemer bulunmaktadır. Kapının önünde bir giriş vardır ve kuzeybatıya yöneliktir. İçeride üç lahit bulunmaktadır ve her lahitte iki mezar yer almaktadır. Girişte bir basamak bulunmaktadır ve avlunun ölçüleri (187x196

¹¹⁸ Amiri ve Ruya, 239

¹¹⁹ J. Nasrallah, *Qalamon'daki Seyyahlar ve Hacılar*, Bulletin D'études Orientales, 1943-1944, 28.

¹²⁰ Nasrallah, 29.

cm)'dir. Orta Lahit: İki dikey mezar içerirken, yan lahitler yatay mezarlarla donatılmıştır. (Resim 45).

İkinci oda (Çizim 9):

Kapı tamamen harabe olmuş, mezarlık ise kısmen yıkılmıştır ve üç lahitten oluşmaktadır.

Orta Lahit: İki dikey mezar içermektedir; boyutları 226×185 cm, yükseklikleri 176 cm'dir. Her mezarın genişliği 89 cm, aralarındaki duvarın kalınlığı 7 cm'dir. Lahitin dış duvarı dik açılarla şekillendirilmiştir.

Sol Lahit: İki dikey mezar içermektedir; ölçüleri 232×184 cm'dir. Aralarındaki duvar tahrip olmuştur ve lahitin yüksekliği 176 cm'dir. Mezarın yüksekliği 102 cm'dir.

Avlu: Ölçüleri 194×210 cm olup, kare ile dikdörtgen arasında bir yapıya sahiptir.

Sağ Lahit: Tamamen harabe durumundadır ve içinde iki mezar kalıntısı bulunmaktadır; her mezarın boyutu 210×83 cm'dir. (Resim 46).

Üçüncü oda (Çizim 10): Giriş tamamen harabe halindedir ve ortada sadece bir mezar kalıntısı kalmıştır; gömü yönü güneydir. Mezarın yüksekliği 175 cm, uzunluğu 210 cm ve genişliği 64 cm'dir; gömü yeri yüksekliği ise 76 cm'dir. (Resim 47).

Dördüncü oda (Çizim 11): Mimari yapısını koruyan tek oda olup, üç lahitten oluşmaktadır. Girişi kuzeybatıya yöneliktir ve kare şeklindedir. Girişte merdiven kalıntıları bulunmaktadır ve her lahitte iki mezar yer almaktadır.

Orta Lahit: İki yatay mezar içermektedir. Kemerin üst kısmı ile platform arasındaki yükseklik 138 cm, mezarın toplam yüksekliği 96 cm'dir. Mezarın uzunluğu 107 cm, iç mezarın genişliği 73 cm, dış mezarın genişliği 69 cm'dir.

Sağ Lahit: Yatay bir yapıya sahiptir. Duvar yönündeki kemer yüksekliği 130 cm, platform yönündeki kemer yüksekliği 150 cm'dir. Mezarlar arasındaki duvarın kalınlığı 26 cm, mezarın uzunluğu 231 cm'dir. İç mezarın genişliği 60 cm, dış mezarın genişliği 67 cm olup, toplam mezar genişliği 153 cm'dir.

Sol Lahit: Tavanın platforma kadar yüksekliği 16 cm, mezarın yüksekliği 129 cm'dir. Mezarların kenarındaki genişlik 170 cm, mezarların uzunluğu 216 cm'dir. Mezarlar arasındaki kenarın uzunluğu 212 cm, genişliği 21 cm olup, her mezarın genişliği

67 cm'dir. Mezarlarda birçok kemik kalıntısı bulunmaktadır ve gömü yönü kuzeydoğudur. Yan lahitler güneydoğuya yöneliktir. Sıva kalıntıları mevcuttur ve platform yaklaşık (210 × 231 cm) boyutlarındadır. Mezarlık temizlenmeli ve bakıma ihtiyaç duymaktadır; rutubet nedeniyle birçok bitki kalıntısı vardır. Sol lahitte, ışık almak için kullanılan kare şeklinde bir açıklık bulunmaktadır. (Resim 48).

Beşinci oda (Çizim 12): Bu, küçük bir mezardır ve üç lahitten oluşmaktadır; her lahitte bir mezar bulunmaktadır. Kapı kuzeybatıya yöneliktir ve girişi tahrip olmuştur. Ayrıca avlunun ön kısmı (172 × 141 cm) ölçülerindedir.

Birinci Lahit: Dış duvarında keskin açılar ve belirgin hatlar bulunmaktadır; yüksekliği 162 cm, uzunluğu 182 cm, genişliği 70 cm ve mezarın yüksekliği 85 cm'dir.

İkinci Lahit: Uzunluğu 200 cm, genişliği 72 cm ve mezarın yüksekliği 70 cm; toplamda 152 cm yükseklikteki bir yapıdır.

Üçüncü Lahit: Ağırlığı 192 × 60 cm ve yüksekliği 89 cm'dir (Resim 49).

Altıncı oda (Çizim 13): Dış görünümü tahrip olmuştur; kapının kuzeyde olduğu düşünülmektedir çünkü altında bir oturma yeri bulunmaktadır. İki lahiti vardır; biri dikey, diğeri yataydır ve her lahitte iki mezar bulunmaktadır. Ölçüleri (173x204 cm) ve avlunun ölçüleri (193x205 cm) şeklindedir (Resim 50).

Güney Lahit: Dört kare şeklinde açmanın kalıntıları bulunmaktadır; beyaz kireç taşı, mezarın kapağının yüksekliğinin 15 cm olduğunu göstermektedir. Nawaes No 15 Giriş kuzeybatıya yöneliktir ve bir merdiven kalıntısı bulunmaktadır; gömü yönü belirsizdir. Üç lahitten oluşmaktadır. Bu mezarın belirgin bir özelliği, kapının karşısındaki duvarda eski Yunanca yazılı bir metin bulunmasıdır.

Dil: Roma döneminde Suriye'de çeşitli diller konuşuluyordu. Bu çeşitlilik, bölgede bulunan farklı kültürlerin etkisi ve bu dillere olan büyük ihtiyaçlardan kaynaklanıyordu. Yerel Suriye kültürü, halk tarafından birincil düzeyde ve edebiyatçılar tarafından ikincil düzeyde kullanılan Süryanice diline dayanıyordu, çünkü bu dil halkın ana diliydi. Roma döneminde Suriye'de yazılmış olan diğer araştırmalar ve edebi eserler ise genellikle Yunanca yazılmıştı. Bununla birlikte, Latince'nin öğrenilmesi ve yaygınlaşması çoğu

zaman zorunlu hale gelmişti, çünkü Latince, Suriye'nin bir parçası olduğu Roma İmparatorluğu'nun resmi diliydi.¹²¹

Aramice ve alfabesi, o dönemde kullanılan Akadca, Hititçe ve Farsça gibi çivi yazısıyla yazılan karmaşık dillere göre çok daha kolay bir yazı sistemine sahipti. Öyle ki, Kral Hadon, Mısır Kralı ile olan yazışmalarında Aramice'yi kullanıyordu. Suriye'de ise Aramice, yaygın ve baskın bir dildi.¹²²

Helenistik Dönem Aramicesi: İskender'in Doğu'yu fethetmesiyle birlikte, Yunanca tüm fethedilen topraklarda resmi dil olarak Aramice'nin yerine geçmiştir. İskender'in MÖ 323 yılında ölümünden sonra, geniş imparatorluğu birçok krallığa bölünmüştür. Bu krallıklardan biri de Suriye'deki Seleukos Krallığı idi. Bu dönemde, Yunan kültürünün Doğu'da etkisini artırmasıyla Aramice zor bir dönemden geçti. Ancak, kısa bir süre sonra Aramice yeniden toparlandı ve özellikle Nabatiler ve Palmira halkı tarafından kullanılmaya devam etti. Hristiyanlık dönemine kadar bu süreç sürdü.¹²³

Seleukoslar, saray ve devlet işlerinde yalnızca Yunanca'yı resmi dil olarak kullandılar. Diğer diller, özellikle de Mısır'da olduğu gibi, resmi belgelerde ve kanunlarda yer almadı. Ptolemaioslar, eski Mısır dilini vergilerle ilgili belgelerde ve yasaların yazımında kullanırken, Seleukoslar yalnızca Yunanca'ya bağlı kaldılar.¹²⁴

Süryanice'nin Yükselişi: Aramiler, Hristiyanlığı kabul ettikten sonra kendilerini "Süryaniler" olarak adlandırmaya başladılar. Eski halk ismi, inançsızlıkla ilişkilendirildiği için kullanılmamaya başlandı¹²⁵. Roma İmparatorluğu döneminde Yakın Doğu'nun birleştirilmesi ve ardından Hristiyanlığın yayılması, Aramice'nin (Süryanice'nin) canlanmasına yol açtı.

Sonuç olarak, Suriye'de resmi dil Yunanca iken, halk arasında konuşulan dil Aramice veya Süryanice idi. Bu da, bu odanın büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

¹²¹ A. A. Şemmas, *Roma Dönemi'nde Suriye'deki Edebi ve Kültürel Hayat (Mö 14 - Ms 330)*. (Doğu Tarihi Alanında Yüksek Lisans Tezi), Şam Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Şam 2014, 113,117

¹²² Şemmas, 119

¹²³ Şemmas, 206

¹²⁴ Şemmas, 118

¹²⁵ Şemmas, 209

Lahitin ölçüleri (171 × 240 cm) olup, her mezarın uzunluğu 214 cm, genişliği 81 cm ve yüksekliği 92 cm'dir.

Mekan: Avlusu, diğer nawaeslere kıyasla daha küçük (180 × 177 cm) boyutlardadır. Tüm mezarlar aynı ölçülere sahiptir; yan lahitlerde yazı ve kemer izleri net bir şekilde gözlemlenmemektedir. (Resim 51).

Not:

1. ETTINΔE

Kelime zamanın etkisiyle deforme olmuş olabilir veya alışılmadık bir şekilde yazılmış olabilir. Eğer bir yer ya da isimle ilişkiliyse, yerel metinlerden veya özel isimlerden türemiş olabilir.

- "ET" (eg): Yunanca'da "içeriye" veya "içinde" anlamına gelebilir.
- "TINΔE" (tinde): Bir isim ya da betimleme olarak modifiye edilmiş bir form olabilir.

Olası Türkçe çeviri: "İçeride" veya "Tinde içinde".

2. IANW NEOY

- "IANW" (IANW): Eğer bu kelime "Ιωνία" (İyonya) ile bağlantılıysa, İyonlardan türemiş bir yer ya da kişinin adı olabilir.
- "NEOY" (NEOY): Yunanca'da "yeni" veya "genç" anlamına gelir.

Olası Türkçe çeviri: "Genç İyon" veya "Yeni İyon".

3. IEΦOPE

- Bu ifade "ἱερεύς" (hieros) kelimesine benzerlik gösteriyor olabilir, bu da "rahip" veya "kutsal olan" anlamına gelir.
- Eğer "IEΦOPE" dini veya kutsal bir yetkiliyi ifade ediyorsa, anlamı "rahip" veya "kutsal yetkili" olabilir.

Olası Türkçe çeviri: "Kutsal kişi" veya "rahip". (RESİM 43)

Yedinci oda (Çizim 14): Cephe tamamen harap olmuş durumda. Girişin kuzey tarafında yer aldığı düşünülmektedir, çünkü burada kare şeklinde bir avluya çıkan bir merdivenin kalıntıları bulunmaktadır. Bu avluda iki odanın kalıntılarına rastlanmıştır. Her

odada ikişer mezar bulunmaktadır. Doğu odasında, duvarda lambaların (KANDİL için) yerleştirildiği bir açıklığın izleri görülmektedir. Ayrıca duvarlarda, mezarın kapağının kalınlığını belirlemeye yardımcı olabilecek işaretler mevcuttur. Tamamen yıkılmış bir odanın kalıntılarında ise iki mezar daha bulunmaktadır (Resim 52).

Sekizinci oda (Çizim 15): Bu yapı yer altında olduğu için içine girilmiyor. Dış kapısı kare şeklindedir (Resim 53).

Dokuzuncu oda: Giriş batıya yöneliktir ve kare bir niş içermektedir; iç kapı, tek basamaklı bir merdivenden itibaren bir avluya açılmaktadır (216 x 228 cm). İçeride üç lahit bulunmaktadır.

Sağ Lahit:Yüksekliği 250 cm, boyutları (245 × 175 cm) olup, iki dikey mezar içermektedir; mezarların boyutları (75 × 231 cm)dir. Mezarların üzerinde, her üç tarafında kapak yerleştirmek için bir kenar bulunmaktadır.

Orta Lahit: İki dikey mezar içermektedir; lahit yüksekliği 253 cm'dir, ancak mezarların arasındaki duvar tahrip olmuştur. Mezar 1'in uzunluğu 238 cm, Mezar 2'nin uzunluğu 229 cm'dir; bu mezarların boyutları farklıdır.

Sol Lahit: İki dikey mezar daha bulunmaktadır; orta lahitte de iki mezar içermektedir (Resim 34).

Onuncu oda (Çizim 16): Bu oda, diğerlerinden daha estetik bir yapıya sahiptir. Dışarıda, iki basamaktan oluşan bir giriş bulunmakta. Girişin her iki yanında iki oturma alanı vardır; sağ oturma alanının genişliği 54 cm, sol oturma alanının genişliği ise 42 cm'dir.

Giriş: Kapı, hafifçe batı-güneybatıya eğimlidir. Mermere giden yol 120 cm uzunluğunda, girişin yüksekliği 303 cm ve genişliği 67 cm'dir (Resim 55). İç mekandaki odada üç lahit vardır.

Sol Lahit: Üç dikey mezar içerir. Dış kemer üzerindeki kalıntılarda belirsiz yazı ve renk kalıntıları gözlemlenmiştir. Lahitin genişliği 188 cm, uzunluğu 200 cm'dir. (Resim 56).

Sağ Lahit: Tek bir mezar bulunmaktadır; bu mezar, bölgedeki diğer mezarlardan farklıdır. Mezarın boyutları 62 cm genişlik, 90 cm yükseklik ve 207 cm uzunluktadır.

Üzerinde kesme izleri bulunmaktadır, ancak yazı veya sıva katmanı bulunmamaktadır. İçinde hala çömlek kalıntıları vardır (Resim 57).

Orta Lahit: Üç yatay mezar ile donatılmıştır; arkasında dikey bir mezar bulunmaktadır. Tavanı kemer şeklindedir ve dikey mezarın üzerinde de bir kemer vardır. (Resim 58).

Nokta İzleri: Lahitin duvarında, kırmızı renkte bir haç sembolü bulunmaktadır. Duvardaki kemer, geometrik veya bitkisel motiflerle süslü bir sıva katmanına sahiptir; ortada da kırmızı bir haç işareti vardır. Lahit ölçüleri: (300 × 220 cm) ve yüksekliği 217 cm'dir. (Resim 59,60,61,62,63).

Dikey Mezar: Boyutları 193 × 74 cm ve yüksekliği 93 cm'dir. Ön mezarların boyutları yaklaşık (192 × 75 cm) olup, bu lahit, rahipler, yüksek sınıf insanları veya şehitler için bir defin alanı olarak kullanılmıştır.

Haç ve Şekilleri ile Anlamları: Haç, en eski kullanılan sembollerden biridir ve Hristiyanlıkta üçüncü yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Haç, İsa'nın fedakarlığını, günahların affını ve kurtuluşu temsil eder. Haçın birçok farklı şekli bulunmaktadır, bunlardan en önemlileri şunlardır:

Latin Haçı: İki dikey çubuktan oluşur; üç ucu eşit uzunlukta olup, dördüncü (alt uç) daha uzundur. İsa'nın çarmıha gerilmesini ve acılarını simgeler. Üzerine, İsa'nın beş yarasını temsil eden kırmızı mücevherler eklenebilir ve bazen de dikenli taç ilave edilir. İsa'nın Latin haçı şeklinde bir haçta çarmıha gerildiği söylenir. Vaftizci Yahya'nın da bu türden bir ahşap haç taşıdığı belirtilmiştir.

Yunan Haçı: Dört eşit uzunlukta kolu bulunan bir haçtır. İsa'nın Kilisesini ve insanlığın kurtuluşu için yaptığı fedakarlığı simgeler.

Aziz Andreas Haçı: “×” şeklindedir ve İskoçya'da bu şekilde bir haçta çarmıha gerildiği söylenen Aziz Andreas'tan adını almıştır.

Mısır Haçı (Tan): “T” harfine benzeyen üç çubuktan oluşur. Musa'nın çölde yılanı bu haçın üzerine kaldırdığı ve bunun İsa'nın çarmıha gerilmesini simgelediği söylenir.

Çift Haç: İki yatay çubuğa sahiptir ve patrikler ile başpiskoposları temsil eder.

Üçlü Haç: Üç yatay çubuğu bulunan bu haç, yalnızca Papa tarafından kullanılır.

Haç, aynı zamanda kilisede din adamlarının rütbelerini ayırt etmek için kullanılır. Her bir haç türü, belirli bir rütbeyi temsil eder ve bu da haçı Hristiyanlıkta hem dini hem de tarihi olarak büyük bir öneme sahip kılar.¹²⁶

Dördüncü yüzyıldan önce haç sembolünün yaygın bir şekilde kullanılmaması¹²⁷, arkeolojik alanlardaki bazı odaların hazırlanış ve düzenlenişindeki farklılıkları açıklamaktadır. Bazı odaların, sıva katmanlarıyla kaplanarak çizimler ve süslemelerle dekore edilmesi için hazırlandığı, diğer odaların ise herhangi bir estetik düzenleme yapılmadan orijinal halleriyle bırakıldığı gözlemlenmiştir.

Bu farklılık, kullanım tarzı ve düzenlemelerdeki tarihi dönemlere işaret etmektedir. Söz konusu naos veya odaların, Hristiyanlığın yayılmasından önce, yani Roma döneminde kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Dördüncü yüzyıldan sonra Bizans dönemi boyunca, bu naosların birçoğu yenilenmiş ve yeni Hristiyan geleneklerine uygun bir şekilde yeniden kullanılmaya başlanmıştır.

Bu yenilenmeler, sıva süslemelerine haç gibi dini sembollerin eklenmesiyle kendini göstermiştir. Haç sembolü, Bizans mimarisi ve sanatının ayırt edici bir özelliği haline gelmiştir. Bu dönüşüm, Bizans toplumlarının yeni dini kimliklerini vurgulama ve eski yapıları Hristiyan bağlamında yeniden işlevlendirme arzularını yansıtmaktadır.

Onbirinci oda (Çizim 17): Bu oda, tamamen tahrip olmuş bir girişe sahiptir ve güneybatıya yöneliktir. Orta odada dört mezar bulunmaktadır.

Mezarlar: Bir tanesi lahitnin merkezinde, diğer üç mezarın üzerine yerleştirilmiştir. Sol tarafta iki mezar arasında kare bir platform bulunmaktadır. Önlerinde dikey bir mezar kalıntısı ve orta odada duvarda bir oyuk vardır (Resim 64).

Onikinci oda (Çizim 18): Bu odanın kapısı hasar görmüş olup kuzeybatıya yöneliktir. Merdiven kalıntıları, platform boyunca iki basamağın kalıntılarını göstermektedir. oda, üç mezar lahitinden oluşmaktadır.

Orta Lahit: Dikey mezarlarla donatılmıştır. Kapının sağında kare bir açıklığa ait izler ve renk kalıntıları bulunmaktadır.

¹²⁶ A. Karnouti, *Genel Hristiyan Tarihi*. Çev. Dr. İbrahim Habib, Doğu Çalışmaları Enstitüsü. Yazarın Telif Hakkı, 1946, 34

¹²⁷ Rahme, 22

Sağ Lahit: İçeri girildiğinde, duvarlarda renk kalıntıları ve Latin alfabesindeki "N" harfi mevcuttur. Her lahitin üzerinde kemer şeklinde bir tonoz bulunmaktadır. Sağ mezarın yüksekliği 262 cm, uzunluğu 237 cm ve mezar genişliği 78 cm'dir.

Orta Lahit: Yüksekliği 275 cm, uzunluğu 234 cm, mezar yüksekliği 105 cm'dir.

Sol Lahit: İki mezar içerir, ancak batı duvarı tahrip olmuştur. Lahitin yüksekliği 280 cm, uzunluğu 229 cm ve her mezarın uzunluğu 77 cm'dir. Tavan köşelerinin görünümü belirgin olup, duvarlarda renk kalıntıları bulunmaktadır (Resim 65,66).

Onüçüncü oda (Çizim 19): Bu oda kuzeybatı yönünde yer almakta olup üç lahitten oluşmaktadır; her biri yatay mezarlarla donatılmıştır.

Orta Lahit: Yüksekliği 227 cm, boyutları (218 × 186 cm), Mezar yüksekliği 66 cm. Mezar kenarları hasar görmüştür. Duvar kalınlığı 34 cm'dir.

Kütle: Tek bir taş kütesinden oluşmakta olup boyutları (192 × 179 cm)dir. Garip şekilli merdiven kalıntıları bulunmaktadır. İç kapı dikdörtgen şekildedir (100 × 60 cm).

Sağ Lahit: Kapıdan itibaren kuzey-güney yönündedir, yüksekliği 227 cm'dir. Boyutları (218 × 200 cm) ve mezar boyutları (200 × 75 cm)dir.

Güneydoğu Lahit: Duvarlarında hasar izleri bulunmaktadır ve iki mezar içermektedir. Lahitin yüksekliği 211 cm, her mezarın boyutları (201 × 65 cm)dir. (Resim 67).

Ondördüncü oda (Çizim 20): Bu yapı, üç lahitten oluşmakta ve her lahitte iki mezar bulunmaktadır. Lahitlerin yönü kuzeybatıdır ve avlu kare şeklinde, tek bir taş kütesinden oluşmaktadır (222 × 211 cm). Kapının bulunduğu duvarın ölçüleri (173 × 178 cm) olarak kaydedilmiştir. Duvarın ortasında bir kapı açılmıştır; kapının yüksekliği 90 cm, genişliği ise 68 cm'dir. Kapının sağ tarafında dairesel bir oyuk bulunmaktadır; kapı içten kare, dıştan ise oval biçimdedir. Dış kısımda zamanla tahrip olmuş bir kemer kalıntısı görülmektedir ve kapının iç kısmında kırık bir merdivenin izleri bulunmaktadır.

Yan mezarlar yatay, ortadaki mezar ise dikey olarak yerleştirilmiştir. Lahitlerin geometrik olarak eğik olduğu gözlemlenmiştir; bu durum, mezarın daha geniş görünmesine katkıda bulunmuş olabilir. Duvarlarda, sonraki Bizans döneminde kullanıldığı düşünülen kesim izleri bulunmaktadır.

Her lahitin yüksekliği yaklaşık 3 metredir. Kuzey-güney lahitinin ölçüleri (208 × 186 cm) ve gömü yüksekliği 117 cm'dir. Orta lahitin yüksekliği 299 cm, gömü yüksekliği ise 102 cm'dir (215 × 200 cm) ve iki mezar arasındaki duvarın kalınlığı 15 cm'dir.

Dış yüzeyde duvarların sıvanmasına dair izler gözlemlenmiştir; ancak kesim izlerine rastlanmamıştır. Güneydoğu lahitinin boyutları (210 × 177 cm) ve yüksekliği 293 cm'dir. (Resim 68).

Ondbeşinci oda (Çizim 21): Bu mezar, genel olarak Ra's al-Ayn'a giden yolda yer alan bir alanda sergilenmektedir ve üç küçük mezardan oluşmaktadır. Mezarın şekli yaklaşık kare (175 × 176 cm) olup, üç mezar yan yana yerleştirilmiştir:

- Mezar 1: (178 × 47 cm)
- Mezar 2: (178 × 48 cm)
- Mezar 3: (52 × 178 cm)

Mezar 1 ve 2 arasındaki boşluk 25 cm , 2 ve 3 arasındaki boşluk ise 24 cm'dir. Bunun bir naosun içinde mi yoksa dışında mı olduğu bilinmemektedir; mezarların yönü güneydoğuya doğrudur. Mezarın tavanında kesim izleri bulunmaktadır; bu da, buranın muhtemelen çocuk mezarları için kullanıldığını gösterir. (Resim 69).

Onaltıncı oda (Çizim 22): Kapı kuzeybatıya yöneliktir ve yaklaşık olarak kare şeklindedir (67 × 76 cm) Kapının dış yüksekliği 63 cm, iç yüksekliği ise 88 cm'dir. Duvar ölçüleri (165 × 185 cm) şeklindedir. Tavan ile kapının başlangıcı arasındaki yükseklik 34 cm, kapının alt kısmından kenara kadar olan yükseklik 31 cm'dir. Kapının kenarlarının genişliği yaklaşık 49 cm'dir. Aydınlatma ve lamba için kullanılan yarım daire şeklinde iki oyuk bulunmaktadır.

Bu odada dikkat çeken bir durum, kapının önündeki alanın boş bırakılmasıdır. Hemen önünde kırık bir merdivenin kalıntıları bulunmaktadır ve kapının dış kısmında küçük, oval bir geçit yer almaktadır. Odada üç lahit içermektedir: yan lahitler dikey, orta lahit ise yatay olarak konumlandırılmıştır. Her lahitte iki mezar bulunmaktadır. Girişte dik açılar üzerinde dikkat çekici bir yapı gözlemlenmekte ve oturma yeri yaklaşık (200 × 187 cm) kare şeklindedir. Sağ lahitte, güney duvarda mezarların üzerinde yarım daire şeklinde bir oyuk bulunmaktadır; bu durum, mezarların üzerine yürünmemesi gerektiği gerçeğiyle çelişmektedir.

Lahitin uzunluğu 230 cm, genişliği 171 cm ve yüksekliği 169 cm'dir; mezarın yüksekliği ise 110 cm'dir. Dış kısımda bulunan kemerde, belki de resim yapılması amacıyla hazırlanmış kesim izleri gözlemlenmiştir.

Orta lahitte, iki mezar bulunmaktadır (180×236 cm). İki mezar arasındaki duvarın kalınlığı 12 cm, her mezarın genişliği 85 cm'dir; mezarların yüksekliği ise 103 cm'dir. Her iki tarafta mezarın üstünü kaplamak için ayrılan yerin genişliği yaklaşık 6 cm'dir. Sol lahitin ölçüleri ise 131×173 cm'dir ve gömü yönü güneybatıya doğrudur. (Resim 70).

Onyedinci oda (Çizim 23): Kuzeybatı yönünde bir girişı vardır; iç yüksekliği 89 cm, dış yüksekliği 74 cm, iç genişliği 71 cm ve dış genişliği 54 cm'dir. Şekil olarak daha çok dikdörtgene benzemektedir. Kapının her iki tarafında, lamba yerleştirmek için yarım daire şeklinde iki oyuk bulunmaktadır. Kapının önünde 33 cm genişliğinde, 75 cm uzunluğunda ve 26 cm yüksekliğinde bir merdiven bulunmaktadır; bu merdiven, içi boş olan bir avluya açılmaktadır, ancak zamanla tahrip olmuştur. Köşeler geometrik bir şekilde güzelce belirginleştirilmiştir; sağ duvarın genişliği 54 cm, sol duvarın genişliği 48 cm, odanın uzunluğu ise 132 cm'dir.

Lahit No 1: Lahit, üç mezardan oluşmaktadır ve kuzeybatı ile güneydoğu duvarlarının bazı kısımları tahrip edilmiştir. Üç mezarın genişliği 199 cm iken, uzunlukları 178 cm, 189 cm ve 212 cm arasında değişmektedir. Mezarın yüksekliği 89 cm olup, mezar duvara derin bir şekilde açılmıştır, bu da gömü yönünün güneydoğu olduğunu göstermektedir. Her mezar arasındaki duvarın kalınlığı 22 cm'dir.

Lahit No 2: Bu lahit, naosun ön kısmında yer almakta olup, üç mezar içermektedir (243×221 cm). Her mezarın yüksekliği 83 cm'dir. Mezarlara ait ölçümler aşağıdaki gibidir:

- Mezar 1: (165×68 cm)
- Mezar 2: (185×68 cm)
- Mezar 3: (60×178 cm) ve yüksekliği 65 cm'dir.

Mezarlara 3 ve 2 arasındaki duvarın kalınlığı 26 cm, 2 ve 1 arasındaki duvarın kalınlığı ise 11.5 cm'dir.

Lahit No 3: Bu lahit de üç mezar içermektedir ve ortadaki mezarın üzerinde bir meşale yerleştirmek için bir oyuk bulunmaktadır. Mezarlara ait uzunluk 175 cm, genişlik

ise 240 cm'dir. Duvarın kalınlığı 17 cm, her mezarın yüksekliği 89 cm ve genişliği 72 cm'dir. Mezarlara ait uzunluklar 190 cm, 182 cm ve 194 cm arasında değişmektedir. Kaya yapısı ve kazı yöntemi nedeniyle, gömü yönü belirlenememiştir. (Resim 71).

Onsekizinci oda (Çizim 24): İki gömü odasından ve altı mezardan oluşmaktadır. Kapısı kare şekildedir (77×68 cm) ve kuzeybatıya yöneliktir. Kapının her iki tarafında yarım daire şeklinde iki oyuk bulunmaktadır; ilk oyukun çapı 17 cm, ikincisinin çapı 14 cm'dir. Kapı, içi boş bir avluya açılmaktadır (175×151 cm) ve avlunun batısında tamamlanmamış bir mezarın başlangıcı olabilecek oval şekilli bir çukur bulunmaktadır.

Lahit No A: Lahitin yüksekliği 179 cm, mezarın yüksekliği 99 cm, uzunluğu 174 cm ve genişliği 51 cm'dir. İçinde üç mezar bulunmaktadır. Lahit ortasında yer alan mezar 1, uzunlamasına yerleştirilmiştir ve uzunluğu 200 cm'dir. Mezara 2'nin uzunluğu ise 178 cm'dir. Her iki mezarın yüksekliği 99 cm'dir ve üç mezar arasındaki duvarların kalınlığı 12 cm'dir.

Lahit No B: İki gömüden oluşmaktadır: Gömü 1 (171×62 cm) ve Gömü 2 (177×68 cm), aralarındaki duvarın kalınlığı 25 cm'dir. Lahitin toplam uzunluğu 212 cm, genişliği ise 208 cm'dir. Batıda, tamamlanmamış bir mezar ya da kemiklerin toplanması için açılmış bir çukur olan oval şeklinde bir çukurun kalıntıları bulunmaktadır (65×45 cm). Gömü 1'in üzerinde, bir meşale için kullanılan bir oyuk vardır (Resim 72).

Ondokuzuncu oda: Aynı şekilde yeraltındadır ve kapısı yukarıdan kemerli dikdörtgen şeklindedir. Üç oda içerir; her odada iki mezar vardır ve iki dairesel açılış bulunmaktadır (Resim 73).

Yirminci oda: Yeraltında gömülü, tamamen doldurulmuş üç mezar içermektedir. Kapı kare şeklinde ve kemerlidir; kapının iç tarafında, aydınlatma için kullanılan kare şeklinde iki oyuk bulunmaktadır (Resim 74).

Toplu Mezarlık

Doğal bir mağara, Qerine Dağı'nın kayalık yamaçlarında, Başayaz yönünde yaklaşık iki yüz metre ileride yer almaktadır. Bu alan, Jarbaniye Vadisi ile Qerine mezarları arasında bir orta nokta olarak kabul edilmektedir. Mağara, yaklaşık yirmi metre uzunluğunda ve on metre genişliğindedir ve zeminde düzensiz olarak oyulmuş birçok bireysel mezar barındırmaktadır. (Resim 75).

Bazı mezarların, tek kişilik mezar girişlerine benzer açıklıkları bulunmaktadır; ancak bu açıklıklar, iki veya üç mezarın yer aldığı biraz daha geniş çukurlara açılmaktadır. Mezarlar derin olup, bazıları bir buçuk metreyi aşan bir derinliğe sahiptir. Ayrıca, tamamen doldurulmuş bazı mezarların varlığı da söz konusudur; bu durum, bu alanda kullanılan gömme yöntemlerinin çeşitliliğini göstermektedir (Çizim 25)

Bir mezarda, zamanla yıpranmış bir açıklığın kalıntılarına rastlanmıştır; bu da alanın zaman içindeki değişimlerini yansıtmaktadır. Mezarlar arasında altı kare çukur bulunmaktadır ve mezarların düzeni başlangıçta sistematik bir şekilde başlamış, zamanla alanın doğası gereği düzensiz bir şekil almıştır. Mağara, 32 mezar açılımına sahiptir; bunlardan beşi içinde iki mezar bulundurmakta, biri ise üç mezar içermektedir. Ayrıca, inşası tamamlanmamış bir mezar daha bulunmaktadır; bu nedenle gerçek mezar sayısı 40 olarak belirlenmektedir. Giriş kısmı doğu yönündedir ve buraya 40 basamaktan oluşan bir merdivenle ulaşılmaktadır. Girişin önünde, Başayaz mezarları bulunmaktadır; ancak mağaranın çevresinde herhangi bir resim veya kabartma izi bulunmamaktadır. Bölgedeki ince yapılı bazı seramik parçaları, eski dönemlerde burada insan etkinliğinin varlığını gösterebilir (Resim 76,77,78).

Wadi al-Jarbaniyye (A): Mezarların Konumu Mezarlar, baş aşağı yönünde, Kırına mezarlarının 200 metre ilerisinde, Akrobwal'ın güneybatısında, yaklaşık yüksek bir yamaçta yer almaktadır.

Bu mezarlar, kayaya oyulmuş on mezardan oluşmakta olup, kuzeybatıya doğru yönelmiştir (Çizim 26)

Mezarlar

Mezar 1: Gömme yönü: Güneydoğu. İçinde üç mezar bulunmaktadır, her iki yanını da kuşatan kemerleri vardır ve mezar şekli dikeydir.

Mezar 2: İçinde bir büyük mezar bulunmaktadır, gömme yönü: Kuzeydoğu.

Kuzeydoğu tarafında kare şeklinde bir çukur bulunmaktadır.

Mezar 3: Dikey bir mezar olup, içinde iki mezar vardır. Üstteki mezarın üzerinde bir kemer bulunmaktadır, ancak gömme yönü belirsizdir; ayrıca bir kemer de mevcuttur.

Mezar 4: İçinde bir mezar bulunmaktadır, gömmek yönü: Kuzey. Mezarın altında bir kenar kalıntısı bulunmaktadır; bu durum, mezarın katmanlı olabileceğini veya cenaze amaçları için alt kenarın kapatılmış olabileceğini göstermektedir.

Mezar 5: Gömme yönü: Kuzeydoğu, ve üç mezardan oluşmaktadır. İç kısmı kemerli olup, ancak taşların yapısı nedeniyle mühendislik açısından tamamlanamamıştır. Mezarlardan 5 ve 6 arasında güneydoğu yönünde küçük bir kare bulunmaktadır.

Mezar 6: İçinde bir mezar bulunmaktadır, gömmek yönü: Kuzeydoğu. Mezar, 2 numaralı mezardan daha küçüktür.

Mezar 7: Bir kişi için olan mezar, gömme yönü: Kuzeydoğu.

Mezar 8: Gömülü, kuzey ve güney tarafında iki küçük kare bulunmaktadır.

Mezar 9: Bir kişi için olan mezar, gömme yönü: Kuzeydoğu.

Mezar 10: Aynı şekilde gömülü, küçük boyutlu ve mezar 8'den daha küçüktür; muhtemelen çocuklara aittir.

Arkeolojik Gözlemler: Mezarlar 4, 7 ve 9, yön, boyut ve yükseklik açısından benzerlik göstermektedir. Alanda, Roma-Bizans dönemine ait birçok seramik parçası bulunmuştur. Mezarın güneydoğu tarafında, her mezarın üzerini kaplamak için kullanılan taş ocaklarının kalıntıları gözlemlenmiştir. Güneybatıda, dört küçük merdiven bulunmaktadır; yanlarında bir mihrap kalıntısı mevcuttur. (Resim 79).

Wadi al-Jarbaniyye (B): Karşı yamaçta 50 metre uzaklıkta, kayalık bir kütle üzerinde de sekiz mezar bulunmaktadır. (Resim 80). Arazi sahibi Abu Mahmud, toprağını işlerken, bir iskeletin bulunduğu bir mezara rastlamış; sağ elinde bronz bir madeni para bulunmaktadır. (Resim 81). Bu buluntunun tarihini beşinci yüzyıla kadar belirleyebilmişimdir. Ayrıca, alanda bir fırın tabak da bulunmuştur (Çizim 27). Kayalık kütlenin altında, kemerli bir mihrap mevcuttur (Resim 82).

"Doğu tarafında, Jerbaniye mezarlıklarının yanında, geometrik olarak düzgün inşa edilmemiş iki mezar bulunan bir yer vardır. Her bir mezarın genişliği açısından mezarın boyutları küçük olduğu dikkat çekmektedir ve iki mezar arasındaki ayırıcı duvar da eşit değildir." (Resim 83).

Faqro)Alkahf) Mağara Mezarı: Mağara Mezarı, İskefta kasabasının üst yolunda, Fakro mahallesinde, Akrobwal'ın güneydoğu tarafında yer almaktadır. Bu mezar, üst kısımda ve altta bulunan mezarları içeren bir kayadan oluşmaktadır. Doğu kuzey tarafında, sayılarının 42 olduğu söylenen mezarların bulunduğu bir alan, yıkılarak üzerine bir okul inşa edilmiştir (Çizim 28).

Üst Mezarlar

Üst kısımda sekiz mezar, sağ ve sol taraflara dağılmıştır.

Sağ Taraf: Dört mezar bulunmaktadır.

Birinci Mezar: Ölçüleri: 170×87 cm. Kuzey tarafında yer almakta, üzerinde törenler için kullanılabilecek bir zemin ve avlu kalıntıları bulunmaktadır.

İkinci Mezar: Ölçüleri: 190×76 cm. Birinci mezarla bağlantılıdır; birinci mezar, ikinci mezarın üzerine dik konumlanmıştır.

Üçüncü Mezar: Ölçüleri: 181×66 cm. Güneydoğu yönünde, mezar kenarının altında izler bulunmaktadır; burada ölüye ait eşyaların konulmuş olması muhtemeldir.

Dördüncü Mezar: Ölçüleri: 187×29 cm. Ayrıca güneydoğu yönünde yer almakta olan dikey bir mezardır. İkinci ve üçüncü mezarlar arasında, cenaze işleri için kullanıldığı varsayılan kare bir çukur bulunmaktadır. (Resim 84).

Alt Mezarlar

Sol Taraf: Dört mezar bulunmaktadır.

Birinci Mezar: Ölçüleri: 185×78 cm. Dikey bir şekilde yer almakta, kuzey tarafında kare bir avlu kalıntıları bulunmaktadır.

İkinci Mezar: Ölçüleri: 188×70 cm. Avlunun sol tarafında, güneydoğu yönüne eğik bir şekilde yer alır.

Üçüncü Mezar: Ölçüleri: 187×69 cm. Üzerinde kare şeklinde bir çukur bulunmaktadır; bu, alandaki en büyük çukurdur.

Dördüncü Mezar: Ölçüleri: 211×83 cm. Kuzey tarafında, güney kuzey yönüne eğik bir şekilde yer almakta ve mezarların üzerini kaplamak için taş kesim alan Kuzey tarafında, güney kuzey yönüne eğik bir şekilde yer almakta ve mezarların üzerini kaplamak için taş kesim alanı bulunmaktadır.

İç Giriş: Kaya içinde, batı-doğu yönünde kare bir kapıya açılan yıkık bir giriş vardır. Girişin önünde, kare bir avluya açılan merdiven kalıntıları bulunmaktadır.

İç Kısım: Üç kemerli tavanlı oda kalıntıları içermektedir.

Sağ Taraf: Bir oda bulunmaktadır.

Orta Oda: Üç mezar içermektedir.

Sol Taraf: İki mezar bulunmaktadır.

Odalar, mimari açıdan hasar görmüş durumdadır ve kapının sağında bir açıklık izleri bulunmaktadır (Resim 85).

Telle el-Kuz Nekropoller: Keşfedilen nekropol grubu, "Baş el-Kuz" olarak bilinen bölgenin en kuzeyinde yer almaktadır. Bu terim, "küpün başı" anlamına gelmektedir. Bölge, Yabrud şehri yakınlarında bulunan kireç taşından oluşmuş parlak beyaz bir tepe ile tanımlanır. Uzaktan bakıldığında, tepe inci grisi bir renkte görünmektedir ve dikey yüksekliği yaklaşık 200 fittir. Tepenin alt kısmının eski bir mezarlık olduğu düşünülmektedir ve muhtemelen sadece Hristiyanlara ait olduğu tahmin edilmektedir. Üst yamaçlar ise yerel olarak "bawadır" olarak adlandırılan doğal oluşumlarla kaplıdır. Bu yamaçlar, alanı dev bir merdiveni andıran bir görünüme kavuşturmaktadır. Birinci bulgu, birinci mezardan üç metre uzaklıkta yer almaktadır. Bu mezar, açık bir dairesel kemerden oluşmaktadır ve girişinin taş bir levha ile kapatıldığına dair izler bulunmaktadır. Mezarın iç yapısı, üç kemerle desteklenen dikdörtgen bir şekle sahiptir. Mezar, her biri beş fit uzunluğunda üç oyuktan oluşmaktadır ve üst kenarlarında taş levhaları yerleştirmek için tasarlanmış oluklar bulunmuştur (Resim 86).

İkinci bulgu: Nebek şehrine giden doğu yolunda bir mağara mezarı keşfedilmiştir. Mezar, dikdörtgen bir çukur şeklinde olup yer altı mezarlığı olarak tasarlanmıştır. Üç alçak oyuk, cesetlerin yerleştirilmesi için ayrılmıştır. Mezarın sol tarafında, cenaze lambası yerleştirilmesi için bir alan bulunmuştur. Ayrıca, orta bölümün üzerinde küçük bir levha bulunmuş, ancak bu levha tahrip edilmiştir ve sadece Yunanca "N" harfi kalmıştır.

Kalan dekoratif unsurlar arasında bir güvercin şeklinde küçük bir oyma keşfedilmiştir. Mezarın içeriği arasında insan kemikleri ve külle dolu birkaç toprak testi

bulunmuştur, ancak bu testiler daha sonra kaybolmuş ve geriye yalnızca izleri kalmıştır¹²⁸ (Resim 87).

Kazılar sırasında, yerel halk tarafından tam bir iskelet çıkarılmıştır, ancak araştırmacılar yalnızca küçük, yeşil renkli bir kemik parçası elde edebilmiştir. Bu durum, iskeletin uzun süre bir metal madde ile temas halinde olduğunu ve bu nedenle renginin değiştiğini göstermektedir.

Bu nekropoller, ölüme ilişkin dini ve kültürel uygulamaların derin bir anlayışına dayanan çok katmanlı defin ritüellerine işaret etmektedir. Taş oluklar, toprak testiler ve oyma süslemeler gibi arkeolojik kanıtlar, mezar yapımında ileri düzeyde bir zanaatkarlık ve düzen olduğunu göstermektedir. Testilerdeki kül varlığı, belki de ceset yakma veya definle ilgili sembolik ritüeller içeren özel cenaze uygulamalarını işaret etmektedir.¹²⁹

Diğer siteler : "Eskifta bölgesinde, katmanlı mezarların karşısında, belirgin olmayan bir mezar bulunmaktadır; bu durum, mezarın doğasının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu mezarın taş bir tabut mu yoksa Yabrud'u etkileyen yıkıcı deprem sonrası düşen bir taşın içinde mi oyulmuş olduğu kesin olarak anlaşılamamaktadır.

2. mezar, El-Ayrid Dağı'nda bulunmaktadır ve tamamlanmamış olan mezarın altında bir taş nişi yer almaktadır; bu durum, Mehmet Hoca Mezarı ve Râsayn mezarlarını hatırlatmaktadır (Resim 88).

3. mezar ise, Eskifta bölgesinde, tekil mezarın karşısında, katmanlı mezarların yanında yer alan bir mağara içinde üç mezardan oluşmaktadır. Bu mezar, alt kısmı oval bir şekle sahip olmasıyla dikkat çekmektedir (Resim 89).

Son mezar ise, El-Ayrid Dağı'nda, Kırina'ya giden yol üzerindedir. Burada, içinde bir mezar olduğu söylenen büyük bir taş bulunmaktadır. Bu taş, mağara mezarına benzemekte, ancak yer sahipleri tarafından kişisel amaçlar için tamamen tahrip edilmiştir.

El-Ayrid Dağı'nın karşısında bulunan Kırina Dağı'nda (Resim 90). zirvede mezarları içermesi söylenen üç kapı bulunmaktadır. Sorulması gereken soru şudur: Bu kapılara merdivensiz nasıl çıkmışlardır?

¹²⁸ Burton, ve Tyrwhitt Drake, 365.

¹²⁹ Burton, ve Tyrwhitt Drake, 366.

Güvenlik koşulları nedeniyle oraya ulaşamadım. Bu dağın arkasında, "kilise" olarak bilinen bir bölgede, jarbaniye mezarlarına benzeyen üç mezar bulunmuştur. Burada üç mezar kazılmış, ancak geri kalanları için kazı tamamlanmamıştır. Bu mezarların içinde, Bizans dönemine ait lambalar bulunmuştur; ancak ne yazık ki, araştırma henüz yayınlanmamıştır. Bu, Şam kırsalındaki Antik Eserler Dairesi Müdürü Jihad al-Kahil'in bana söylediği şeydir; kendisi orada bir kazıcıydı.

3.2.2. Yabrud'daki Helen ve Konstantin Kilisesi

Yabrud'daki Helena ve Konstantinos Kilisesi, Suriye'nin ve Orta Doğu'nun en eski kiliselerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu kilise, Yabrud'un kalbinde yer almakta olup, tarihi derinliği ve benzersiz mimarisi ile dikkat çekmektedir.¹³⁰

Eski Yabrud tapınağı, dördüncü yüzyılda yerel Hristiyanların talebi ve Kraliçe Helena'nın desteğiyle bir kiliseye dönüştürülmüştür. Hristiyanlığa verdikleri destekten dolayı, kiliseye bu iki ismin verilmesi onurlandırılmıştır.¹³¹ (Resim 91,92).

Tarihi Kişilikler

Helena: Roma İmparatoru Büyük Konstantinos'un annesi olan Helena, Hristiyanlığa verdiği destekle tanınmaktadır. Kudüs'e giderek İsa'nın izlerini aramış ve gerçek haç gibi birçok önemli dini eseri keşfetmiştir.¹³²

Büyük Konstantinos: Hristiyanlığı benimseyen Roma İmparatoru, Hristiyanlığı Roma İmparatorluğu'nun resmi dini haline getirmiştir. Bu durum, Hristiyanlığın Roma dünyasında yayılmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Sonuç olarak, Helena ve Konstantinos Kilisesi" adı yalnızca iki tarihi kişiliğe atıfta bulunmakla kalmaz, aynı zamanda derin anlamlar ve önemli dini semboller taşımaktadır. Bu isim, Konstantinos ve Helena'nın Hristiyanlık tarihindeki önemini ve inancı güçlendirmedeki rollerini vurgular.

Ayrıca, bu isim, yapının pagan bir tapınaktan Hristiyan bir kiliseye dönüşümünü simgeler; bu da o dönemde gerçekleşen büyük dini değişimleri yansıtır. Bunun yanı sıra,

¹³⁰ <https://www.wondermondo.com/yabroud-cathedral.com>

¹³¹ <https://gcatholic.org/churches/asia/6350.htm.com>

¹³² S. Scholastikos, *Kilise Tarihi (306 - 43 Yılları)*. Çev. A. C. Zinos, Arapça Çeviri: Dr. Baba/ Paula Sawiris, İnceleme: Anba Epifanios, Anba Makar Manastırı Başrahibi, 110.

isim, Helena'nın kutsal yerleri keşfetmek için ünlü yolculuğunu gerçekleştirdiği Kudüs ile de sıkı bir şekilde bağlantılıdır,¹³³ bu da kiliseye özel bir ruhsal boyut ekler.

Kısacası, "Helena ve Konstantinos Kilisesi" adı Hristiyanlığın yayılmasında merkezi bir rol oynamış iki kişiliği onurlandırmakta ve bu yapının tarihi ve dini önemini yansıtmaktadır; bu yapı, dini tarihteki büyük dönüşümlerin tanığı olarak kalmaktadır.

Kudüs'e olan yolculuğu, Yabrud'daki Helen ve Konstantinos Kilisesi'nin inşası için ana teşvik olmuştur. (Resim 93).

Yabrud Kilisesi, Hristiyanlığa verdikleri destek ve kutsal yerleri keşfetmeleri nedeniyle Helena ve Konstantinos'a adanmıştır.

Kilisenin varlığı, Yabrud'daki kilise ile Kudüs arasında manevi bir bağ oluşturur.

Kilise: Büyük Konstantinos ve Helena'ya adanmış Kilise, yerel geleneklere göre, Yabrud'daki "Jüpiter" tanrısına ait pagan tapınağının dönüştürülmesiyle inşa edilmiştir. Bu Kilise, Qalamun'daki en büyük kiliselerden biri olarak kabul edilmektedir ve orijinal olarak "Ba'al Shamin", güneş tanrısına adanmış bir Aram tapınağıydı. Romalıların Suriye'yi işgalinden sonra, MÖ 64 yılında yapıda değişiklikler yapılmıştır.

Mimari Özellikler

Dikdörtgen bir şekil almış (30m × 19m) ve Basyan ailesi döneminde (22-235) büyük bir apse eklenmiştir. Tapınaktaki tanrıya olan ibadet, 326 yılına kadar devam etmiştir. o yıl, azize Helena Yabrud'u ziyaret etmiştir.

Kilise, bazilika mimarisini benimsemiştir. Bazilika, dikdörtgen şeklinde bir yapı olup, paralel sütunlarla üç nef'e ayrılmıştır. Bu neflerin ortasında yer alan ana nef, yan neflere göre daha yüksek olup, üst kısmında bulunan pencereler sayesinde doğal ışığın içeriye girmesini sağlar. Bazilikanın sonunda, genellikle kubbe veya süslemelerle kaplanmış olan "apsis" adı verilen yarım dairesel bir cephe bulunur.

Başlangıçta bazilika, Roma kraliyet saraylarında ticari işlemler veya adli amaçlar için kullanılan bir yapı tipi olarak işlev görüyordu. Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte, kilise bazilikanın mimari formunu benimsemiş ve 5. yüzyıldan itibaren kiliseler için resmi

¹³³ <https://Web.Archive.Org/Web/20230604114719/Https://Sana.Sy/?P=152471>.

bir model haline gelmiştir. Hristiyan bazilikaları, dekoratif sütunlar, oyulmuş kemerler ve süslü kaplamalar gibi dış mimari estetik unsurlar eklenerek yeniden şekillendirilmiştir.¹³⁴

Kilisen, kasabanın ortasında, piskoposun sarayına yakın bir konumda bulunmaktadır ve dönemin diğer kiliseleri gibi doğuya tam olarak yönlendirilmemiş, hafifçe kuzeye kaymıştır; bu da onun önceki güneş tapınağı olduğunu göstermektedir (Çizim 29).

Kilisenin üç nişi hâlâ tamdır ve duvarları iki ile üç metre arasında bir Kilisenin arka tarafında, ana sunağın arkasında üç büyük pencere bulunmaktadır; 21 Haziran'da güneş ışığı tam olarak batı duvarının ortasına, kapının üzerine düşmektedir (Resim 94,95).

Kiliseye girmek için, dikdörtgen şeklinde ve kilisen genişliğinde camlı bir ahşap kapıdan geçmek gerekmektedir. Sağ tarafta, içeriye giden alçak bir

yan kapı bulunmaktadır; kuzeybatı köşesinde ise dışarıya açılan başka bir kapı vardır. Ortada, kilisenin ana kapısı yer almaktadır (Resim 96,97).

Kilisenin yapımı büyük taşlarla inşa edilmiştir; bazı bölümlerinde farklı yapıların olduğu görülmektedir, bu da bazı duvarların yıkılıp yeniden inşa edildiğini gösterir. Alt kısmındaki yapı, üst kısmından daha sağlamdır, bu da uzun bir mimari dönüşüm geçmişine işaret etmektedir.

Eski binaların kalıntılarından ve bahsedilen pagan tapınağının taşlarından, batı duvarında yerden 3 metre yükseklikte, ters yazılmış Yunanca bir yazı taşıyan büyük bir taş bulunmaktadır (Resim 98).

18. yüzyılın ortalarında, bölge şiddetli bir depremle sarsıldı ve kilise kilisesi büyük ölçüde etkilendi. 1834 yılında kilise yeniden ibadete açıldı ve duvarları yükseltildi. Ne yazık ki, yapılan onarım ve yenileme işlemleri, kilisenin orijinal güzelliğini ve zarafetini kaybetmesine neden oldu. Ayrıca, 20. yüzyılın başlarında kilisenin batı duvarının yükseltilmesiyle yapılan sonraki tamiratlar da başarılı olmadı Kilisenin üç nişi hâlâ tamdır ve duvarları iki ile üç metre arasında bir yükseklik korumaktadır. Kilisenin zemininde mermer yer almakta ve her iki tarafta bir sıra ahşap sandalye bulunmaktadır. Tavan yüksek ve düz olup, altında dikdörtgen pencereler bulunan boşluklar vardır (Resim 99). Kilisede, spiral bir merdivenle çıkılan yüksek bir ahşap kürsü bulunmaktadır bu kürsünün

¹³⁴ S. Rahme, *Sanat Tarihi 2: Ortaçağ Sanatları*, Şam Üniversitesi, Şam 2022, 25.

yuvarlak cephesi, orta boyutlarda on bir eski simgeyle süslenmiştir. Ziyaretçi, kutsal alana çıkmak için üç mermer basamaktan geçer ve kilisenin genişliğinde, ikonların yerleştirilmesi için tasarlanmış güzel ve yüksek bir mermer ikonostasis yer almaktadır. Bu ikonostasis, alt katında kapılarda bulunan dokuz büyük simge ile süslenmiş dokuz açıklıktan oluşmaktadır; bunlardan biri azizler Konstantin ve Helena'ya aittir. Üst katta, 35 orta boy simge bulunmaktadır (Resim 100).

Yabroud Yazıtı: Yabroud yazıtı şu anda Yabroud Kilisesi'nin ana girişinin sol tarafında bulunmaktadır. Bu yazıt, kutsal mekânda yapılan rastgele değişikliklerin ardından 1944 yılında mevcut yerine yerleştirilmiştir. Yabroud Piskoposu Gregory Ata (1815-1899), 1849'dan 1899'a kadar Yabroud piskoposluğu yapmıştır ve şehrin tarihi kalıntıları hakkında ayrıntılı bir tanım bırakmıştır.

Ata, bu yazıtın, kasabanın kuzeydoğusunda bulunan Meryem Ana Kilisesi'nden geldiğini belirtmiştir. Daha sonra yazıt, mevcut kilisenin yanında yer alan Aziz George Kilisesi'ne taşınmıştır. Bloku taşıyan kişi Gergüs Malih, oymanın putperest bir sahneyi temsil ettiğine inanarak bloğun sağ üste birini tahrip etmiştir. Yükseltilmiş beşik, üç sıra küp içermekte ve İsa bebeğin bu küpler içinde sarılı olduğu görülmektedir. İsyan sembolü, bebeğin bedenini korumuş ancak yüzüne zarar vermiştir. Oymanın genel konumuna bakıldığında, yüzü sola dönüktür ve başının üzerinde küçük bir yıldız asılıdır. Bu yıldız genellikle doğum sahnelerine eşlik eden bir simgedir.

Bu yazıt, beyaz, sert ve cilalı taştan yapılmış dikdörtgen bir levhadan oluşmaktadır. Levha, orta mihrabın üzerine ters çevrilmiş bir şekilde yerleştirilmiştir. Taşın genişliği 90 cm, kalınlığı 5 cm ve uzunluğu 1.55 m'dir. Ancak taşın orijinal uzunluğu, sol tarafının kırılması sonucu 1.80 m'dir. Levha, 90 cm × 34 cm boyutlarında bir görüntüyü çevreleyen süslü bir yazıt içermektedir. Bu görüntü, doğumu temsil eden eski bir sahneyi göstermektedir. Yabroud'da bulunan oyma, Hz. İsa'nın doğumunu betimleyen en nadir örneklerden biri olup, geleneksel Helenistik sanatı ile erken Suriye etkilerini birleştirir. Bu oyma, sahnenin manevi ve insani boyutunu yansıtarak, hem sanatsal hem de teolojik bir yaklaşım sunar.¹³⁵

- Oyma ve Figürler: Oymanın ana sahnesinde, bezlere sarılmış bebek İsa, üç sıralı küplerden oluşan bir beşik içinde görülür. Oyma, sağ tarafından zarar görmüştür;

¹³⁵ ???????

- Beşiğin Yanındaki Hayvanlar: Beşiğin yanında iki hayvan yer alır: öküz ve eşek. Sınırları zarar görse de, hayvanların kimliği Yunan yazılarıyla doğrulanmıştır. Bu hayvanların varlığı, sahte Matta İncil’inde belirtilen şu pasajla uyumludur: "İsa'nın doğumunun üçüncü gününde, kutsal Meryem, mağaradan çıktı ve bebeği beşiğe koymak için ahıra girdi"¹³⁶(Resim 101,102,103).

Roma dönemine ait bu lahit üzerindeki oyma, kutlama sahnesini yeniden canlandırarak bu kavramın doğuya taşınmasına işaret etmektedir. İki hayvanın varlığı, doğum sahnelerinin temel bir unsuru olarak karşımıza çıkar ve bu, batıdan doğuya taşınmış Latin ve Roma kökenli bir gelenektir. Yabrud oyması, bu geleneğin bilinen tek örneğidir. Bu iki hayvan, 15. yüzyıla ait Monza ve Bobbio şişelerinde de görülmektedir; ancak Yabrud'daki tasvir, yüzlerin ve ifadelerin netliği ile öne çıkmaktadır¹³⁷.

Eski çağlarda ve Rönesans döneminde sanatçılar, genellikle Meryem'i yeni doğmuş çocuğunu sevgiyle sarmalayan şefkatli bir anne olarak tasvir ederdi. Ancak, daha eski sanatçılar tamamen farklı bir bakış açısı sunmuşlardır. Bizans sanatına aktarılan ilk biçim, idealist ve teolojik düşüncelerle yüklü bir temsil sunar ve doğumun acılarını yansıtan sahneler içerir.

Meryem genellikle bir yatakta ya da örtüyle kaplı bir yastıkta uzanmış olarak tasvir edilir, başını oğlundan uzağa çevirmiş ve korku dolu bir bakışla. Bazen ise oturmuş bir şekilde, başını koluna yaslamış ve yere doğru bakarken gösterilir. Bu sahnelerde bebek kumaşlara sarılı olarak resmedilir ve bir beşik yerine bir sunak üzerinde dinlenir; bu, onun kurban olarak doğduğuna dair sembolik bir göndermedir. Bu sahneler, ruhun yalnızlığını yansıtan derin bir sessizlik ve tefekkür içerir ve esere büyük bir manevi ihtişam kazandırır.

Yabrud oyması, Meryem'in acılı duruşuyla Suriye geleneklerine benzese de, ikonografik konularda bu geleneklerden uzaklaşır. Bu ikonografilerin başlangıcında iki ana gelenek görülür:

İlk olarak, büyüklüğü yücelten, dengeli hareketler, sade ve ideal kompozisyonlarla karakterize edilen Helenistik-Yunan geleneği İkincisi, hayatı ve duyguları ifade etmeye odaklanan, sıradan ve hatta mütevazı detayları sunmaktan çekinmeyen doğu geleneği

¹³⁶ Nasrallah, 38

¹³⁷ Nasrallah, 39

Suriye doğum sahneleri, Kapadokya ve Bizans ikonografisi üzerinde etkili olmuş, Meryem'in doğum sırasındaki çeşitli duruşlarını temsil etmiştir. Bu temsiller, İsa'nın insan doğasını gerçekten aldığını vurgular. Meryem genellikle iki ana şekilde tasvir edilir:

1. Sırtüstü yatmış veya açıkça oturmuş, önüne bakar halde; kolları yanında veya dizlerinin üzerinde dinlenirken.
2. Hafifçe yana dönmüş, izleyiciye bakar halde; başını koluna dayarken, diğer kolunu öne doğru uzatarak göğsünü bir örtü gibi sarmış halde."¹³⁸

Yazılar ve Kitabeler: "H AFIA MAPIA" yazısı, oymanın tarihini anlamamızda önemli bir rol oynar. Efes Konsili'nden sonra Meryem'in ilahi anneliği ilan edilmiş ve "Theotokos" unvanı yaygınlaşmıştır.

Yabrud Oyma Sanatı ve Tarihsel Bağlamı

Monofizit Köken Hipotezi ve Efes Konsili Bağlantısı

Yabrud oymasının kökeni hakkında bazı araştırmacılar, bunun monofizit (tek tabiatçılık) teolojik anlayışına dayandığını ve 6. yüzyıla ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. Biz ise bu oymayı Efes Konsili'nin tarihine bağlayan bir gösterge olarak değerlendirmekteyiz. Bu oyma, ya konsilden hemen önce ya da birkaç yıl sonra yapılmıştır. Konsil kararlarının Kelmoun Dağları'na ulaşmasının birkaç on yıl aldığı göz önüne alındığında, bu hipotez güç kazanmaktadır¹³⁹.

Yabrud Bölgesinin Hiyerarşik Durumu

Görünüşe göre, o dönemde Yabrud bölgesi henüz organize bir kilise hiyerarşisine sahip değildi. Efes Konsili sırasında, Yabrud muhtemelen Şam piskoposu ya da yakın bir merkezden (örneğin, Busrâ veya Danba) bir piskopos tarafından temsil edilmiştir. Bu durum, bölgenin henüz kurumsal bir dinî yapıya sahip olmadığını göstermektedir.

Monofizit ve Halkidyon Konsili Çatışması

Monofizit anlayışın Yabrud ve çevresinde güçlü bir etkiye sahip olmamasına rağmen, bu durum ilginç bir tarihsel ayrıntı sunar. Halkidyon Konsili'nde, Qara'dan Dada ve Yabrud'dan Eusebius adlı piskoposlar, Şam piskoposu Teodor aracılığıyla sapkınlığı reddettiklerini ifade etmişlerdir. 16 Mart 457 tarihinde, bu piskoposlar Fenike II.

¹³⁸ Nasrallah, 40

¹³⁹ Nasrallah, 41

Konsili'nde, İskenderiye Halkidyon piskoposu Proterius'un öldürülmesini protesto eden bir mektup göndermişlerdir¹⁴⁰.

Antakya'da Sevirus'un Seçimi ve Sonuçları

26 Kasım 512 tarihinde Antakya'da Sevirus'un patrik olarak seçilmesinin ardından, birçok piskopos kaçak tarafı desteklemiştir. Bu piskoposlar arasında Yabrud'dan Thomas ve Şam'dan Thomas yer almıştır. Qara piskoposu Halkidyon Konsili'ne sadık kalırken, Yabrud'daki Thomas, 518 yılında İmparator Anastasius tarafından Suriye çölüne sürgün edilmiş ve burada 519 yılında ölmüştür. Thomas'tan sonra Yabrud'da her zaman Halkidyon'a bağlı piskoposlar görev yapmıştır.

Oyma ve Bizans Geleneği

Episkopos Ata'nın notlarına göre, oyma üzerinde Meryem'in başında üç küçük haç bulunduğu belirtilmiştir. Ancak, bu haçlar mevcut oymada görünür durumda değildir. Oymanın 1850 yılında daha iyi korunmuş olduğu tahmin edilmektedir. Meryem'in giysilerindeki haçlar, saf Bizans geleneğini temsil etmektedir. Bu haçlar, Meryem'in üçlü bakireliğini (doğumdan önce, doğum sırasında ve doğumdan sonra) simgeleyen ikonografik bir unsurdur.¹⁴¹

Sayyid Kilisesi: Mimari ve Tarihsel Bir İnceleme

Sayyid Kilisesi'nin dış duvar kalıntıları günümüze kadar korunmuştur. Doğu duvarı ve güneydoğu köşe duvarı temel yapısını kısmen korurken, diğer duvarlardan geriye yalnızca kalıntılar kalmıştır. Duvarlardaki boşluklar, bir zamanlar yumuşak kireç taşlarıyla doldurulmuştur. Kilisenin iç kısmında ise yapının iki metre yüksekliğinde toprakla doldurulduğu görülmektedir.

Kilise, 32.50 metre uzunluğa ve 17.20 metre genişliğe sahiptir. İç mekan üç nef ayrılmıştır. Merkez nefin genişliği 6.50 metre olup, büyük olasılıkla kare taş bloklardan yapılmış sütunlarla desteklenmiştir.

Kilisenin girişinin yanında, her biri 0.65 x 0.55 metre boyutlarında iki mezar taşı bulunmuştur. Ayrıca, çapı 0.55 metre olan iki yumuşak kireç taşı sütunu kalıntılarda ortaya çıkarılmıştır. Bu unsurlar, neflerin tasarımıyla uyumludur ve kilisenin içinde bir

¹⁴⁰ Nasrallah, 42

¹⁴¹ Nasrallah, 43

sunanın yanı sıra iki yan girişin bulunduğunu göstermektedir. Merkezi sunak tamamen yıkılmıştır; ancak yan apsisler hala ayakta. Her apsis, 3.60 metre genişliğinde olup ortasında kemerli bir açıklık bulunmaktadır.

Kilisenin yapımında iki katmanlı bir inşaat tekniği kullanılmıştır. Alt temeller, orta boy büyük taş bloklardan oluşurken, üst katmanlar, doğu duvarında hala görülebilen küçük yumuşak taş bloklardan yapılmıştır. Apsis yapısı da bu iki katmanlı teknikle inşa edilmiştir¹⁴².

Güney apsisi, günümüzde hala çiftçilikle uğraşan köylülerin evlerinin duvarlarını kaplamak için kullandığı çamur ve saman karışımı bir kaplamaya sahiptir. Buna karşılık, kuzey apsisi eski kireç kalıntılarını korumaktadır.

Güvenilir yaşlı köylüler, merkezi sunanın üç açıklığa sahip olduğunu doğrulamışlardır. Bu tanıklıklar, sunanın mimari tasarımının önemini vurgulamaktadır.

Sayyid Kilisesi, Bizans dönemine ait dini mimarinin olağanüstü bir örneğini sunmaktadır. Kullanılan yapı malzemeleri ve inşaat teknikleri, o dönemdeki sanatsal ve mimari gelişimi yansıtmaktadır. Ayrıca, kilise Yabrud bölgesinin erken dönem Hristiyanlık tarihinde önemli bir dini ve kültürel merkez olarak rolüne ışık tutmaktadır (Resim 104,105).

¹⁴² Nasra Llah, 44

Tablo 2. Yabrud'daki Kiliseler

Kategori	Kilise Adı	Açıklama
Camiye Dönüştürülenler	Aziz Nikolaos Kilisesi	Yabrud'un en büyük kilisesi ve kiliseden sonra ikinci sıradadır. Güneybatı mahallesine hizmet ederdi ve günümüzde en büyük camidir.
	İlyas Peygamber Kilisesi	Günümüzde Müslümanlar tarafından zaviye olarak kullanılmaktadır ve Aziz Nikolaos Kilisesi'nin güneyinde yer alır.
	Aziz Georgios Kilisesi	Günümüzde "Hıdır Zaviyesi" (Aziz Georgios) olarak bilinir. Kale mahallesinde (Al-Hara Al-Aliya) bulunmaktadır.
	Azize Zenobia Şapeli	Aziz İlyas Kilisesi'nin yakınında bulunur. Daha önce "Zenob" veya "Zeyneb" olarak bilinen bu şapel, günümüzde İslam okuluna dahil edilmiştir. ¹⁴³
Harabe Halinde Olanlar	Aziz Georgios Kilisesi	Roma tapınağının yanında yer alıyordu. Yıkılmış ve taşlarının bir kısmı tapınağa taşınmıştır. 1834 yılında Rum Katolikler için ibadet yeri haline getirilmiş ve bugün YABRUD'un en büyük kilise olarak kullanılmaktadır.
Hâlâ Ayakta	Aziz İstefanos Kilisesi	1834 yılından beri Rum Ortodoksların elindedir. Yakın zamanda restore edilmiştir. İçerisinde Kral Agrippa II'ye ait Yunanca bir yazıt bulunmaktadır.

Yabrud Manastırları

Tablo 3. Yabrud'daki En Önemli Dört Manastır:

Manastır Adı	Açıklama
Kounan Manastırı	Ras Ayn (Büyük Kaynak) bölgesinde, Qarina Kaynağı'nın yakınında, Yabrud'un batısında bulunuyordu. Günümüzde sadece adı ve bazı izleri kalmıştır.
Aziz Saba Manastırı	Yabrud'un batısında, Skifta Vadisi'nin zirvesinde yer alır. Günümüzde manastırdan geriye sadece kayada bir yarık kalmış ve halkın adaklarını kabul etmektedir.
Al-Masideh Manastırı	Yabrud'un batısında yüksek bir tepenin üzerinde bulunur. Az sayıda kalıntı ve yerden çıkan taşlar vardır. Bir zamanlar rahiplerle dolup taşan bir manastırdı. ¹⁴⁴
Deyr al-Sayyida	: Bu manastırdan geriye diğer manastırlara göre daha fazla kalıntı kalmıştır. Manastır, Yabroud'un kuzeyinde, bahçelerin arasında ve evlere yakın bir konumda bulunmaktadır.. ¹⁴⁵

¹⁴³ Athanasius, 333¹⁴⁴ Athanasius, 334¹⁴⁵ Athanasius, M. (1997) s 334

3.2.3. Yabrud Çevresindeki Mezarlar

Ra's al-Ma'ara :Ra's al-Ma'ara, Şam kırsalındaki Kalamun bölgesinde, Doğu Lübnan Dağları'nda, deniz seviyesinden 1600 metreden fazla yükseklikte bulunmaktadır. Yabrud şehrinin batısında yer alan bu kasaba, Yabrud'a yaklaşık 13 km uzaklıktadır. Ra's al-Ma'ara, yaz aylarında ılıman, kış aylarında ise soğuk bir iklime sahiptir ve kar yağışı almaktadır.¹⁴⁶

Osmanlı döneminde "Ma'ra Baş, Baş Kürdi veya Baş Girdi" olarak adlandırılan bu yer, "Ma'ra" ile ilişkilidir; çünkü isim Süryanice olup "mağara" anlamına gelmektedir.¹⁴⁷

Kasabanın çevresinde Yabrud şehri, Muşarraf kasabası, Cebbe köyü, Ra's al-Ayn köyü, Sarha köyü ve Lübnan'daki Arsal kasabası gibi birkaç komşu bölge bulunmaktadır. Bu bölgelerde süslü açıklıkları olan yapılar, çeşitli zeytinyağı işleme yerleri ve mezarlar yer almaktadır.¹⁴⁸ Köyü domine eden yüksek bir tepenin güney yüzünde, "Kale" olarak adlandırılan büyük bir mağara bulunmaktadır. Bu mağaranın duvarlarına farklı yüksekliklerde birçok küçük konut oyulmuştur. Bu konutlar, bir dizi oda, kapı ve pencere ile katmanlar halinde inşa edilmiştir; bazıları süslü açıklıklara sahiptir. Ayrıca, burada da zeytinyağı işleme yerleri bulunmaktadır. Bu yapılar, Roma ve Bizans dönemlerinde kasabanın ekonomik olarak aktif bir yaşam sürdürdüğünü göstermektedir.¹⁴⁹ Halk arasında, şu anda Ali Obeid'in evi olan bir yerde "Tegleb Manastırı" adıyla anılan bir manastırın varlığına dair bir hatıra bulunmaktadır. Kazılar sırasında bu manastırın surları ve ahşap haçlar bulunmuştur.¹⁵⁰

Vadi kenarları kesilmiş olup, bazı yerlerde mağara oluşturmak amacıyla kazılmıştır. Sol kıyıda, yerleşimin başlangıcında, uzun, karanlık ve kemerli bir tünel bulunmaktadır. Bu tünel "Ra's al-Ma'ara Kalesi" olarak bilinir ve muhtemelen eski bir Laura kilisesi veya

¹⁴⁶ Taysir Muhammad Diab, *Kalamun Bölgesinde*, Dar Al-Yanabi, 1. Baskı, Şam 2004, 73.

¹⁴⁷ <https://www.marefa.org/%D8%B1%D8%A7%D8%B3,%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D8%B1%D8%A9#:~:text=%D9%83%D8%A7%D9%86%D8%AA%20%D8%AA%D8%B3%D9%85%D9%89%20%D9%81%D9%8A%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B5%D8%B1%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%20%28%D8%A8%D9%85%D8%B9%D8%B1%D8%A9%20%D8%A8%D8%A7%D8%B4%20%D8%A3%D9%88,%D8%A5%D9%84%D9%89%20%D8%A7%D8%B3%D9%85%20%D8%AC%D8%AF%D9%8A%D8%AF%20%D9%88%D9%87%D9%88%20%28%D8%B1%D8%A3%D8%B3%20%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D8%B1%D8%A9%29%D9%88%D9%87%D9%88%20%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D9%85%20%D8%A7.com>

¹⁴⁸ Diab, 73

¹⁴⁹ Amiri ve Ruya, 127.

¹⁵⁰ Diab, 74.

manastırdır. Her kapının üzerindeki pencereler, daha küçük mağaraların ibadet yeri olarak kullanıldığını göstermektedir. Yumuşak kireçtaşı kayaları, aşınma izleri taşımaktadır; bu da zindanlara giden merdivenlerin kalıntılarını bırakmıştır. Sağ taraftaki mağaraların, Beyrut'tan Palmyra'ya kadar uzanan dış nekropolün bir parçası olması muhtemeldir ve klasik yerleşimlerin ana girişi olarak işlev görmektedir.¹⁵¹ Antik zamanlarda ölülerini kayalara gizleyen insanlar, modern zamanlarda ölülerini beyazla boyanmış ve çeşitli şekillerde süslenmiş mezarlara gömmeyi tercih etmektedir.¹⁵²

Bu kaleye "Kale" denmesinin sebebi, dört katlı yapısıyla birlikte pek çok odaya sahip olmasıdır. Her kat, her seviyede bir açıklık aracılığıyla birbirine bağlanmaktadır. Bu kale, sol tarafta yer alan başka bir bölümle, ortada bulunan su kanalıyla bağlantılıdır.

Bu kanal Roma dönemine aittir ve Ra's al-Ma'ara'ya doğru yaklaşık batıya yönelen üç dal ile beslenmektedir. (Resim 106,107).

Ra's al-Ma'ara'nın güneyinde, Bizans dönemine ait mezarlar bulunmaktadır. Bu mezarlar, kapıları süslenmiş olan 10 oda (naos) biçimindedir ve küçük bir tepe üzerindedir. İç kısımda renk veya yazı izleri bulunmamaktadır; ancak bu alanın restorasyona ve temizliğe ihtiyacı vardır. (Resim 108,109).

¹⁵¹ Burton ve Tyrwhitt Drake, 59.

¹⁵² <https://www.Marefa.Org/%D8%B1%D8%A7%D8%B3,%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D8%B1%D8%A9#:~:Text=%D9%83%D8%A7%D9%86%D8%Aa%20%D8%Aa%D8%B3%D9%85%D9%89%20%D9%81%D9%8a%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B5%D8%B1%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%Ab%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8a%20%28%D8%A8%D9%85%D8%B9%D8%B1%D8%A9%20%D8%A8%D8%A7%D8%B4%20%D8%A3%D9%88,%D8%A5%D9%84%D9%89%20%D8%A7%D8%B3%D9%85%20%D8%Ac%D8%Af%D9%8a%D8%Af%20%D9%88%D9%87%D9%88%20%28%D8%B1%D8%A3%D8%B3%20%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D8%B1%D8%A9%29%D9%88%D9%87%D9%88%20%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D9%85%20%D8%A7>

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM YABRUD'DAKİ MİMARİ YAPILARIN ÇEVRE KÜLTÜRLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Maalula

Maalula, Şam'ın kuzeydoğusunda, yaklaşık 55 km mesafede yer alır ve deniz seviyesinden ortalama 1500 metre yükseklikte bulunur.¹⁵³ (Harita 8)

Kökleri Aramice dönemine dayanır ve hala halk Aramice dilini konuşmaktadır.

Roma döneminde gelişmiş bir yerleşim yeri olup önemli mimari yapılar barındırmıştır.

Bizans döneminde de gelişimini sürdürmüş, çok sayıda kilise ve manastır yapılmıştır.

Başlıca Cenaze Yapıları

1. Bireysel Mezarlar:

Kayaya oyulmuş mezarlar, özellikle doğu vadisinde ve köy çevresinde bulunmaktadır.

2. Toplu Mezarlar:

Oda "Naos" tarzında yapılmış mezarlar olup, köyün farklı yerlerinde ve çevresinde yaygındır.

3. Salon Mezarlar:

Maalula'ya özgü bir modeldir ve Şam kırsalında bir benzeri yoktur.¹⁵⁴

➤ Huri Yusuf Mağarası(Resim 110,111):

Safir Maalula Oteli'nin avlusunda yer alır.

5x6 metre boyutlarında büyük bir salon içerir. Yunan yazıtları ve Roma süslemeleriyle dekore edilmiştir.

¹⁵³ R. Aldaher, "Traditional Architecture of Maaloula: Typology And Materials Methods", *Periodica Polytechnica Architecture*, 52(2), 2021, 146.

¹⁵⁴ Amiri ve Ruya, 216

Tavanında, Roma tanrısı Jüpiter'i ve Roma İmparatorluğu'nu simgeleyen kanatları açık bir kartal figürü bulunur.

Bizans döneminde küçük bir kiliseye, sonrasında ise muhtemelen bir şaraphaneye dönüştürülmüştür.

➤ Deyr Mar Sarkis Tepesi Mezarları: (Resim 112).

- Dışta bir hol veya koridor ile başlayıp kare şeklinde oyulmuş bir salona bağlanır.
- Salon, tabut yerleştirmek için oyulmuş nişler, cenaze dolapları ve oturma sıraları içerir.
- Roma dönemine ait yazıtlar ve çeşitli süslemeler barındırır.

Yazıtlı Mezarlar ve Konut Kullanımları

Deyr Mar Sarkis Manastırı'nda bazı taş yazıtlar korunmuş olup, bu yazıtlarda Yunanca olarak ölen kişilerin isimleri ve ölüm tarihleri yer almaktadır. Yazıtlar genellikle kırmızı renkle boyanmış ve haç sembolleriyle süslenmiştir. İçeriklerinde "Mesih galip" ve "Mesih kral" gibi ifadeler bulunurken, bazı mağaraların tahsisine dair yazılar da yer almaktadır. (Resim 113).

Örneğin, "Bu mağara Aziz Başpiskopos John'un mezarına tahsis edilmiştir" şeklinde bir yazıt dikkati çekmektedir. Bahsedilen isimler arasında John Arkadios, Lykios, Savinianus, Ioannes, Lulianos, Luliana, Tamaros ve Eleazaros bulunmaktadır.

Büyük mağaralar, özellikle dini baskı dönemlerinde barınak olarak kullanılmış, bazıları olduğu gibi bırakılırken, bazıları düzeltilip şekillendirilerek yaşam alanına dönüştürülmüştür. Mezarlar açısından incelendiğinde, Roma dönemine ait kaya mezarlarının ya olduğu gibi kullanıldığı ya da basit değişikliklerle dönüştürüldüğü görülmektedir. Aynı zamanda, Bizans döneminde bazı yeni mezarlar kazılmış ve duvarlarına Yunanca yazıtlar işlenmiştir.

Mezarların yapısal analizi, görkemli mezarların Roma dönemine ait olduğunu, Bizans döneminde ise yalnızca yeni cenazelerin eklenmesi amacıyla kullanıldığını göstermektedir. Dönemler arasındaki farklar incelendiğinde, Roma döneminde cenaze ritüellerinin mezarların içinde gerçekleştirildiği, Bizans döneminde ise bu ritüellerin mezarların dışında veya kiliselerde yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 4. Mehmet hoca Mezarı ile Huri Yusuf Mağarası Karşılaştırılması

	Mehmet hoca Mezarı	Huri Yusuf Mağarası
Konum:	Yabrud bölgesindeki Sikafte Vadisi'nde, yüksek bir dağın derinliklerinde kayaya oyulmuş.	Maalula'da, Safir Otel'i'nin avlusunda yer alır ve Maalula'nın özel "salon mezar" modeline örnektir.
	Roma dönemi (MS 2. - 4. yüzyıl).	Roma dönemine aittir, ancak Bizans döneminde değişikliklere uğramıştır.
Mimari Yapı:	Dağ kayalarına oyulmuş. ☐ Bir merdivenle giriş sağlanır. ☐ Birden fazla odası vardır, toplu mezarlar içerir.	5x6 m boyutlarında kare şeklinde bir ana salon. Duvarlarda oyulmuş nişler ve depolama dolapları bulunur. İki salon içerir, bir merdivenle birbirine bağlanır. Alt salonda oturma alanları bulunur.
Süslemeler ve Yazıtlar:	☐ Mezar sahiplerinin isimlerini belirten yazıt veya süsleme bulunmaz. ☐ Mimari tasarım sade tutulmuştur.	☐ Yunan yazıtları ve Roma süslemeleri (kartal figürleri ve dini semboller). ☐ Bitki motifleri ve kabartmalar içerir.
Dini Semboller:	☐ Roma dönemine ait kartal (Jüpiter'e ithafen). ☐ Hristiyanlık sembolleri (haç) içerir.	☐ Roma dönemine ait kartal (Jüpiter'e ithafen). ☐ Hristiyanlık sembolleri (haç) içerir.
Tarihi Kullanım:	Sürekli olarak toplu mezar olarak kullanılmıştır.	Roma döneminden başlayarak mezar, Bizans döneminde kilise ve daha sonra muhtemelen şaraphane olarak kullanılmıştır.

Tablo 5. Yabrud'daki Aziz Helena ve Konstantinos Kilisesi ile Aziz Sarkis ve Bakhos Kilisesi Maaloula'daki Kiliselerin Mimari Açısından Karşılaştırılması

	Aziz Konstantinos ve Helen Kilisesi,	Aziz Sarkis ve Bakhos Kilisesi, Maaloula ¹⁵⁵
Mimari ve Tarihi Tarz	YABRUD'un merkezinde yer alan bu kilise, aslında milattan önceki ilk binyılda Baal Şamin, güneş tanrısına adanmış bir Aramice pagan tapınağıydı. 326 yılında, Büyük Konstantinos'un annesi Kraliçe Helena tarafından kiliseye dönüştürülmüştür. Kilise, dikdörtgen bir tasarıma sahip olup, süslü sütunlarla bezeli bazilikal bir tarzda inşa edilmiştir.	bu kilise, bölgedeki en eski kiliselerden biri olup, milattan sonra 312 ile 325 yılları arasında bir pagan tapınağının kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Kilise, sade bir tasarıma sahip olup, taş kemerler ve alçak tavanlar kullanarak erken Bizans tarzını yansıtmaktadır (Resim 114).
Kullanılan Malzemeler ve Yapım Teknikleri	İç mekan, göz alıcı bir tasarıma sahip olup, Bizans dönemine ait duvar resimleri ve altınla kaplanmış dini ikonlar içermektedir. Sunaklar mermerden yapılmış ve karmaşık süslemelerle bezeli olup, Roma ve Bizans sanatının etkilerini yansıtmaktadır.	İç mekan, ruhsal yönü ön planda tutarak sade bir tasarıma sahiptir. Basit bir mermer sunak ve bazı Bizans dönemine ait resimler içermektedir. Bu unsurlar, mekanın ruhsal ve tarihsel karakterini yansıtmaktadır.
İç Tasarım ve Süsleme	şehrin merkezinde yer lüks bir iç tasarıma sahiptir. İç mekan, Bizans dönemine ait duvar resimleri ve altınla süslenmiş dini ikonlar içermektedir. Mermerden yapılmış ve süslü sunaklar, Roma ve Bizans sanatı üzerindeki etkileri göstermektedir.	iç tasarımı sadeliği ön planda tutmaktadır ve ruhsal yönü vurgulamaktadır. Basit bir mermer sunak ve bazı Bizans resimleri içermektedir.
Çevreye Uyum Sağlama	şehrin merkezinde yer almaktadır. Bu konum, geniş cepheler ve çevresini saran bahçelerle açık bir tasarım yapılmasına olanak tanımıştır. Düz alan, kilisenin boyutunu ve mimari detaylarını vurgulamaya yardımcı olmaktadır. ¹⁵⁶	dağlık ve engebeli bir bölgede yer almaktadır. Bu durum, yapının çevre ile uyumlu bir şekilde tasarlanmasına sebep olmuştur

Klasik dönem boyunca Suriye'deki cenaze mimarisi, o dönemin kültürel ve medeni çeşitliliğini yansıtan en belirgin unsurlardan biridir. Bu mimari, farklı bölgelerdeki yaygınlığı ve zengin çeşitliliği ile öne çıkar. Mezarlık yoğunluğunun yüksek olduğu

¹⁵⁵ <https://Www.Hawaalsham.Com/%D8%B1%D8%Ad%D9%84%D8%A9-%D8%B9%D8%A8%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%Aa%D8%A7%D8%B1%D9%8a%D8%Ae-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%Af%D8%A7%D8%B3%D8%A9-%D9%83%D9%86%D9%8a%D8%B3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%Af%D9%8a/>

¹⁵⁶ <https://Peregabriel.Com/Saintamaria/30833/>

yerler de dahil olmak üzere, Suriye'de o dönemde bilinen pek çok mezar türü bulunmaktadır. Bu mezarlar, yerel özellikleri ve bölgesel kültürel etkileri yansıtır; ancak ihtişam bakımından imparatorlar ve askeri elitler için yapılanlarla rekabet etmez.

Şam kırsalında bu çeşitlilik, bölgede hâkim olan cenaze geleneklerini yansıtan farklı mezar türleriyle açıkça görülmektedir. Bu mezarlar, yer altına kazılmış veya inşa edilmiş bireysel mezarları ve dağ eteklerinde ya da yüksek bölgelerde bulunan lahitleri içerir. Ayrıca, bölge, görkemli cephelere ve süslemeli mimari yapılara sahip mezarlarıyla dikkat çeker; bu da onu klasik dönem cenaze mimarisini incelemek için zengin bir örnek haline getirir.

Mimari boyutunun ötesinde, bu mezarlar eski Şam toplumunun dini ve sosyal geleneklerini anlamak için bir kapı niteliğindedir. Sanatsal ve dekoratif detayları, bölgenin kimliğini şekillendiren farklı kültürel etkileri ortaya koyar. Bu özellikler, Suriye'deki cenaze mimarisi ve tarihini incelemek için en önemli kaynaklardan biri haline gelmesini sağlar.

"Şam Kırsalında Klasik Çağlarda Mezarlar ve Cenaze Ritüelleri" adlı kitaba dayanarak, yazarlar Mühendis İbrahim Amiri ve Suzan Ruye'nin çalışmaları ışığında, Şam kırsalında bulunan mezar türlerinin oranlarını ve çeşitli şekillerini belirlemeyi başardım. Elde edilen yüzdeler şu şekildedir:

- Toprak Altında Kazılmış Bireysel Mezarlar: %40
- Toprakta Kazılmış Mezarlar: %20
- Taşlarla İnşa Edilmiş Yeraltı Mezarları: %10
- Taş Tabut (Sarcophagus): %15
- Hypogeum Şeklindeki Mezarlar: %10
- Anıtsal Mezarlar (Mausoleum): %3
- Özel Şekilli Mezarlar: %2

Bu dağılım, o dönemdeki coğrafi, sosyal ve kültürel koşullara göre mezar türlerinin çeşitliliğini ve yaygınlığını yansıtmaktadır

Tablo 6. Şam Kırsalında Bulunan Mezar Türlerinin Oranlarını ve Çeşitli Şekilleri

Tip	Örnekler	Tanım
1. Toprakta Kazılmış Bireysel Mezarlar (Sepulture)		
1.1 Kayada Kazılmış Mezarlar	Düz ya da çıkıntılı kaya zeminine kazılmış, genellikle taş kapaklarla kapatılır.	Yabrud 20 ve 23, Maaloula 1 ve 4, Bseima 1 ve 2, Kfar Hour 1 ve 3.
1.2 Toprakta Kazılmış Mezarlar	Taş levhalarla kaplanır veya toprakla örtülür.	Hine 5, Harjale, Khirbet al-Matroun 10.
1.3 Taşlarla İnşa Edilmiş Toprakaltı Mezarlar	Duvarları taşlarla örülür, bazen piramit şekilli bir üst yapıya sahiptir.	Hine 6 ve 9, Darayya 2, Ayn Qania 1 ve 2.
Taş Sanduka Mezarlar (Sarcophagus)	2. Taş Sanduka Mezarlar (Sarcophagus) Taş, bazalt veya mermerden yapılmış içi boş sandık şeklinde, genellikle 2 metre uzunluğunda mezar tipi. Üzerinde basit veya karmaşık süslemeler bulunabilir.	Khirbet al-Matroun 1-7, Rakhla 8, Minin 4.
3. Yer Altı Mezarları (Hypogeum)	Kayaya veya toprağa kazılmış mezarlar. Genellikle giriş kapısı, avlu ve çevresinde mezar odaları bulunur.	Souk Wadi Barada, Yabrud 1-22, Kfar Hour 2, Maaloula 2.
4. Anıtsal Mezarlar (Mausoleum)	Önemli kişilere adanmış, yüksek maliyetli anıtsal yapılar. Tapınak, dairesel veya piramit şekillerinde olabilir.	Saidnaya'daki "Saints Peter ve Paul" manastırı.
5. Özel Şekilli Mezarlar	Özel tasarıma sahip, genellikle dağ yamaçlarına veya yer altına kazılmış mezarlar.	Ayn Sahab Mezarları, Al-Zabadani Koku Mezarları.

"Şam Kırsalında Klasik Çağlarda Mezarlar ve Cenaze Ritüelleri" adlı kitaba dayanarak, yazarlar Mühendis İbrahim Amiri ve Suzan Ruye'nin çalışmaları ışığında, Şam kırsalında bulunan mezar türlerinin oranlarını ve çeşitli şekillerini belirlemeyi başardım. Elde edilen yüzdeler şu şekildedir:

- Toprak Altında Kazılmış Bireysel Mezarlar: %40
- Toprakta Kazılmış Mezarlar: %20
- Taşlarla İnşa Edilmiş Yeraltı Mezarları: %10

- Taş Tabut (Sarcophagus): %15
- Hypogeum Şeklindeki Mezarlar: %10
- Anıtsal Mezarlar (Mausoleum): %3
- Özel Şekilli Mezarlar: %2

Bu dağılım, o dönemdeki coğrafi, sosyal ve kültürel koşullara göre mezar türlerinin çeşitliliğini ve yaygınlığını yansıtmaktadır.

SONUÇ

Yabrud şehri, eski insanlık tarihinin incelenmesinde önemli bir odak noktası oluşturmaktadır. Barındırdığı kalıntılar ve eserler sayesinde, medeniyetlerin iç içe geçmiş yapısını ve çeşitliliğini yüzyıllar boyunca yansıtmaktadır. Arkeolojik ve tarihsel araştırmalar, Yabrud'un yalnızca Suriye'deki küçük bir şehir olmadığını, aynı zamanda eski medeniyetlerin ardışık gelişimini gözler önüne seren canlı bir tanık olduğunu ortaya koymuştur. Taş Devri'nden başlayarak, Roma ve Bizans dönemlerine, ardından İslam dönemine kadar uzanan bir tarih bu topraklarda mevcuttur.

Alman ve Suriyeli araştırmacılar tarafından yıllar boyunca Yabrud'da gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, bu bölgenin benzersiz bir kültürel ve dini unsurlar karışımını barındırdığını göstermektedir. Taş Devri'nden kalma taş eserlerden, Bizans döneminde kiliseye dönüştürülen büyük Roma tapınaklarına kadar, insanın evreni yöneten yüce bir güce olan inancını ifade eden ibadet yerleri inşa etme çabası dikkat çekmektedir. Bu dini yapılar, zaman içinde biçim ve mimari olarak evrime uğramış, ancak kutsal varlığı yüceltme işlevini korumuştur.

Yabrud'daki tapınaklar ve kiliseler, bölgenin putperestlikten Hristiyanlığa dönüşümünü yansıtmış ve erken Hristiyanlığın yayılmasında merkezi bir rol oynamıştır. Bulunan yazıtlar ve ikonlar, bu şehrin manevi önemine işaret etmekte, zengin bir tarih ve derin dini gelenekler sunmaktadır.

Yüzyıllar boyunca ölüm, insanın ilgi ve korkularının odak noktası olmuştur ve bu durum, bedeninin saygıyla ele alınmasını yansıtan özel cenaze ritüellerinin gelişmesine yol açmıştır. Yabrud'daki arkeolojik kalıntılar, mezarlar ve taş yazıtlar, bu ritüellerin çeşitliliğini göstermektedir. Ölülerin farklı geleneksel yöntemlerle gömüldüğü ve genellikle cenaze hediyeleriyle birlikte gömüldüğü anlaşılmaktadır; bu hediyeler, ölünün son yolculuğuna hazırlanmasının bir göstergesidir.

Tarihi önemi büyük olmasına rağmen, Yabrud dünya ve yerel arkeolojik keşiflerden yeterince ilgi görmemiştir. Henüz keşfedilmemiş birçok alan ve derinlemesine incelenmemiş eser bulunmaktadır. Ancak, bölge tarihine dair daha fazla ayrıntı ortaya çıkaracak yeni araştırmalar için fırsatlar hala mevcuttur.

Gözlemler, duvarlarda yazılı mezar taşları bulunan birkaç yerin varlığını göstermektedir. Ra'sayn bölgesinde üç mezar taşı bulunurken, İskifta bölgesinde Şeyh Muhammed'in mezarı ve toplu mezar yer almaktadır. Bu mezarların Roma döneminde veya milattan önceki dönemlerde kullanılmış olması muhtemeldir; bu, İskifta ve Ra'sayn'daki yıkıma uğramış aslan figürleri ve mezar taşlarıyla desteklenmektedir. Daha sonra, bu yerler Bizans döneminde çeşitli değişikliklerle birlikte kullanılmıştır.

Bazı rivayetler, Şeyh Muhammed'in mezarının kapısında gökyüzüne bakan bir genç figürü ve mezarın içinde bir kartal figürü ile kapıda iki aslan figürü bulunduğunu belirtmektedir. Bizans döneminde duvar resimlerine olan bağlılığın arttığı da gözlemlenmiştir; bu durum, bu figürlerin milattan önceki dönemlere ait olabileceği ihtimalini gündeme getirmektedir.

uluslararası yola bakan Qastal bölgesine giden Yabrud yolu boyunca, kayaya oyulmuş bir su deposu bulunmaktadır. Bu deponun içerisinde, muhtemelen bir niş içeren küçük bir odanın kalıntıları tespit edilmiştir. Ayrıca, bu kayadan uzanan dağ boyunca su yollarına ait kalıntılar da görülmektedir. Mevcut koşullar nedeniyle ayrıntılı bir araştırma gerçekleştirme imkânı bulamamış olsam da, yapılan analizler Suriye'deki su depolarının sayısının oldukça sınırlı olduğunu ya da yeterince araştırılmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, Mermer Dağı'nda dairesel şekilde oyulmuş çok sayıda su deposu mevcuttur.

Yabrud, şarap üretimiyle tanınmış bir yerleşim yeri olup, bu bağlamda bol miktarda seramik parçası içeren bir alanın varlığı dikkat çekicidir; bu alanın, şarap depolamak için kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, ulaşamadığım bir sinagog kalıntısının da bölgede bulunduğu ifade edilmektedir. Yabrud'daki manastır ve kilise yoğunluğu, Bizans döneminde buranın yalnızca sıradan bir köy olmadığını, aynı zamanda önemli bir yerleşim yeri olarak geliştiğini açıkça göstermektedir.

Bu yerin güneyinde, sakinleri daha sonra Maaloula ve Sarakha'ya göç eden küçük köylere ait arkeolojik kalıntılar bulunmaktadır. Bu bilgiler, bölgenin gerçek bir arkeolojik keşfe ihtiyaç duyduğunu belirten Prof. Nuri Din Akil'den alınmıştır. Yabrud hakkında söylenenlerin çoğu askeri bir üs olarak tanımlasa da, mezarların sayımının ve dağlardaki dağılımının dikkatle incelenmesi, buranın sadece bir askeri yerleşim yeri olamayacağını,

belirli bir dönemde geliştiğini ve daha sonra arkeolojik olarak ihmal edilip yıkıcılara terk edildiğini göstermektedir.

Ra's al-Ayn köyü oldukça yenidir ve beşinci yüzyıldan öncesine ait hiçbir kalıntı bulunmamaktadır. Seyyahların bahsettiği, Yabrud ile Ra's al-Ayn arasında yer alan Ra's al-Ayn tepesi üzerinde bulunan Konono Manastırı dışında hiçbir şey yoktur. Bu nedenle, köy modern bir yerleşim yeridir. Yunan ve Latin dillerinde yazılmış yazıtları ve taş mezarları barındıran Yabrud, bölgede yer alan medeniyetler arasındaki kültürel etkileşimi gözler önüne sermektedir. Araştırmalar, eski dönemlerde Lübnan'daki Baalbek'e idari olarak bağlı olan Kalamun bölgesinin tarihsel önemine de işaret etmektedir.

Sonuç olarak, Yabrud yalnızca bir arkeolojik şehir değil, aynı zamanda medeniyetlerin zaman içindeki evrimini vurgulayan bir penceredir. Kültürlerin nasıl adapte olduğunu ve her birinin bu topraklarda nasıl izler bıraktığını göstermektedir. Yabrud ve çevresindeki köylerin incelenmesi, sadece akademik bir çaba değil, aynı zamanda ortak insan mirasına dair daha derin bir anlayış geliştirmek için bir davettir.

KAYNAKÇA

- Akil, N., *Yabrud, Tarih ve Medeniyet*, Dar Saad al-Din, Şam 1995.
- Akil, N., *Yabrud Mağaralarının Keşifleri*, Dar Saad al-Din, Şam 1987.
- Akil, N., *Yabrud ve Kalamun Tarihinden Sayfalar*, 2. Baskı, Yazar Yayınları, Yabrud 2000.
- Al-Zayyat, H., *Şam ve Çevresindeki Kütüphaneler*, Maarif Matbaası, Mısır 1902.
- Amiri, I. & Ruya, S., *Şam Kırsalında Klasik Dönemdeki Mezarlar ve Cenaze Törenleri*, Genel Müdürlük, Kültürel Miras ve Müzeler, Şam 2013.
- Athanasios, H. H., *Hristiyan Suriye Milenyumun İlk Yüzyılında Antakya Tarihi ve Arkeolojisi*, Cilt 5, Şam 1997.
- Aldaher, R., "Traditional Architecture of Maaloula: Typology and Materials Methods", *Periodica Polytechnica Architecture*, 52(2), 2021, 146-154.
- Burton, R. F. & Tyrwhitt Drake, C. F., *Unexplored Syria (Visits to the Libanus, the Anti-Libanus, the Northern Libanus, and the 'Alah)*, Tinsley Brothers, Londra 1872.
- Diab, T. M., *Kalamun Bölgesinde*, Dar Al-Yanabi, 1. Baskı, Şam 2004.
- Durant, W., *Medeniyet Hikayesi*, Dar al-Jil, Beyrut 2002.
- Ebu Asaf, A., "Yabrud Kazılarına İlişkin Ön Rapor", *Arkeolojik Yıllıklar*, Cilt 15, Bölüm 2, Şam, 1965, 59 - 92.
- Hammoud, M. & Amiri, I., *Concerning the Archaeological Activities in Syria. Chronique Archéologique en Syrie*, Al-Bassel Centre for Archaeological Research and Training, Şam 2007.
- Jibli, G., "Yabrud'dan Aryan İzleri", *Bilgi Dergisi*, Sayı: 676, 2020, 192 - 203.
- Karnouti, A. *Genel Hristiyan Tarihi*. Çev. Dr. İbrahim Habib, Doğu Çalışmaları Enstitüsü, Yazarın telif hakkı, 1946.
- Lorimer, J. *Kilisenin Tarihi: Babalar Dönemi, İlk Yüzyıldan Altıncı Yüzyıla*. Kahire: Dar Al-Thaqafa, 2013

- Nasri, S. A., *Roma İmparatorluğu'nun Siyasi ve İdari Tarihi*. Arap Yeniden Uyanış Yayınları, Kahire 1991.
- Pastoors, A., Weniger, G. C., & Kegler, J. F. "Yabrud II'de (Suriye) Orta-Üst Paleolitik Geçiş: RUST kazısından elde edilen litik malzemenin yeniden değerlendirilmesi." *Paléorient*, Paris: CNRS Editions, cilt 34, sayı 2, 2008, ss. 47-65.
- Rahme, S., *Sanat Tarihi 2: Ortaçağ Sanatları*, Şam Üniversitesi, Şam 2022.
- Ryan, M. (Ed.) "İrlanda ve Ada Sanatı MS 500-1200", 31 Ekim - 3 Kasım 1985 Tarihlerinde Düzenlenen Konferans Bildirileri, Royal Irish Academy, Dublin 1987.
- Scholastikos, S., *Kilise Tarihi (306 - 43 Yılları)*. Çev. A. C. Zinos, Arapça Çeviri: Dr. Baba/ Paula Sawiris, İnceleme: Anba Epifanios, Şam 2013.
- Şemmas, A. A. *Roma Dönemi'nde Suriye'deki Edebi ve Kültürel Hayat (MÖ 14 - MS 330)*. (Doğu Tarihi Alanında Yüksek Lisans Tezi), Şam Üniversitesi, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, Şam 2014.
- Solecki, R. & Solecki, R., *Yabrud'daki Arkeolojik Araştırma Raporu*, Columbia Üniversitesi, Çev. Shawqi Shaath, Halep Üniversitesi, Halep 1987.
- Solecki, R. & Solecki, R., "Yabrud'daki Arkeolojik Araştırma Raporu", *Arkeolojik Yıllıklar*, 1966, 162.
- Walker, W., *A History of the Christian Church*, Charles Scribner's Sons, New York 1921.
- Yetim, M. & Dik, I., *Doğu Kilisesinin Tarihi ve Batı Kilisesinin Önemli Olayları*, Paulus Yayınları, Beyrut 1999.
- Zahra, F. & Shahir, S., "Palmette Motifinin Gelişimi ve Evrimi: İslam Mimarisi Üzerindeki Etkisi", *Scientific Journal of Latvia University of Life Sciences and Technologies*, 21(21), 2022, 126.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Pax,Romana.com>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Roma,%C4%B0mparatorlu%C4%9Fu.com>

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Augustus.com>

<Https://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/I.,Konstantin>

<https://www.wondermondo.com/yabroud-cathedral.com>

<https://gcatholic.org/churches/asia/6350.htm.com>

<Https://Web.Archive.Org/Web/20230604114719/Https://Sana.Sy/?P=152471.>

<https://www.marefa.org/%D8%B1%D8%A7%D8%B3,%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D8%B1%D8%A9#:~:text=%D9%83%D8%A7%D9%86%D8%AA%20%D8%AA%D8%B3%D9%85%D9%89%20%D9%81%D9%8A%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B5%D8%B1%20%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%AB%D9%85%D8%A7%D9%86%D9%8A%20%28%D8%A8%D9%85%D8%B9%D8%B1%D8%A9%20%D8%A8%D8%A7%D8%B4%20%D8%A3%D9%88,%D8%A5%D9%84%D9%89%20%D8%A7%D8%B3%D9%85%20%D8%AC%D8%AF%D9%8A%D8%AF%20%D9%88%D9%87%D9%88%20%28%D8%B1%D8%A3%D8%B3%20%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%B9%D8%B1%D8%A9%29%D9%88%D9%87%D9%88%20%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D9%85%20%D8%A7.com>

<Https://Www.Hawaalsham.Com/%D8%B1%D8%Ad%D9%84%D8%A9-%D8%B9%D8%A8%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%Aa%D8%A7%D8%B1%D9%8a%D8%Ae-%D9%88%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%Af%D8%A7%D8%B3%D8%A9-%D9%83%D9%86%D9%8a%D8%B3%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%Af%D9%8a/>

<Https://Peregabriel.Com/Saintamaria/30833/>

[https://in.pinterest.com/pin/lebanonmapphysical--750201250406257339.com /](https://in.pinterest.com/pin/lebanonmapphysical--750201250406257339.com/)

[\(https://tr.pinterest.com/pin/814096070166227773/.\)]((https://tr.pinterest.com/pin/814096070166227773/.))

[\(http://dgam.gov.sy/?d=245&id=1520.com]((http://dgam.gov.sy/?d=245&id=1520.com)

<https://mozartcultures.com/pax-romana-roma-barisi.com>

https://en.wikipedia.org/wiki/First_Council_of_Nicaea.com

<https://abyabroud.blogspot.com/2018/07/blog-post,76.html.com>

<https://abyabroud.blogspot.com/2018/07/blog-post,76.html.com>

<https://peregabriel.com/saintamaria/?s=%D8%AF%D9%8A%D8%B1+%D8%AC%D9%88%D8%B2%D9%8A%D9%81+%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%88%D8%B1%D9%8A.COM>

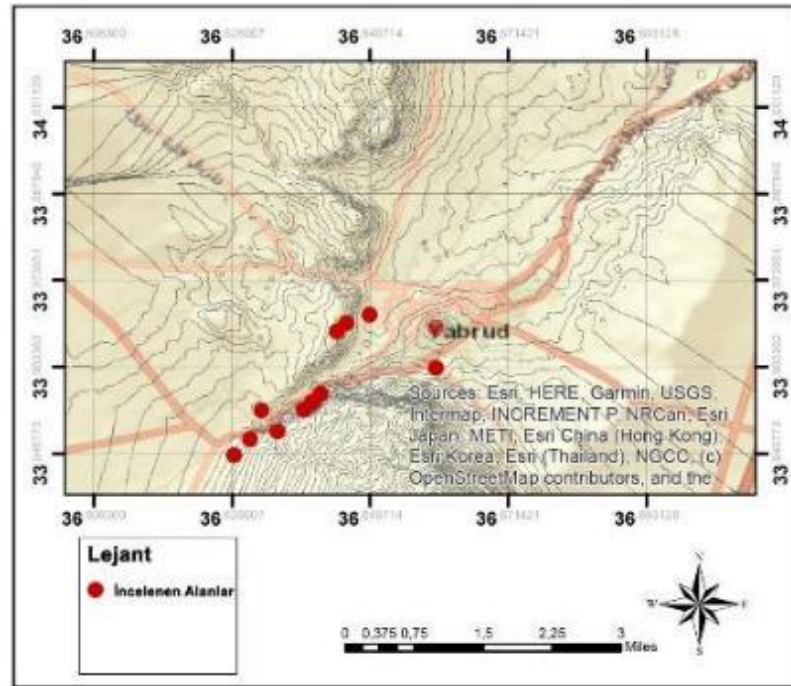
EKLER

EK 1. HARİTALAR

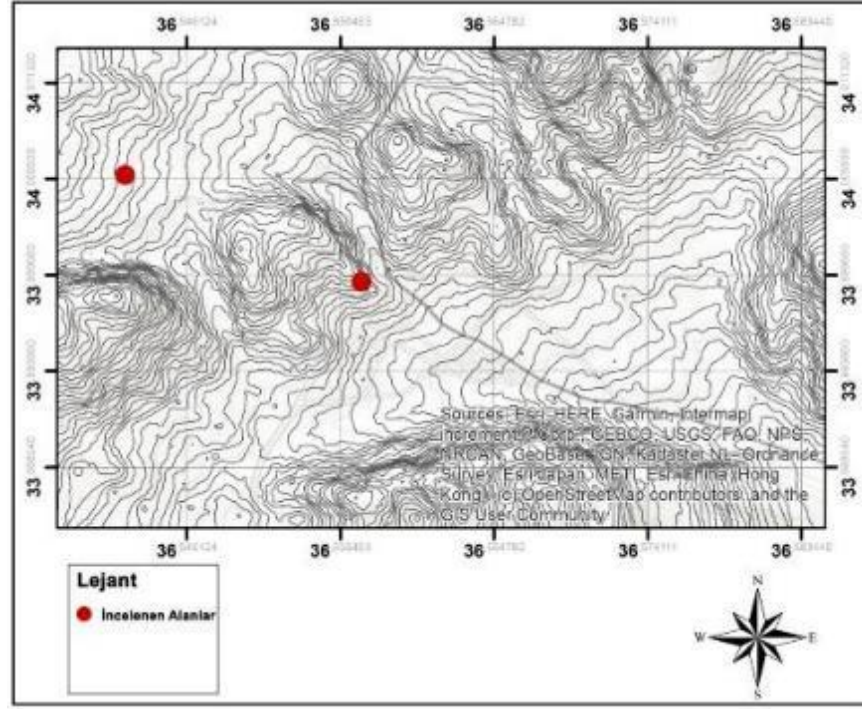
Harita 1. Batı Kalamun Haritası

<https://in.pinterest.com/pin/lebanonmapphysical--750201250406257339.com/>

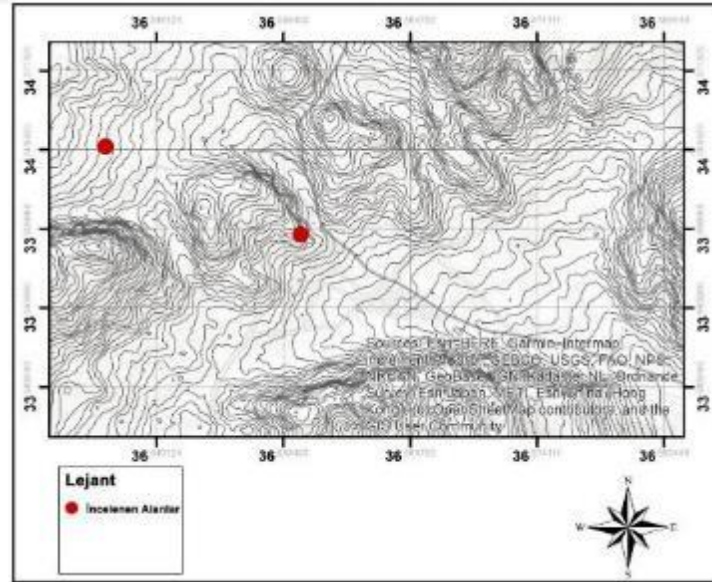

Harita 2. Suriye Topoğrafya Haritası

(ArcMap programı ile Mimar Raniye MAMO tarafından yapılmıştır)

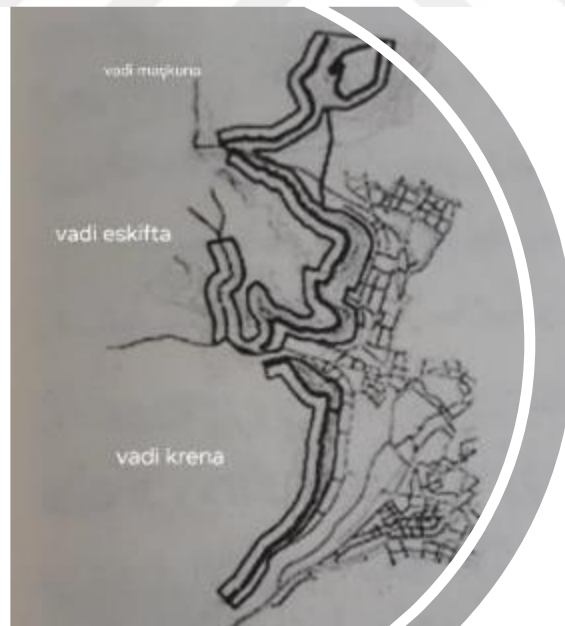
Harita 3. Yabrud'un Topografik Haritası
(ArcMap programı ile Mimar Raniye MAMO tarafından yapılmıştır)

Harita 4. Ras al-Maara'nın Topografik Haritası
(ArcMap programı ile Mimar Raniye MAMO tarafından yapılmıştır)

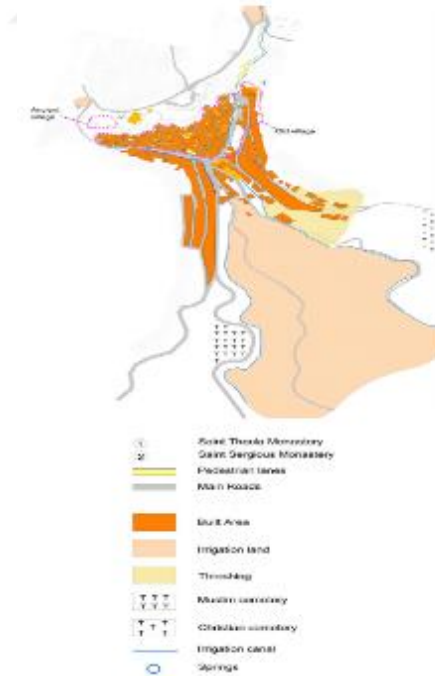
Harita 5. Yabrud Sınırları ve Yabrud'un Fiziki Haritası
[\(https://tr.pinterest.com/pin/814096070166227773/.\)](https://tr.pinterest.com/pin/814096070166227773/)

Harita 6. Yabrud'da Vadiler Haritası
<http://dgam.gov.sy/?d=245&id=1520>

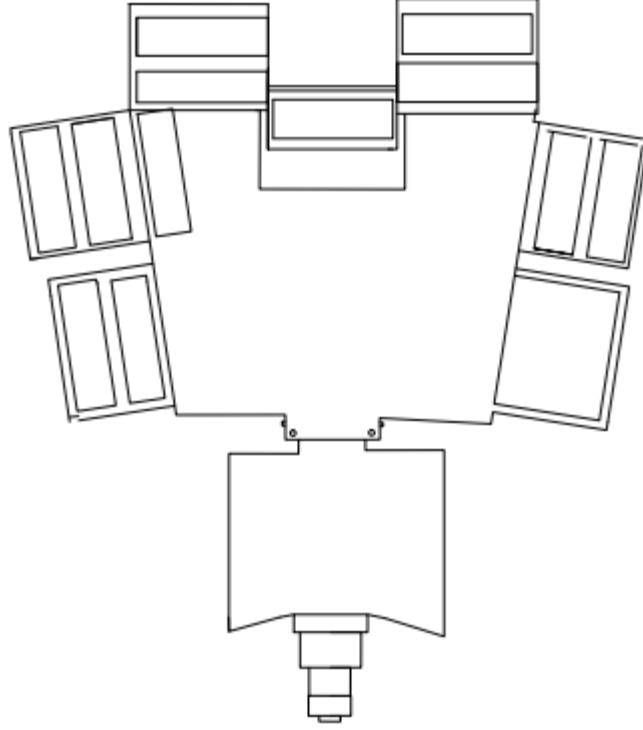

Harita 7. Roma Barış Dönemi Haritası
(<https://mozartcultures.com/pax-romana-roma-barisi.com>)

Harita 8. Maaloula haritası
(Aldaher, R. (2021), s. 146–154.)

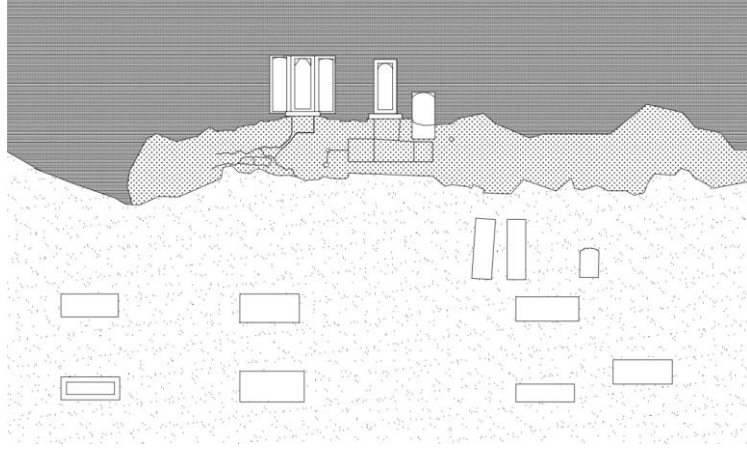
EK 2. ÇİZİMLER

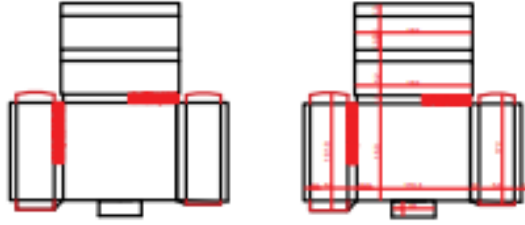
Çizim 1 (Mehmet Hoca) Kraliyet Mezarlığı Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

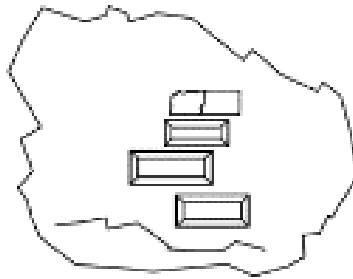
Çizim 2. (Mehmet Hoca) Kraliyet Mezarlığının Dış Cephesi
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

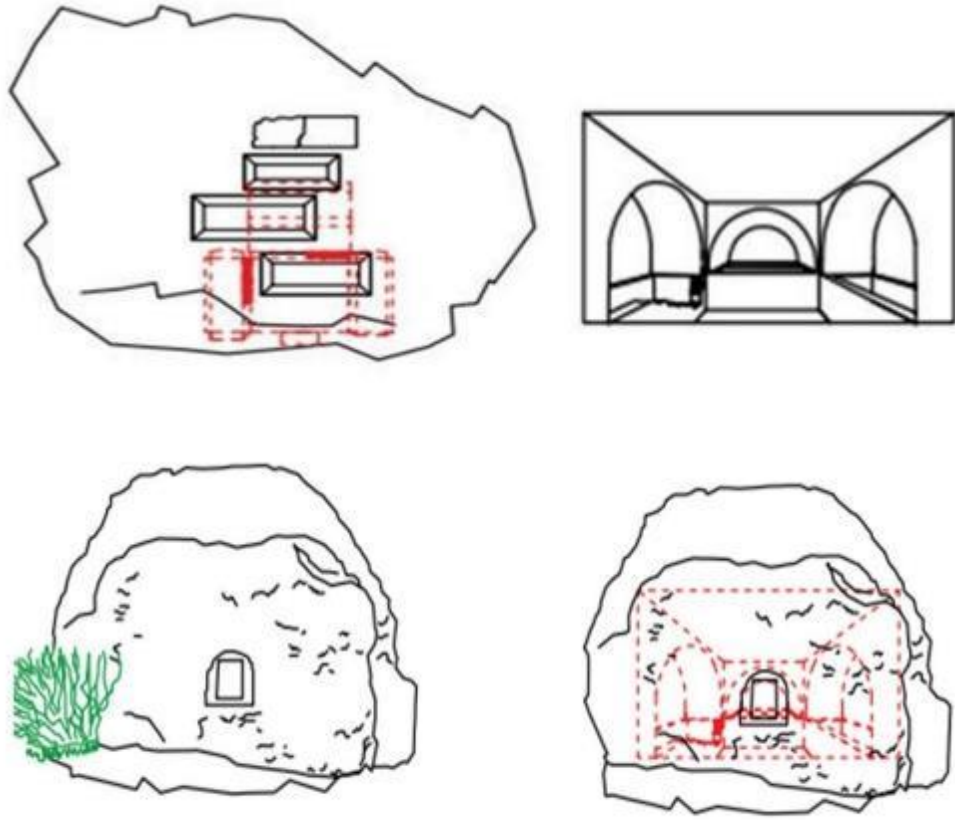
Çizim 3. Eskifta'daki Katlar Mezarlığı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

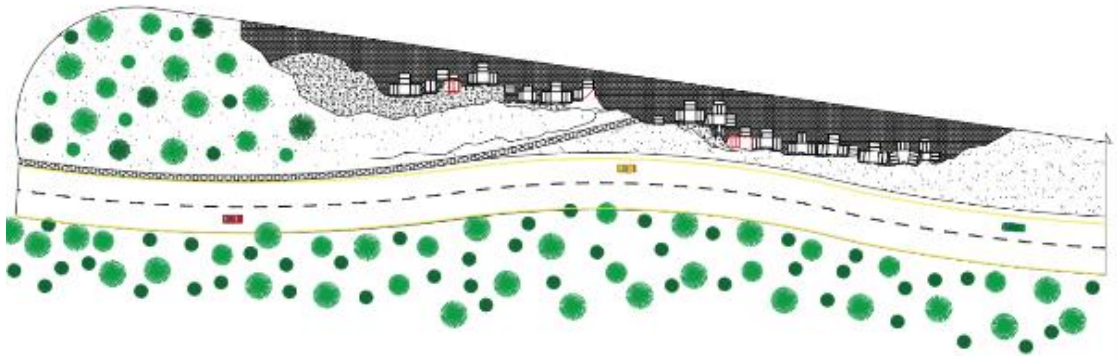
Çizim 4. Manquora Mezarlığı Mezar Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

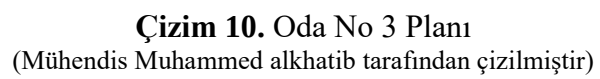
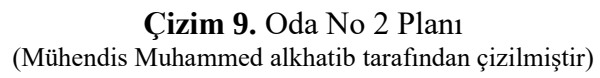
Çizim 5. Manquora Mezarlığı Mezar Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

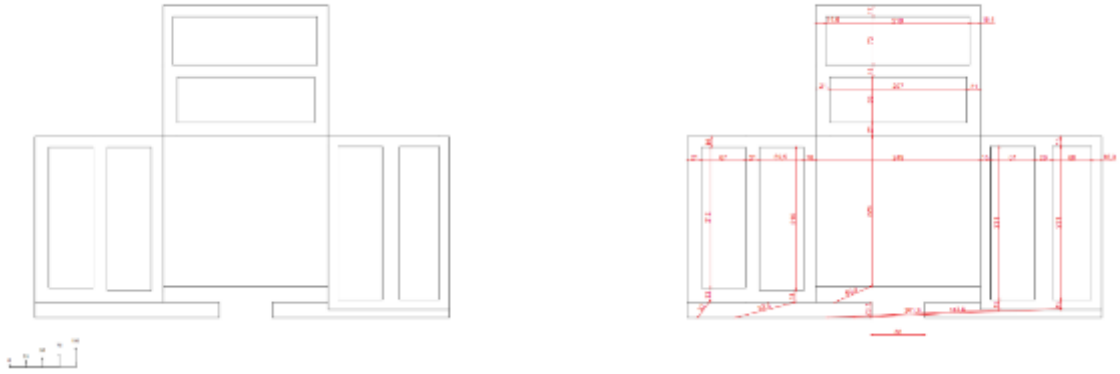

Çizim 6. Mankoura Mezarlığı ve Üç Boyutlu Mezar Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

Çizim 7. Kerine Mezarlığı Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

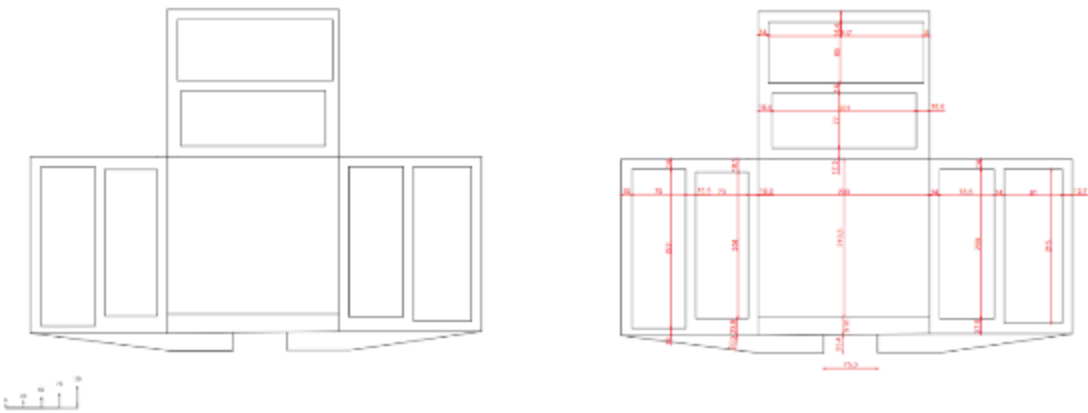

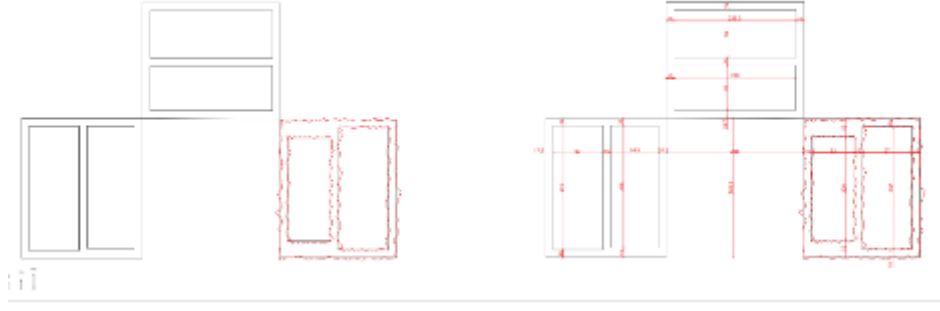
Çizim 11. Oda No 4 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

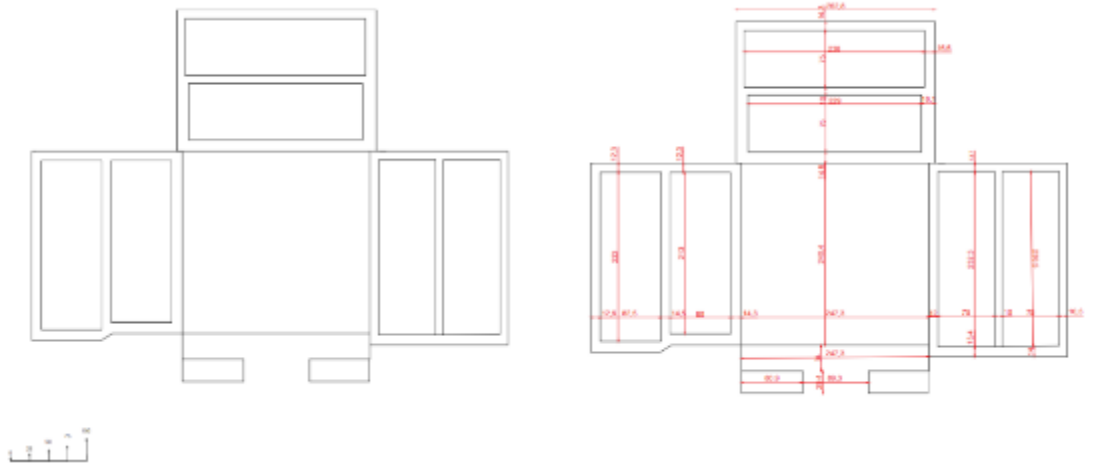
Çizim 12. Oda No 5 Planı.
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

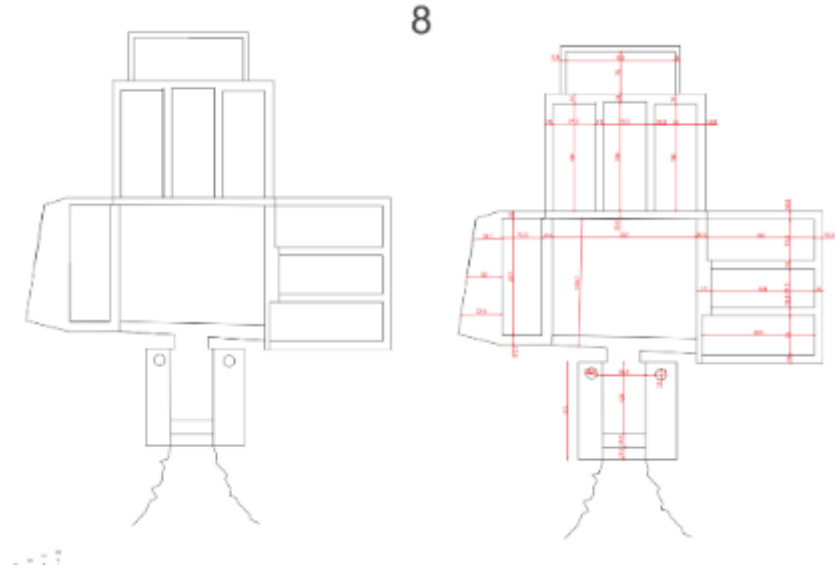
Çizim 13. Oda No 6 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

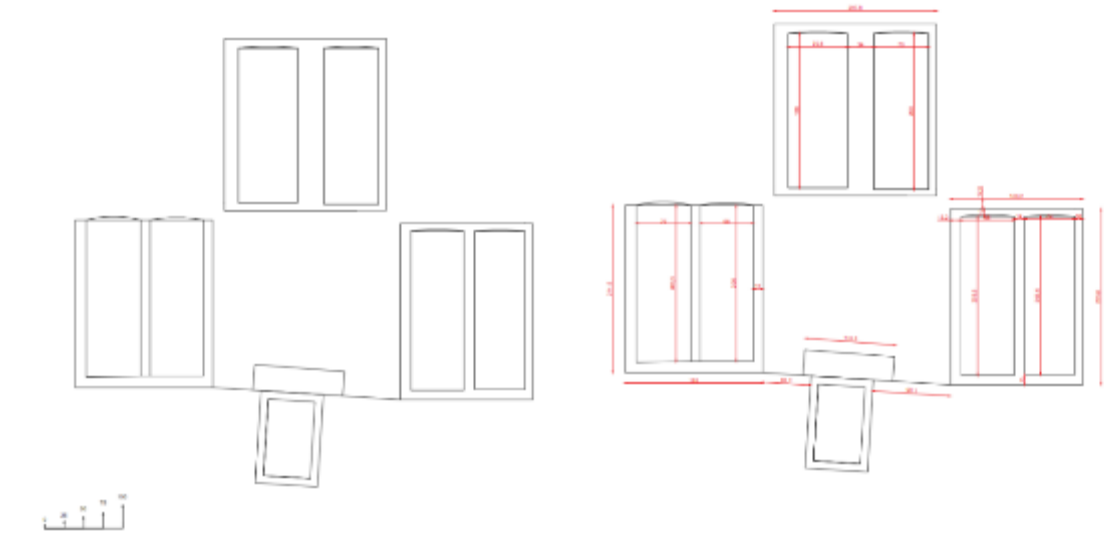
Çizim 14. Oda No 7 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

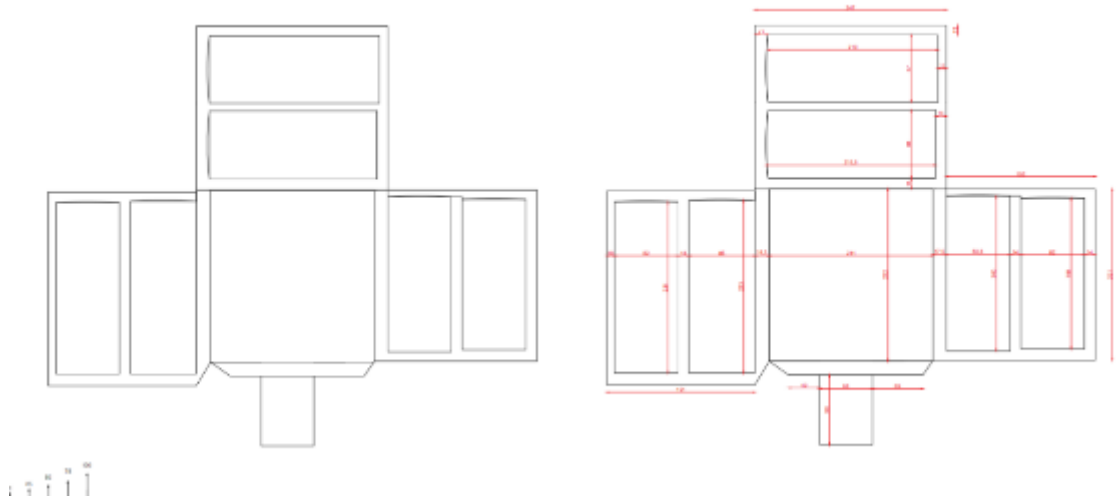
Çizim 15. Oda No 8 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

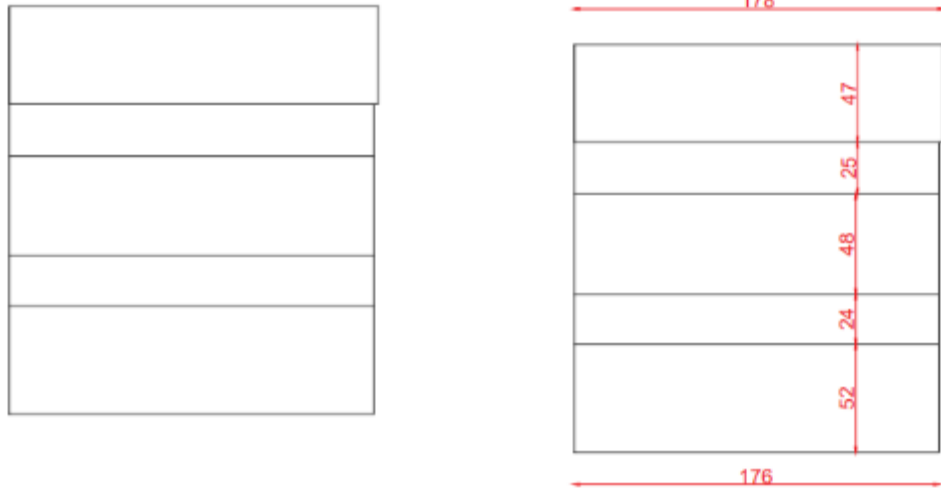
Çizim 16. Oda No 10 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

Çizim 19. Oda No 13 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

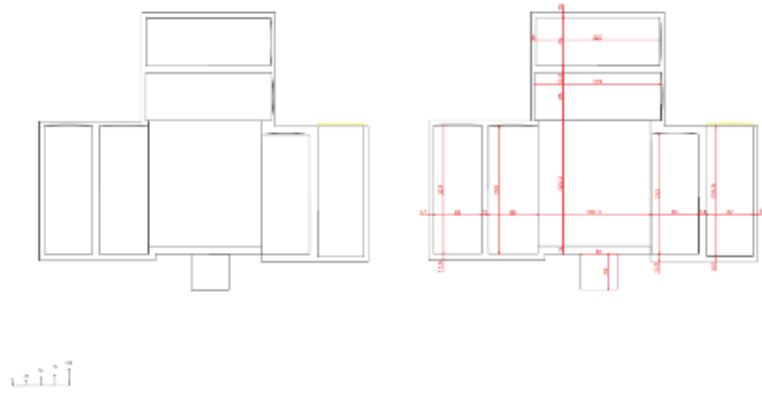

Çizim 20. Oda No 14 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

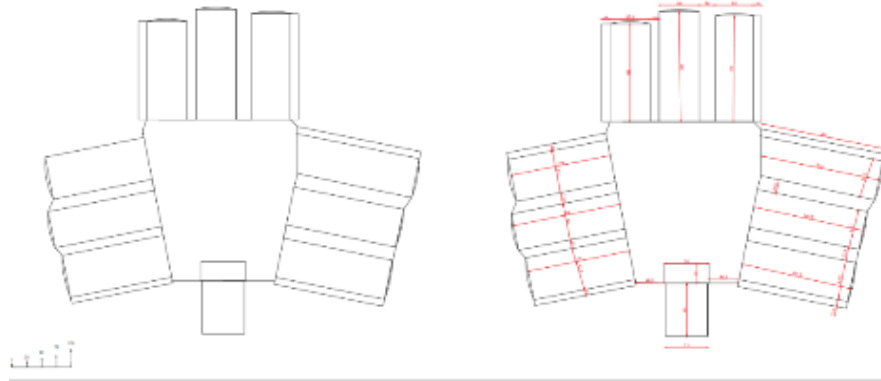

Çizim 21. Oda No 15 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

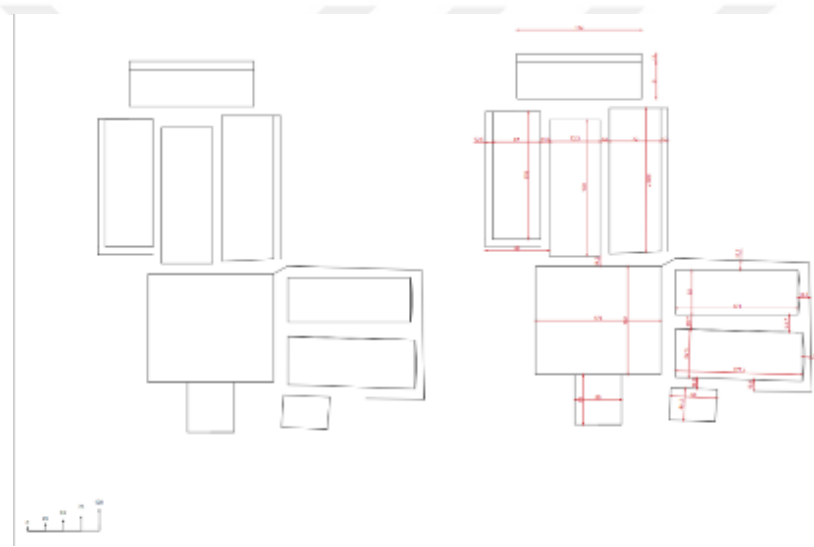
3

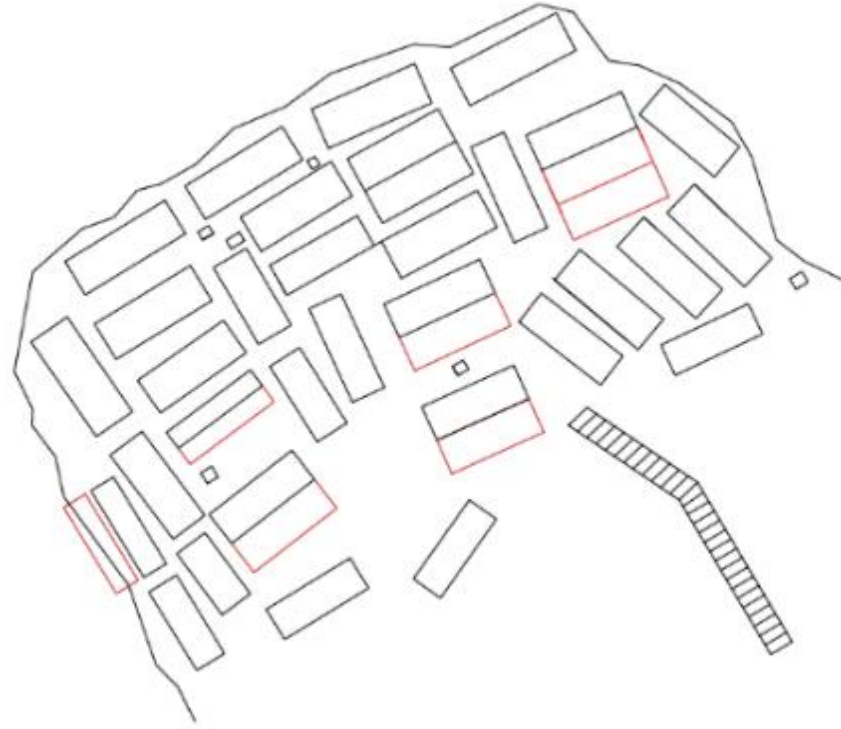
Çizim 22. Oda No 16 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

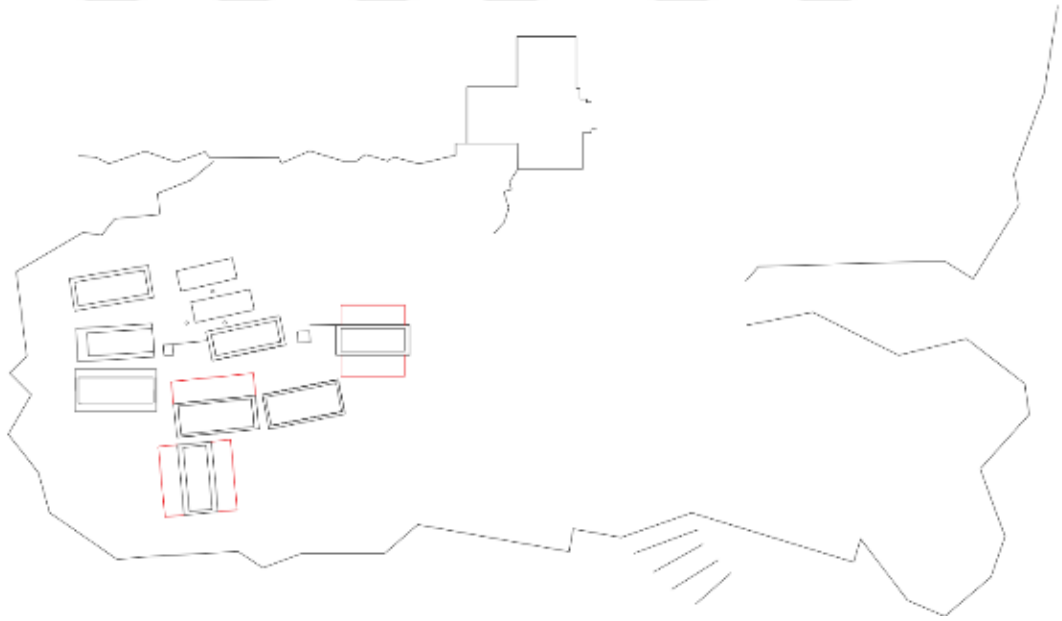
Çizim 23. Oda No 17 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

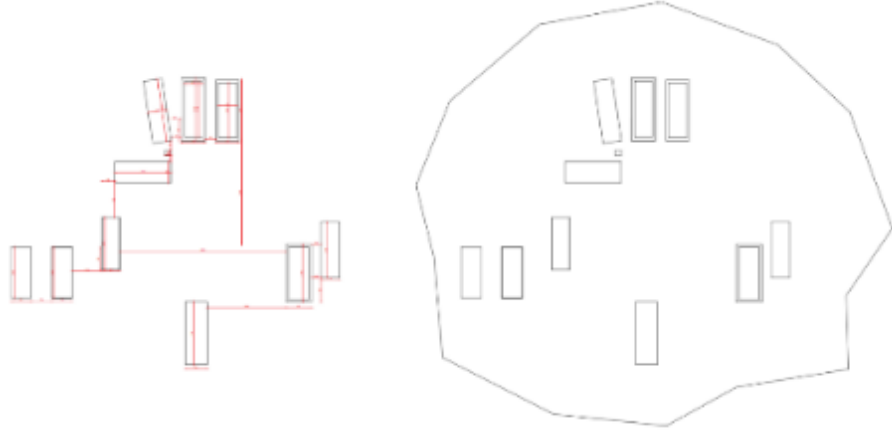
Çizim 24. Oda No 18 Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

Çizim 25. Toplu Mezarı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

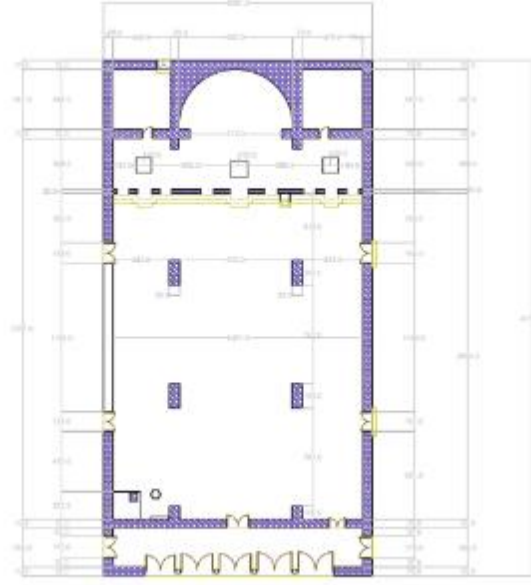
Çizim 26. Al-Jarbaniyya A Vadisi Mezarlığı Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

Çizim 27. Al-Jarbaniyya B Vadisi Mezarlığı Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

Çizim 28. Al-Kahf Mezarlığı Planı
(Mühendis Muhammed alkhatib tarafından çizilmiştir)

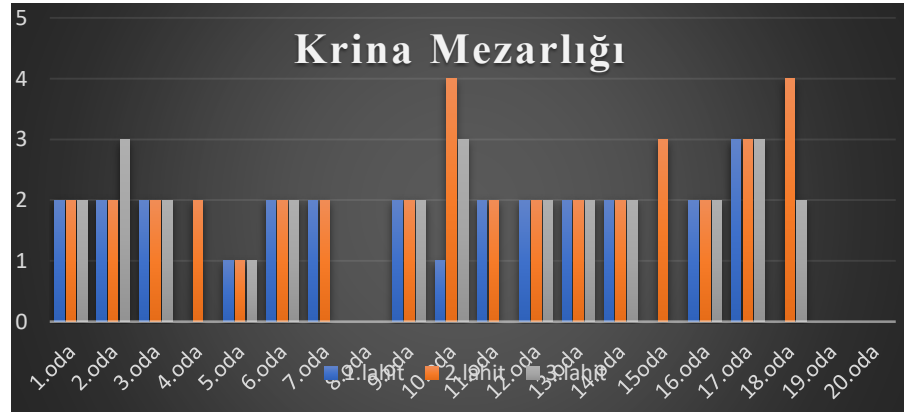

Çizim 29. Helen ve Konstantin Kilisesi
(Mühendis Başar Alşofan tarafından çizilmiştir)

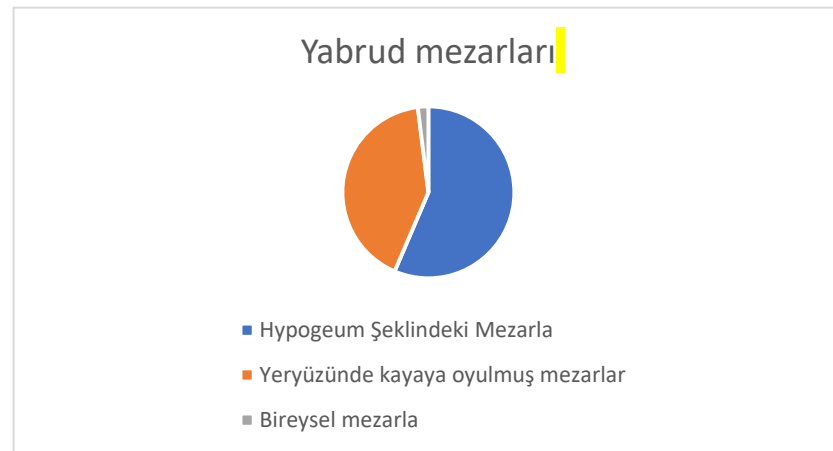
EK 3. GRAFİKLER

Grafik 1. Şam Kırşalındaki Klasik Döneme Ait Mezar Türleri Üzerine Anket

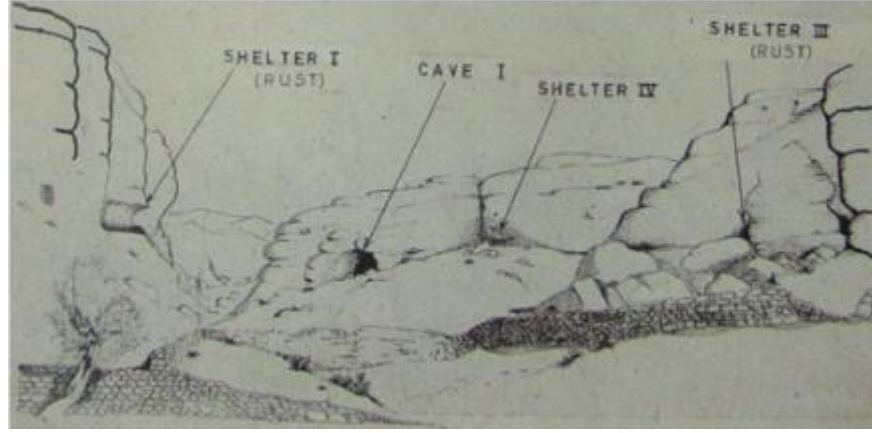

Grafik 2. Her Odadaki Mezar Sayısı

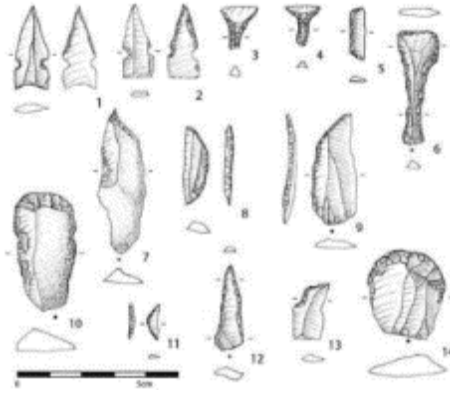
Grafik 3. Mezarlar Şekilleri

EK 4. RESİMLER

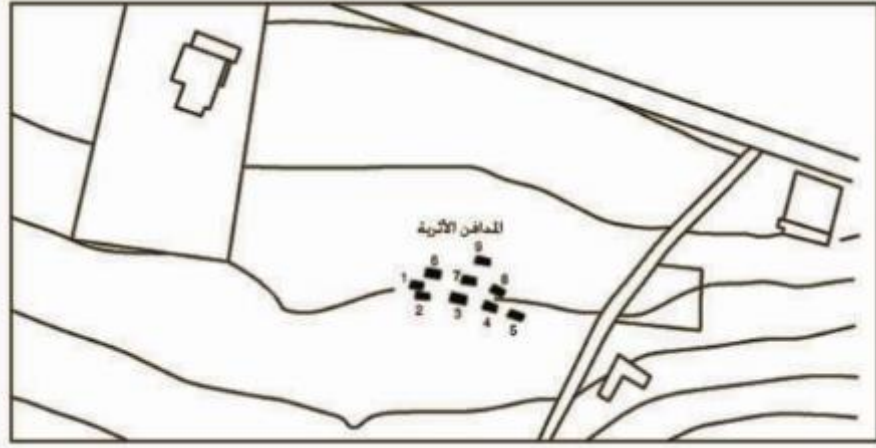
Resim 1. Yabrodi İnsan Mağaraları

www.web.archive.org/web/20180312143931/http://dgam.gov.sy/?d=245&id=1520

Resim 2. Yabrud'dan Taş Aletler

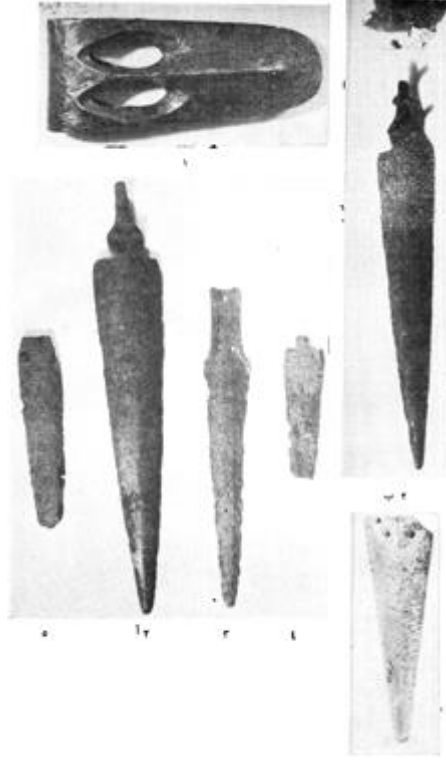
www.web.archive.org/web/20180312143931/http://dgam.gov.sy/?d=245&id=1520

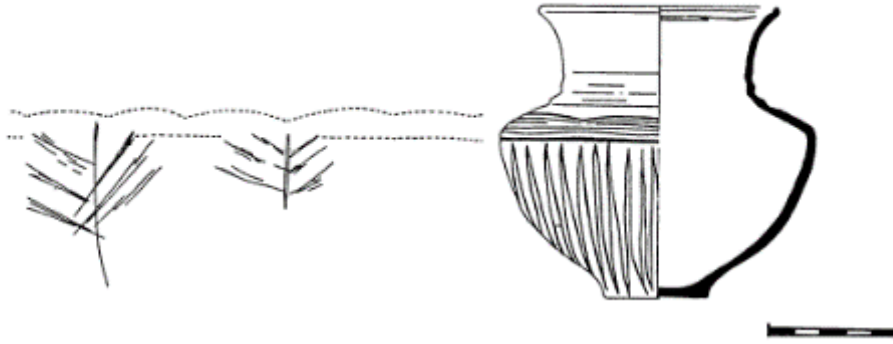
Resim 3. Harbiyat al-Rashida planı
(Hamud, 2010. s. 172.)

Resim 4. İki Silindirik Mühür
(Hamud, 2010. s. 172.)

Resim 5. Çanakça (iki gözlü)
(Hamud, 2010. s. 172.)

Resim 6. Yabrud, Orta Tunç Çağı Kasesi (Al-Maqdissi, Michel. "Suriye'deki Arkeolojik Faaliyetler Kroniği (I)." Syria 70, no. 3/4 , 1993, s. 491)

Resim 7. İlk Nikaia Konsil İkonada, I. Konstantin'in ilk Nikaia Konsili'nde piskoposlar ve patriklerle çevrili olarak, konsilin oluşturduğu inanç yasasını tuttukları bir sahne tasvir edilmektedir.

https://en.wikipedia.org/wiki/First_Council_of_Nicaea.com

Resim 8 Mehmet Hoca Mezarı Dış görünüm

Resim 9. Mehmet Hoca Mezarı Dış Görünüm

Resim 10. Mehmet Hoca Mezarı Dış Görünüm

Resim 11. Mehmet Hoca Mezarı Dış görünüm

Resim 12. Mehmet Hoca Mezarı Dış görünüm

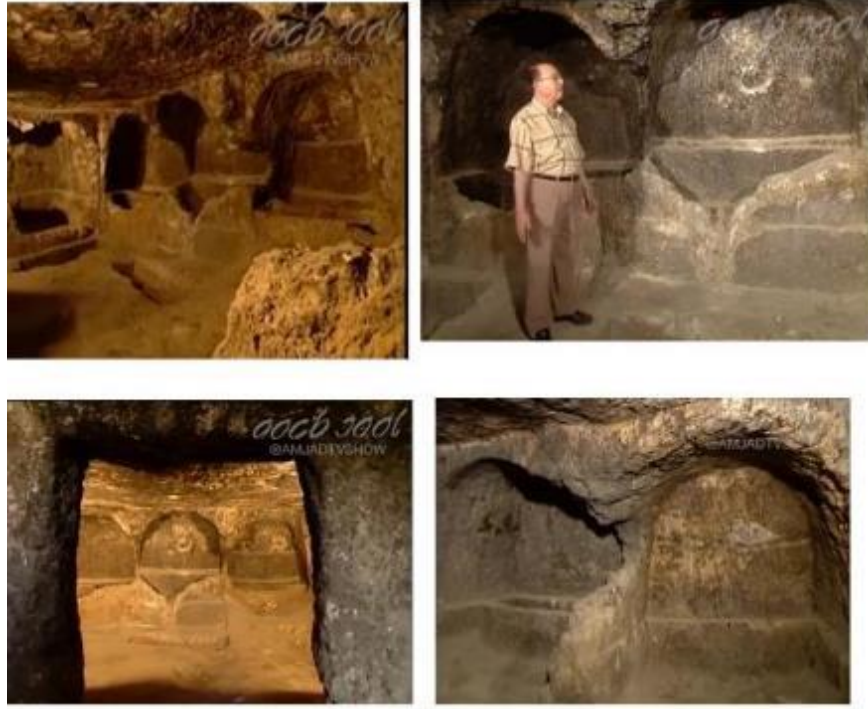
Resim 13. Mehmet Hoca Mezarı Giriş Odası

Resim 14. Mehmet Hoca Mezarı Giriş Odası

Resim 15 Mehmet Hoca Mezarı Giriş Odası

Resim 16. (Mehmet Hoca) Kraliyet Mezarlığıait, Prof. Nuri Din Akil'in arşivinden, tahrip edilmeden önceki fotoğrafla

Resim 17. Mar Saba Manastırı'nın Kalıntıları

Resim 18. Yer Altı Mezarları Dış Görünümü

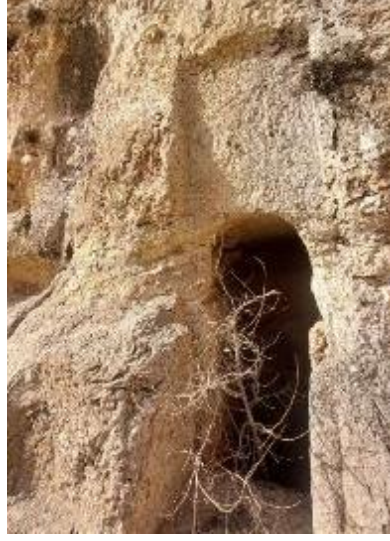
Resim 19. Yer Altı Mezarları Dış Görünümü

Resim 20. Katlı Mezarların Dış Yapısı (1.mezarı)

Resim 21. Katlı Mezarların Dış Yapısı (2.mezarı)

Resim 22. Katlı Mezarların Dış Yapısı (2.mezarı)

Resim 23. Katlı Mezarların Dış Yapısı

Resim 24. Katlı Mezarların İç Yapısı

Resim 25. Mankura Mezarlı

Resim 26. Manqura Mezarlığı'nın İçi

Resim 27. Manqura Mezarlığı'nın İçi (Orta Duvardaki Mezarlar)

Resim 28. Manqura Mezarlığı'nın İçi

Resim 29. Manqura Mezarlığı'nın İçi

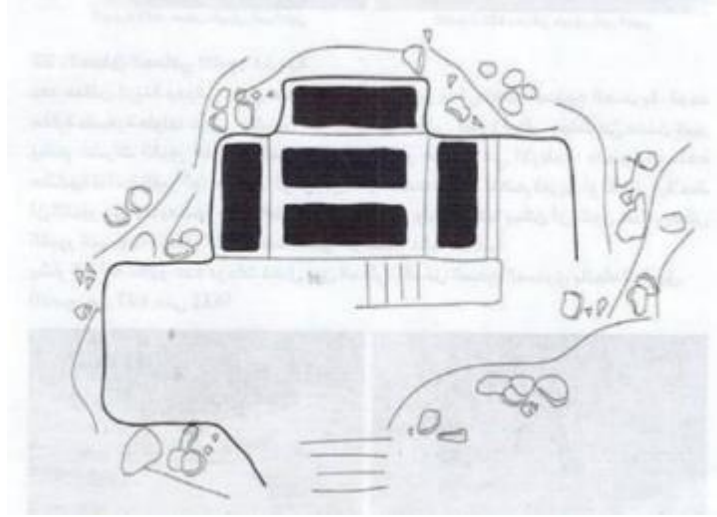
Resim 30. Kayaya Oyulmuş Mezarlar

Resim 31. Rasayn Mezarlığı Dışarıdan, Merdivenler Yok Olmadan Önce

Resim 32. Cenaze Nişleri ve Merdivan

Resim 33. Ras Alain Mezarlığı
Amiri, I. & Ruya, S. (2013). s. 248

Resim 34. Revak ve Yumurta ve Korint Sütunları

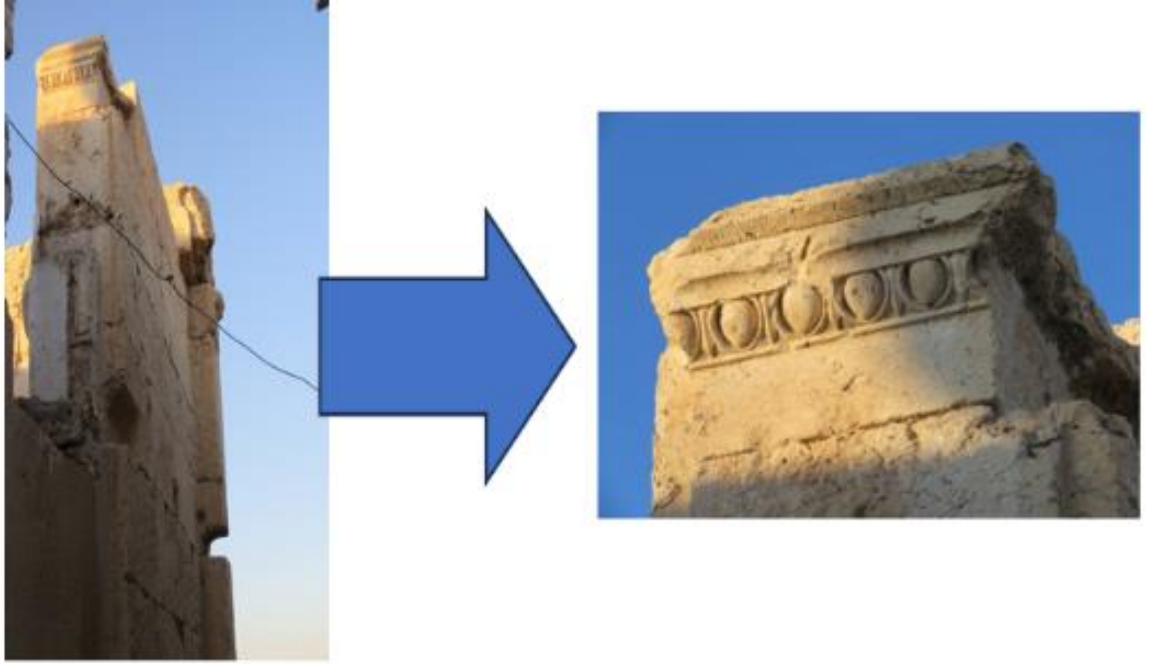
Resim 35. Sitenin Yan Görünümü (Yıkılmış Kalıntılar)

Resim 36. Yumurta Desenleri ve Sarmaşık Çiçekleri Ile Süslenmiş

Resim 37. Yumurta Süslemesi

Resim 38. Revak ve Yumurta Süslemesi

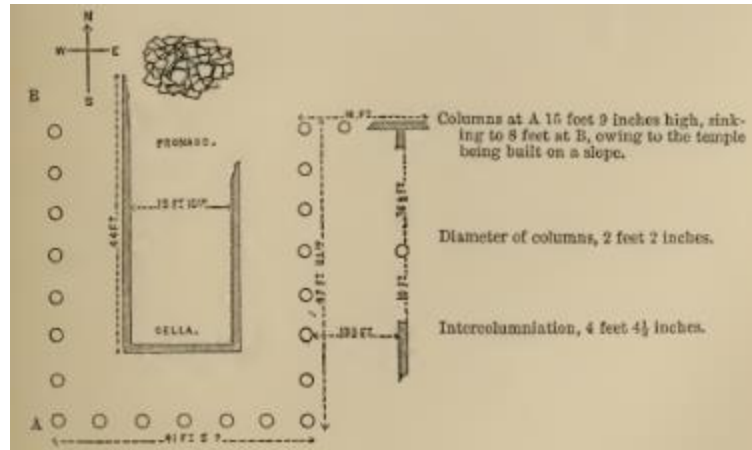
Resim 39. Sütun

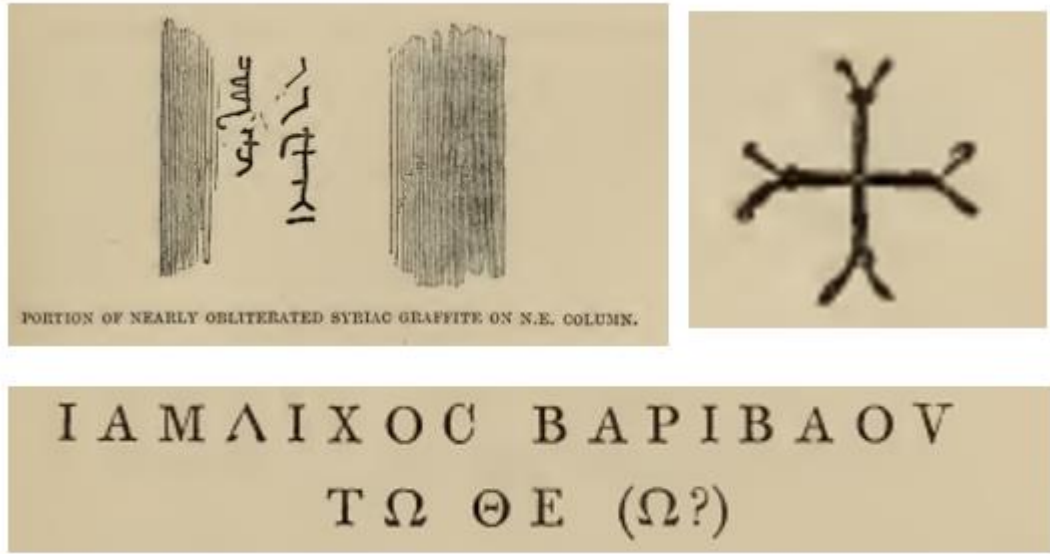
Resim 40. Sütundaki Yazı

Resim 41. Nemrut Sarayı'nın Gravürü
Burton, R. F. & Tyrwhitt Drake, C. F. (1872), s.110.

Resim 42. Nemrut Sarayı'nın Planı
Burton, R. F. & Tyrwhitt Drake, C. F. (1872), s.111

Resim 43. Dini Yazıtlar ve Semboller."
Burton, R. F. & Tyrwhitt Drake, C. F. (1872), s.115

Resim 44. Arşivden Qarina Mezarlarının Bir Fotoğrafi

Resim 45. Oda 1

Resim 46. Oda 2

Resim 47. Oda 3

Resim 48. Oda 4

Resim 49. Oda 5

Resim 50. Oda 6

Resim 51. Oda 6

Resim 52. Oda 7

Resim 53. Oda 8 (Yerin altında olduğu için ulaşılamadı)¹
Amiri, I. & Ruya, S. (2013).

Resim 54. Oda 9

Resim 55. 10. Oda girişı

Resim 56 10. Oda

Resim 57. 10. Oda

Resim 58. 10. Oda

Resim 59. Fresk Sıva Tabakası

Resim 60. Fresk Sıva Tabakası

Resim 61. Orta Duvarda Bir Dairenin İçine Bir Haç iziliyor

Resim 62. Oda 10 Fresk Sıva Tabakası

Resim 63. Oda 10 Boyalı Haç

Resim 64. Oda 11

Resim 65. Oda 12

Resim 66. Oda 12

Resim 67. Oda 13

Resim 68. Oda 14

Resim 69. Oda 15

Resim 70. Oda 16

Resim 71. Oda 17

Resim 72. Oda 18

Resim 73. Oda 19

Resim 74. Oda 20

Resim 75. Res al-Ayn Mezarlığı, Toplu Mezar Ile Eşdeğerdir

Resim 76. Toplu Mezarın Dış Görünümü

Resim 77. Toplu Mezarın Cenaze Nişleri

Resim 78. Toplu Mezar

Resim 79. A Carbaniye Mezarları

Resim 80. B Carbaniye Mezarları

Resim 81. Bronz Sikke

Resim 82. Kayaya Oyulmuş Niş

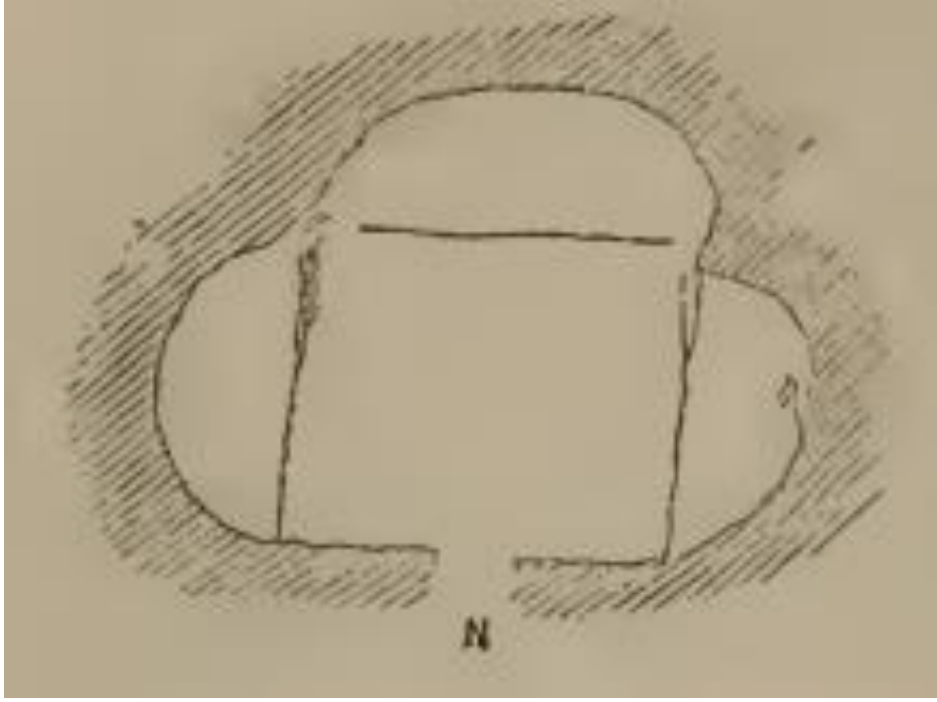
Resim 83. Al-Jarbaniyye Vadisi'nde İki İzole Mezar

Resim 84. Kayaya Oyulmuş Fakro (Mağara)

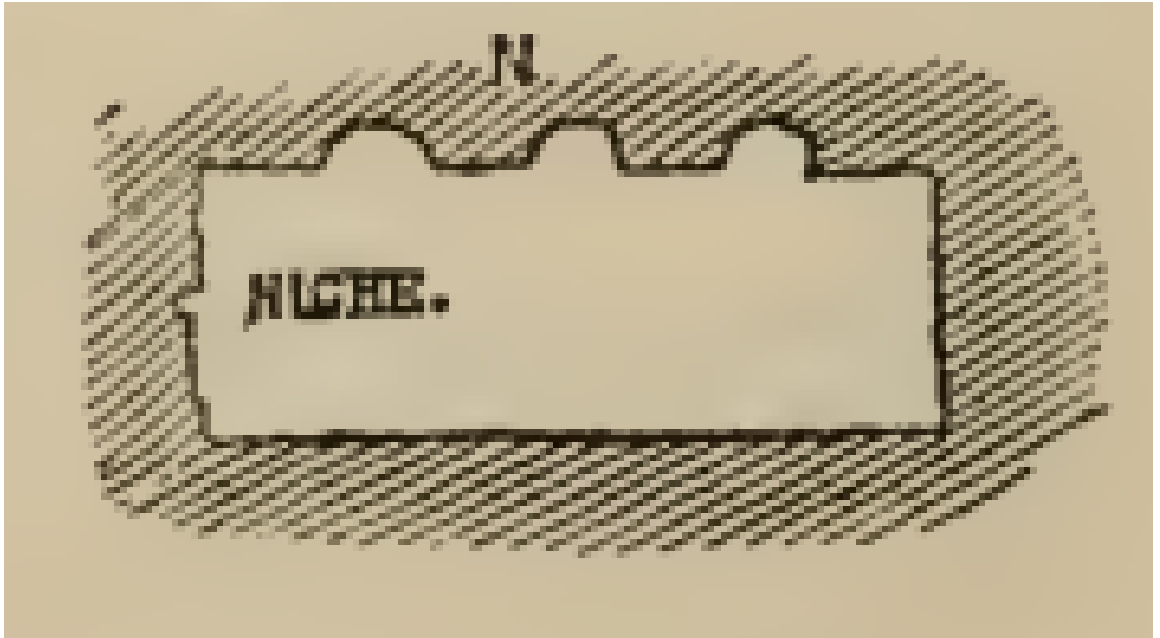

Resim 85. Fakro (Mağara) Mezarları, Kayanın İç Kısımından Oyulmuş.

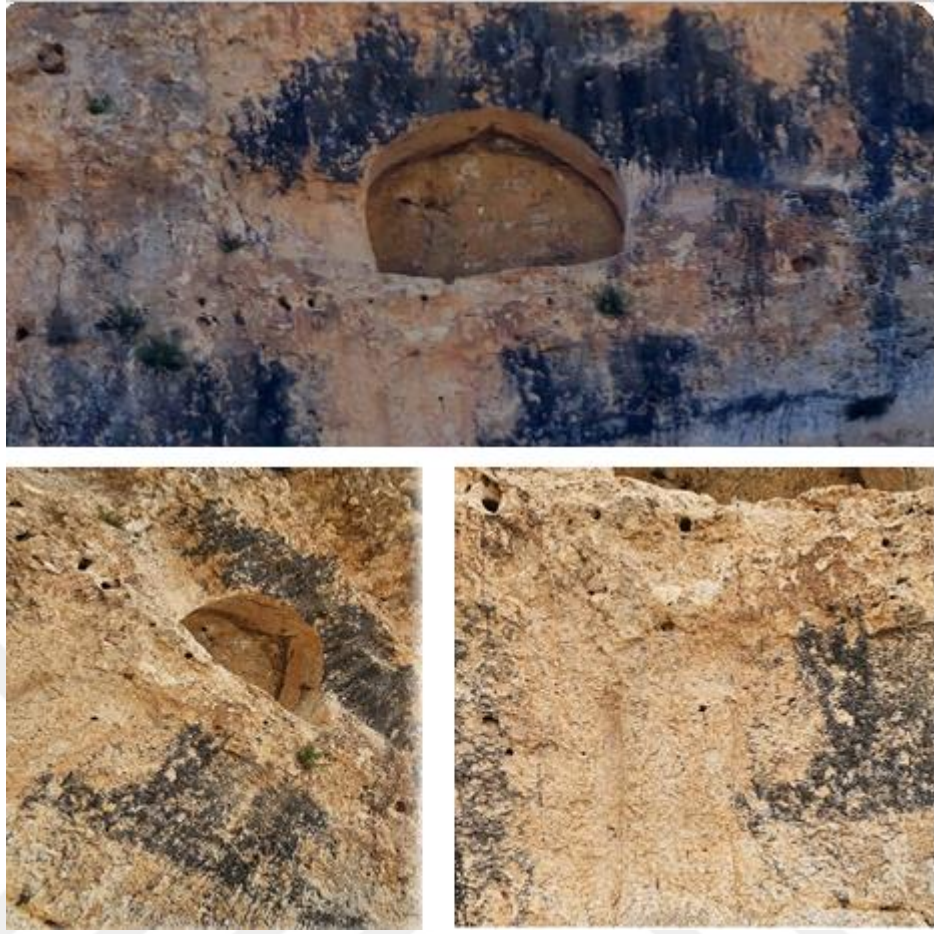
Resim 86. Al Kuz Mezar Planı

Burton, R. F. & Tyrwhitt Drake, C. F. (1872).s365

Resim 87. Al Kuz Mezar Planı

Burton, R. F. & Tyrwhitt Drake, C. F. (1872).s36

Resim 88. Bir Mezar, Al-Aride Dağı'nda, Altta Bir Niş

Resim 89. Dağlık Qarina'da Ulaşılması Zor Olan 3 Ayrı Oda

Resim 90. İskifta'nın Yanında Bulunan 3 Oval Mezar

Resim 91. Helena ve Konstantin Kilisesi

<https://abyabroud.blogspot.com/2018/07/blog-post,76.html.com>

Resim 92. Helena ve Konstantin Kilisi
<https://abyabroud.blogspot.com/2018/07/blog-post,76.html.com>

Resim 93. Azizler Konstantin ve Helena

Resim 94. Haziran Ayında Güneş Işığının İçeri Girdiği Pencereilerin İç Kısmı.

Resim 95. Kiliseye Ait Dış Görünüm.

Resim 96. Ahşap Kapılar

Resim 97. Kiliseye Ana Kapı ve Sütunların Kalan

Resim 98. Dış Duvarı Yunanca Yazı

Resim 99. Kilise Sütun Kaideleri, Taş Yapı ve Tavan.

Resim 100. İkonlar

Resim 101. Yüksek Bir Ahşap Kürsü ve Büyük İkonlara Giden Merdiven

Resim 102. Üzerinde Yazılar ve Çizimler Bulunan Mermer Bir Levha

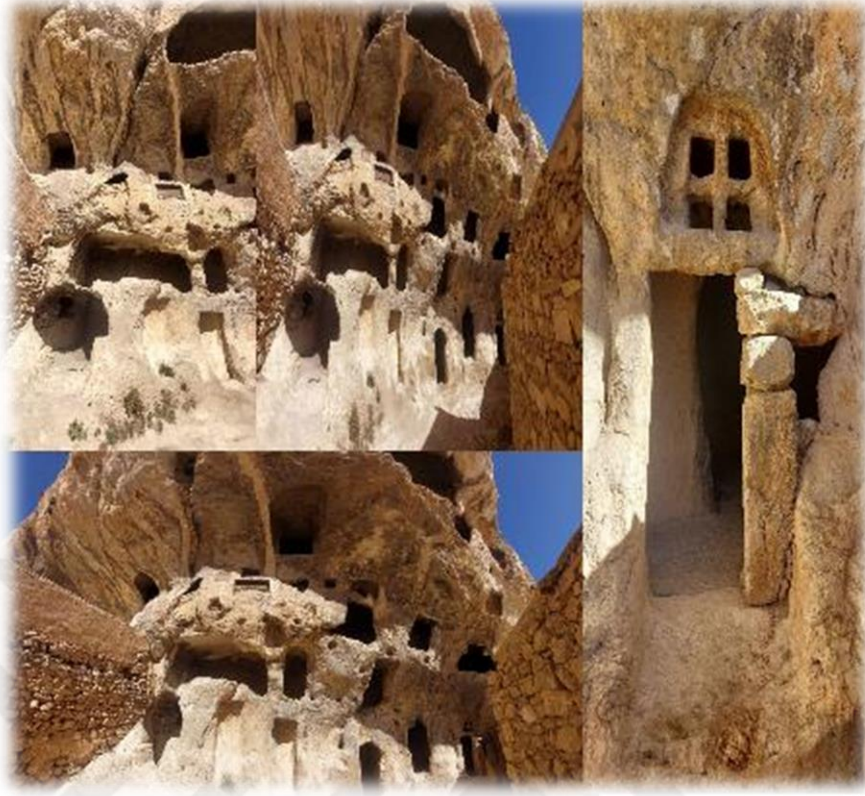
Resim 103. Vafiz Taşı

Resim 104. Sayyid Kilisesi

Resim 105. Sayyid Kilisesi

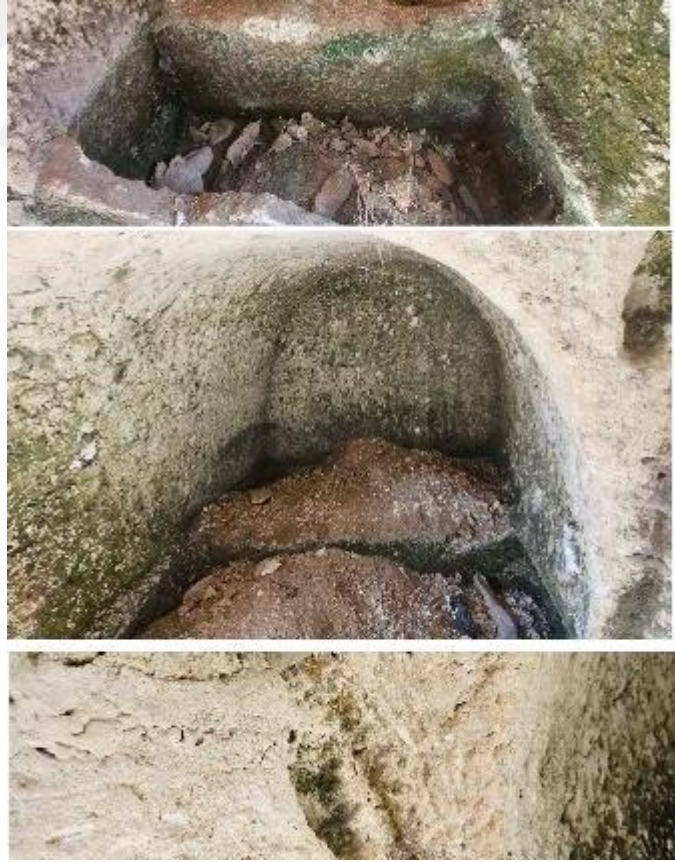
Resim 106. El-Husn Dış Cephesi

Resim 107. El -Husn İçeriden Görünüşü

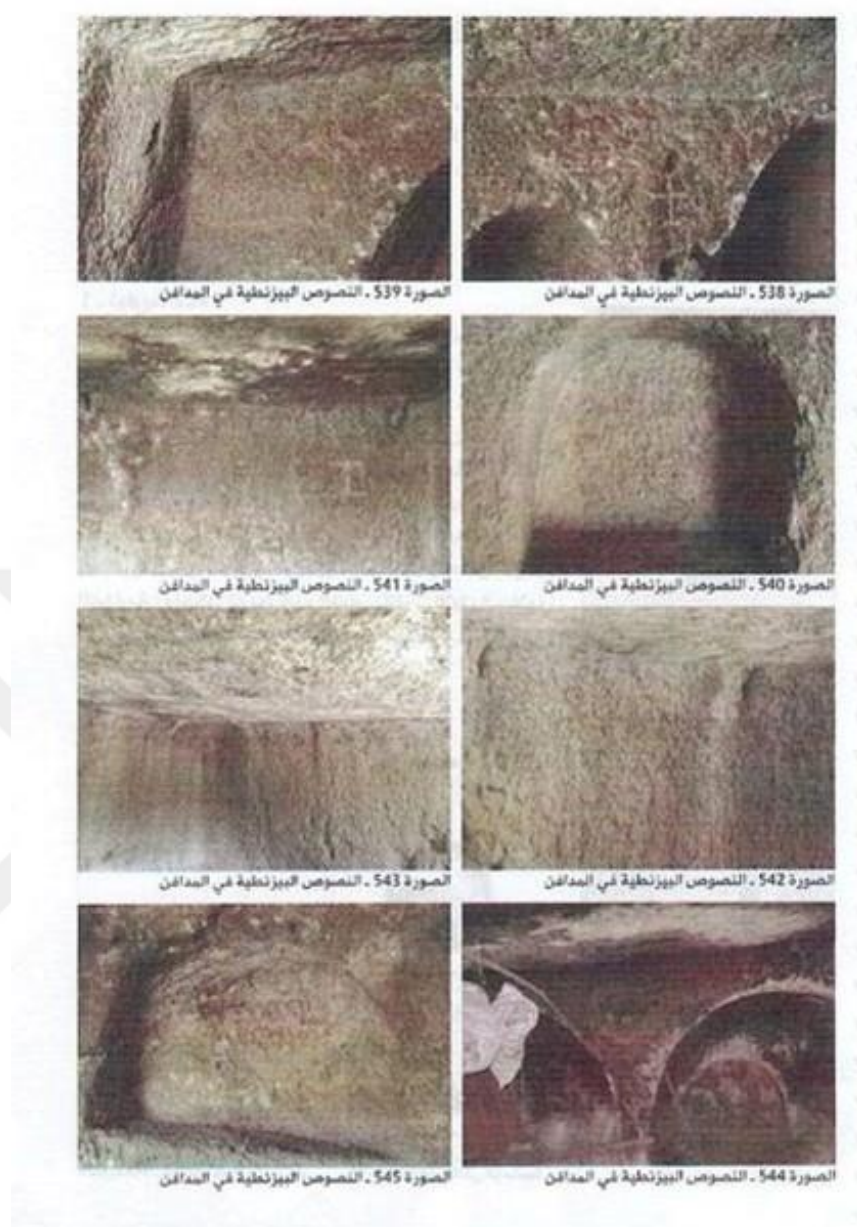
Resim 108. Ras Al-Maara

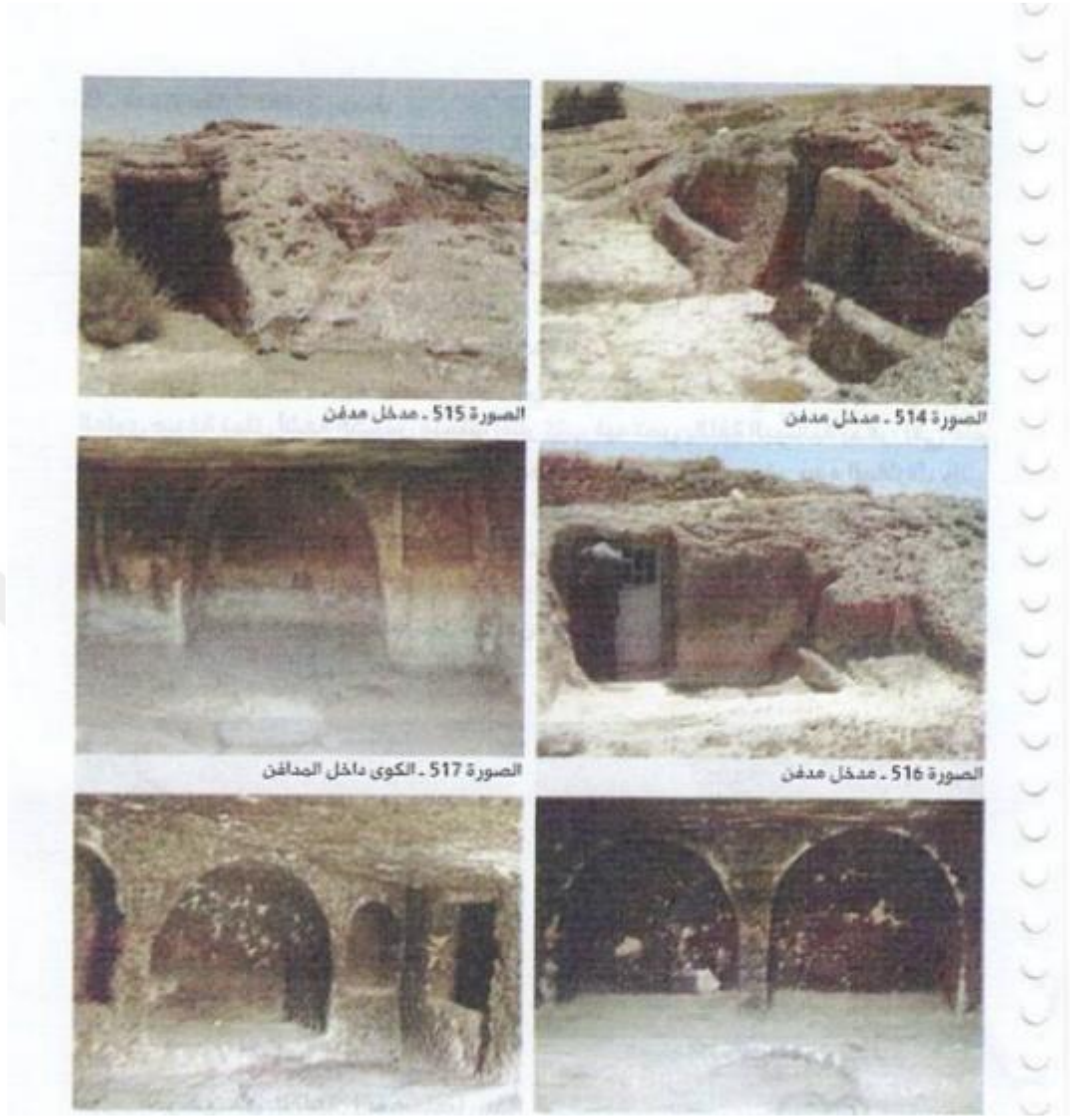
Resim 109. Ras Al-Maara Mezarlarının İç Görünümü.

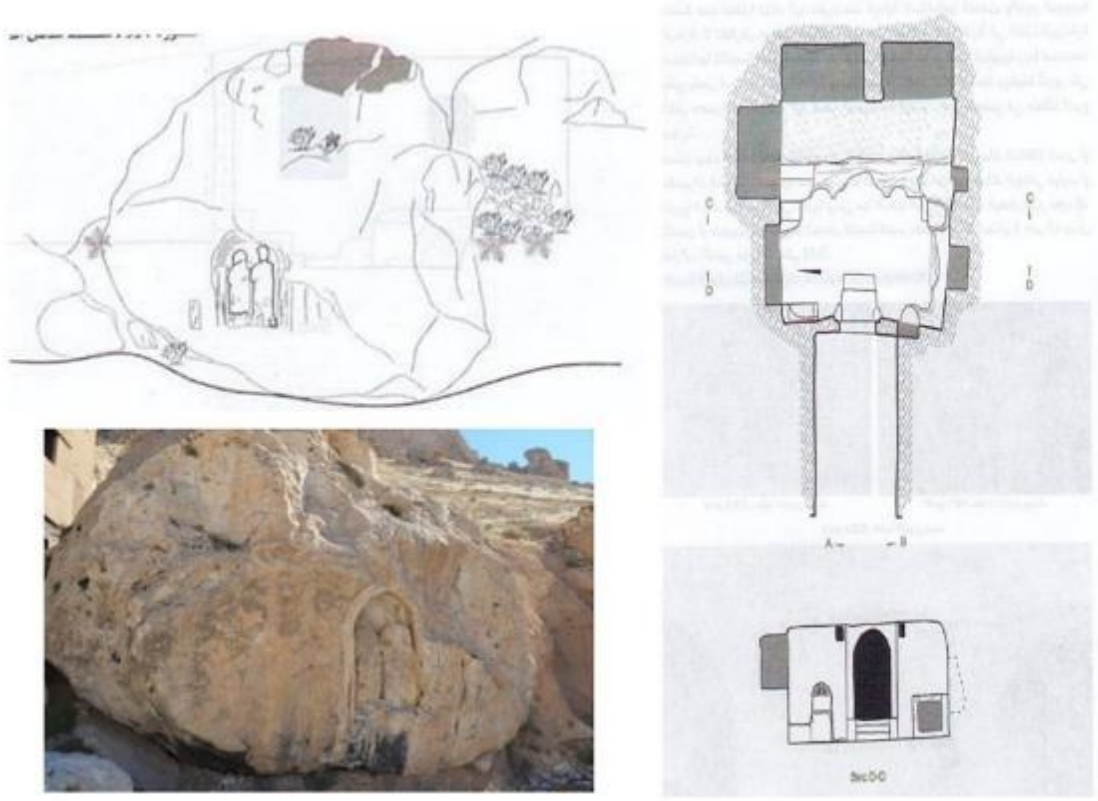
Resim 110. Huri Yusuf Mağarası.
Aldaher, R. (2021), s. 146–154.

Resim 111. Maaloula'daki Roma Mezarlarındaki Yazılar

Resim 112. Deyr Sarkis Tepesi Mezarları
Amiri, I. & Ruya, S. (2013).

Resim 113. Kral ve Kraliçe Mağarası
Amiri, I. & Ruya, S. (2013). s.224

Resim 114. Aziz Sarkis ve Bakhos Kilisesi (Maaloula)

<https://peregabriel.com/saintamaria/?s=%D8%AF%D9%8A%D8%B1+%D8%AC%D9%88%D8%B2%D9%8A%D9%81+%D8%A7%D9%84%D8%AE%D9%88%D8%B1%D9%8A.COM>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Afraa Rajab
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İşletme Enstitüsü'nden 2015 yılında mezun oldum ve Arkeoloji Enstitüsü'nden 2020 yılında mezun oldum.
Y. Lisans Öğrenimi	Türkiye'de Atatürk Üniversitesi'nde yüksek lisans yaptım
Bildiği Yabancı Diller	Arapça (Ana Dil), İngilizce (İyi Derecede)
Bilimsel Faaliyetleri	Herhangi bir yayımlanmış makalem veya bilimsel çalışmam yoktur.
İş Deneyimi	
Stajlar	Şam'daki müzede gönüllü olarak çalıştım.
Projeler	Şam'daki Hamidiye Çarşısı'nda gönüllü olarak çalıştım ve ayrıca 2016 ve 2017 yıllarında Tartus'taki Amrit Antik Kenti'nde gönüllü olarak kazı çalışmaları yaptım
Çalıştığı Kurumlar	2019 ile 2023 yılları arasında Dubai'deki The One şirketinde çalıştım." Şu anda Türkiye ve Suriye'de Al-Qurashi şirketinin dış ilişkilerinden sorumluyum
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	4/2/2025